

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ В УКРАЇНІ

*Матеріали
науково-практичного круглого столу
(м. Суми, 24 травня 2024 року)*

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

Co-funded by
the European Union

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ В УКРАЇНІ

Матеріали

науково-практичного круглого столу

(м. Суми, 24 травня 2024 року)

Суми

Сумський державний університет

2024

СКЛАД ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ:

Владислава ЗАВГОРОДНЯ, завідувачка кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства СумДУ.

Матеуш КАМІОНКА, доцент кафедри польсько-українських студій Ягеллонського університету в Кракові;

Олександр ТРИГУБ, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету імені Петра Могили;

Олександр ПРИНЬ, провідний науковий співробітник музейного відділу Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький Арсенал»;

Сергій ДЕГТЯРЬОВ, завідувач кафедри історії СумДУ

Віта ГОРДІЄНКО, канд. економ. наук, доцент, начальник Центру розвитку кадрового потенціалу СумДУ;

Анна СЛАВКО, доцент кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства СумДУ;

Марія ПЛОТНИКОВА, доцент кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства СумДУ;

Тетяна ЧУРИЛОВА, доцент кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства СумДУ;

Ольга ШВАГЕР, асистент кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства СумДУ.

*Рекомендовано до видання рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 7 від 21.06.2024 року)*

Свобода вираження поглядів: проблеми імплементації європейських стандартів в Україні : матеріали науково-практичного круглого столу (м. Суми, 24 травня 2024 р.). - Суми : Сумський державний університет, 2024. - 189 с.

**Co-funded by
the European Union**

Позиція організаційного комітету не завжди збігається з міркуваннями, висловленими учасниками. В збірнику збережено авторські орфографію, пунктуацію та стилістику. Відповідають за достовірність даних та додержання принципів академічної доброчесності учасники науково-практичного круглого столу.

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use that may be made of the information contained therein.

ЗМІСТ

	С.
ВСТУПНЕ СЛОВО.....	9
<i>Сергій Балан</i> ПРАВО НА СВОБОДУ СЛОВА ТА ІНФОРМАЦІЇ ЯК ЗАГРОЗА ДЛЯ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....	10
<i>Тамара Баранюк</i> ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....	16
<i>Ольга Бондаренко</i> ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК КАТАЛІЗАТОР КОРУПЦІЇ: АНАЛІЗ РИЗИКІВ ТА КОНТРЗАХОДИ.....	19
<i>Даліла Бондхас</i> ЗАХИСТ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ДЛЯ ЛГБТ ПЕРСОН: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄСПЛ.....	25
<i>Наталія Гірна</i> МЕДІА ЯК ЗНАРЯДДЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	32
<i>Анатолій Гончаренко</i> ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	36
<i>Олексій Гуцалюк, Ганна Дефорж</i> ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В ОСВІТНІЙ ТА НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	42

Дарія Дегтярьова

ПИТАННЯ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ
У ПАМФЛЕТІ «ГОЛОС ОДНІЄЇ РОСІЙСЬКОЇ
УВ'ЯЗНЕНОЇ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ.....47

Сергій Денисенко

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ
ЖУРНАЛІСТІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....52

Владислава Завгородня

ПРАВО НА ЗАБУТТЯ: ЕВОЛЮЦІЯ В ПРАВІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....56

Kristina Kamaushenko

EU RESTRICTIVE MEASURES AGAINST RUSSIAN
PROPAGANDA AND DISINFORMATION.....63

Вікторія Качурінер

РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ ДОСТУПУ
ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ЗАКОНОДАВСТВІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....68

Анастасія Клочко

СТАНДАРТИ ДОСТУПУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ
ДО ІНФОРМАЦІ ТА ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ
В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....72

Микита Корж

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА
В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: МІЖНАРОДНІ
ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ.....77

Тетяна Корнева, Ірина Сірочук

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ВЛАДИ, ЗМІ І БІЗНЕСУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....81

Тетяна Маланчук

ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД ІНФОРМАЦІЇ І МАТЕРІАЛІВ,
ЩО МОЖУТЬ ЗАВДАТИ ШКОДИ ЇХ БЛАГОПОЛУЧЧЮ.....85

Цовінар Мовсесян

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ
ПОГЛЯДІВ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ:
ПРИКЛАД ІЗРАЇЛЮ.....89

Ангеліна Москаленко

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ
В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ.....95

Олександр Набока

СВОБОДА СЛОВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОГО
КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: НЕВІДЄМНЕ ПРАВО,
ЧИ ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ.....100

Микола Назаров, Анастасія Лимонько

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЄС ЩОДО ДОСТУПУ
ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ
АНАЛІЗ З УКРАЇНСЬКИМИ НОРМАМИ.....103

Юлія Негрій

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ
ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ПРАВА НА СВОБОДУ
СОВІСТІ І ВІРОСПОВІДАННЯ:
ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ БАЛАНСУ.....108

Вікторія Панкратова

ПРИНЦИП СВОБОДИ СЛОВА ПІД ЧАС ДІЇ
ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ:
ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....113

<i>Наталія Петрова</i> ПРАВА ЖУРНАЛІСТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	116
<i>Анастасія Пивоварова</i> СВОБОДА СЛОВА ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ: ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	121
<i>Марія Плотнікова</i> ПРАВО НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ СУДДІВ У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ.....	125
<i>Наталія Руденко</i> ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА ПІД ЧАС ВІЙНИ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД США.....	129
<i>Анна Славко</i> СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ПІДХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	133
<i>Мілана Степка</i> СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В АСПЕКТІ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА НАЦІОНАЛЬНІСТЮ ЧИ ОЗНАКОЮ МОВИ.....	140
<i>Діана Струпінська</i> ПРОЯВИ НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХУ У ТВОРЧОСТІ ГЕОРГІЯ НАРБУТА.....	145
<i>Марина Ткаченко, Валентина Опанасюк</i> МЕДІА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ.....	150
<i>Альбіна Туровська</i> АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНУ ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ІНСТИТУТ РЕЄСТРОВАНИХ ПАРТНЕРСТВ».....	157

<i>Анатолій Чернявський</i> ЕВОЛЮЦІЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ЩОДО ЗАХИСТУ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	164
<i>Тетяна Чурилова</i> ДО ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ УКРАЇНОЮ СВОЇХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В РАМКАХ ОРХУСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ.....	170
<i>Мар'яна Шаповалова</i> ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ БІЛІНГВІВ У КОНТЕКСТІ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ.....	175
<i>Ольга Швагер, Ілона Панченко</i> ЗАХИСТ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ВІД НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	179
<i>Тетяна Шуть</i> СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ДЕЗІНФОРМАЦІЯ» ТА «ФЕЙКОВІ НОВИНИ».....	184

ВСТУПНЕ СЛОВО

Право на свободу вираження поглядів є одним з основоположних прав людини, необхідних як для безперешкодного розвитку кожної особистості, так і для забезпечення верховенства права і демократії. Сьогодні Україна зустрілася з непересічними викликами в царині правового регулювання свободи вираження поглядів та її обмежень, як з огляду на умови воєнного стану, так і через набуття нашою державою статусу кандидата в члени ЄС та перспективу переговорів про вступ.

Науково-практичний круглий стіл на тему «Свобода вираження поглядів: проблеми імплементації європейських стандартів в Україні» відбувся 24 травня 2024 року на базі Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету в рамках освітньо-наукового проєкту EUFreeMedia 101127062 Кафедра Жана Моне «Стандарти права ЄС у сфері свободи висловлювання та інформації» (EU Standards on Freedom of Expression and Information) програми Єразмус+ Напрям Жана Моне, що фінансується Виконавчим агентством з питань освіти і культури (EACEA) ЄС Єразмус+.

У заході взяли участь представники закладів вищої освіти, наукових установ, державні службовці, юристи-практики, студенти та аспіранти, які присвятили свої доповіді актуальним проблемам реалізації права на свободу вираження поглядів за умов воєнного стану, захисту прав людини в сфері обробки персональних даних, забезпечення прав журналістів, свободи і плюралізму медіа, використання відкритих даних для боротьби з корупцією.

Владислава Завгородня

завідувачка кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства СумДУ, координаторка проєкту EUFreeMedia 101127062 Кафедра Жана Моне «Стандарти права ЄС у сфері свободи висловлювання та інформації»

ПРАВО НА СВОБОДУ СЛОВА ТА ІНФОРМАЦІЇ ЯК ЗАГРОЗА ДЛЯ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Сергій Балан

*кандидат політичних наук, старший науковий співробітник
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*

До останнього часу у демократичному світі домінував підхід, який визнавав примат свободи слова та свободи поширення інформації над питаннями національної безпеки, передусім її інформаційної складової. Противники демократії активно використовували цей факт в якості аргументу для поширення фінансованої державою пропаганди та дезінформації. Подекуди дослідники прямо зазначають, що вільне поширення пропаганди гарантується Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Європейською конвенцією з прав людини, а тому не може вважатися легітимною підставою для заборони на мовлення [7]. Відтак виник парадокс: свобода слова захищає право поширювати неправдиву інформацію тих, хто активно бореться зі свободою слова у своїх країнах і підважує демократичні принципи на глобальному рівні.

Цьому зокрема сприяло те, що принципи свободи слова і поширення інформації набули статусу загальноновизнаних принципів міжнародного права, отримавши міцний міжнародно-правовий фундамент та ефективний правовий захист, зокрема від Європейського суду з прав людини, та були імplementовані в якості норм прямої дії в національне законодавство більшості держав світу.

Так, ст. 19 Загальної декларації прав людини (1948) проголошує, що «[к]ожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів». Аналогічно у п.2 ст.19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966) йдеться про те, що «[к]ожна людина

має право на... свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів» [1]. Це робило будь-які заперечні аргументи в очах правозахисників неспроможними. Положення ст.19 пакту майже дослівно відтворено в тексті ст.10 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950).

На додачу до міжнародних правових норм в США діє перша поправка до конституції, яка набула чинності у 1791 році. Відповідно до її положень конгрес не має права видавати закони, що обмежують зокрема свободу слова і друку. По суті диспозиція даної поправки захищає медіа та журналістів від звинувачень у порушенні журналістських стандартів, зокрема в частині публікації недостовірних, а подекуди й відверто маніпулятивних матеріалів, посиляючись на гарантоване конституцією право оприлюднювати будь-яку інформацію, не обов'язково правдиву. І переважна більшість американських медіа користуються цим правом, часто подаючи неперевірену інформацію з посиланням на неназвані джерела.

З активним поширенням Інтернету парадокс свободи слова набув ще більш виразних форм, перетворившись на визнану загрозу для існування демократії на рівні ЄС [2]. Абсолютизація і формальне ставлення до свободи слова стало причиною багаторічного толерування сотень мільйонів доларів, що витрачалися на десятки пропагандистських ТБ-каналів по всьому світу, (дез)інформаційні агенції, фабрики тролів, сотні журналістів і редакторів.

Ті самі абсолютизація й формалізм, але вже застосовані до принципів міжнародного гуманітарного права призвели до появи у серпні 2022 року звіту Amnesty International [6], в якому держава Україна, яка змушена на своїй території захищатися від повномасштабної військової агресії іншої держави, була поставлена на один щабель з агресором і звинувачена у порушенні міжнародного права.

Тож не варто забувати, що в п. 3 ст.19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права зазначається, що «[к]ористування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами

накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними: а) для поважання прав і репутації інших осіб; б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення» [1].

Як слушно зазначають деякі автори, завдяки діяльності Європейського суду з прав людини та практиці його правозастосування більшість абстрактно сформульованих статей Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод набули конкретних форм та унаочнили сучасні європейські цінності та демократичні принципи, зокрема й положення, що закріплюють свободу слова [3].

Але роль ЄСПЛ полягає не лише в захисті свободи слова, але й в її обмеженні. Ще в 1976 році суд своїм рішенням постановив, що свобода слова не є абсолютною і підлягає обмеженню з огляду на три основні критерії: 1) необхідність у демократичному суспільстві; 2) легітимність (відповідність законодавству); 3) пропорційність законній меті, яка переслідується таким обмеженням [2]. ЄСПЛ продовжує активно захищати принцип свободи слова від зловживань з боку держав, а також встановлювати легітимні обмеження у застосуванні цього принципу, коли на кону стоїть національна безпека [4].

Саме переконання в абсолюті свободи інформації значною мірою спонукали представників Human Rights Watch [9] докоряти українській владі за заборону російських соціальних мереж у 2017 році, а також заважали суттєвому прогресу України у рейтингах свободи слова та демократії від Reporters Without Borders (129 місце у 2015 році [11], 106 - у 2022 [16]) і Freedom House (Україна балансує навколо показника 60 балів зі 100 [10]). Попри певний прогрес, це навряд чи відповідає амбіціям і потенціалу України.

Тож свобода інформації часто ставала критичною вразливістю системи західної демократії, яку сповна використовували і продовжують використовувати країни, що системно поширюють дезінформацію і намагаються підірвати підвалини

ліберального демократичного світу. Посилаючись на право вільно поширювати будь-яку інформацію, вони нещадно упосліджують ті правові принципи, які власне й закріплюють плюралізм, свободу слова, думки і медіа та тим самим уможливають вільне поширення відверто деструктивних наративів.

Завдяки маніпулюванню міжнародно-правовими нормами російська пропагандистська машина, центром якої є телекомпанія «Russia Today», пропрацювала в Європі у режимі майже повного сприяння з 2005 року до березня 2022 року. І лише 2 березня 2022 року Рада ЄС нарешті знайшла політичну волю та юридичні підстави заборонити її діяльність на теренах ЄС. Як повідомлялося, у відповідь на неспровоковану військову агресію Росії проти України Рада ЄС вдалася до обмежувальних заходів, завдяки яким ЄС в терміновому порядку призупинив мовлення мереж «Sputnik» та «Russia Today» (RT English, RT UK, RT Germany, RT France, and RT Spanish) на території Союзу та по відношенню до ЄС до моменту припинення агресії проти України, а також до часу, коли РФ та пов'язані з нею медіа не припинять поширювати дезінформацію та здійснювати маніпулювання інформацією проти ЄС та країн-членів. Трохи раніше, в лютому, RT був позбавлений ліцензії на мовлення в Німеччині німецьким регулятором [14]. Проте навіть такі жорсткі кроки не призвели до повного зникнення RT з екранів: за спостереженнями громадських активістів RT вдалося знайти низку шпарин для того, щоб легально продовжувати мовлення в Європі [13].

«Російська Федерація залучена до системної міжнародної кампанії дезінформації, маніпулювання інформацією і викривленням фактів задля посилення своєї стратегії дестабілізації країн-сусідів, ЄС та країн-членів. Зокрема, дезінформація та інформаційні маніпуляції багаторазово та послідовно здійснювалися проти європейських політичних партій, особливо у виборчий період, громадянського суспільства, російських сексуальних та етнічних меншин, осіб, що шукають притулок, а також функціонування демократичних інститутів в ЄС та державах-членах» [8]. Саме таким формулюванням була за-

вершена тривала історія безперешкодного використання Росією своєї інформаційної зброї в Європі.

Однак такому фіналу передувала тривала і кропітка робота тисяч і тисяч людей, які активно відслідковували, вивчали, узагальнювали, систематизували російську політику дезінформації самостійно і у складі експертних команд, у міжнародних і національних аналітичних центрах, дослідницьких установах, громадських організаціях. Водночас наведений огляд дозволяє переконатися в тому, що безумовне застосування демократичних принципів здатне створювати серйозні ризики для функціонування демократії на глобальному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

2. Мохнюк Р. Свобода слова та її обмеження: як це регулюється в Україні та в ЄСПЛ. 07 травня 2021.
URL: <https://vsirazom.ua/cabinet/svoboda-slova-ta-ii-obmezhennya-yak-ce-regulyuyetsya-v-ukraini-ta-v-yespl/>.

3. Федорова А. Основні принципи свободи слова та преси у світлі Європейської конвенції з прав людини. *Віче*. 2012. №11. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/3152/>.

4. Хребет О. Свобода слова під час конфлікту: коли обмежувати і як. *Практика ЄСПЛ*. 13 Грудня 2019.
URL: <https://zmina.info/articles/svoboda-slova-pid-chas-konfliktu-koly-obmezhuvaty-i-yak-praktyka-yespl/>.

5. Action Plan against Disinformation. Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions / European Commission, High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy.
URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/action_plan_against_disinformation.pdf.

6. Amnesty International. Ukraine: Ukrainian fighting tactics endanger civilians.
URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/08/ukraine-ukrainian-fighting-tactics-endanger-civilians/>.

7. Baade B. The EU's "Ban" of RT and SputnikA Lawful Measure Against Propaganda for War. URL: <https://verfassungsblog.de/the-eus-ban-of-rt-and-sputnik/>.

8. EU imposes sanctions on state-owned outlets RT/Russia Today and Sputnik's broadcasting in the EU. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-rt-russia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/>.

9. EU-Ukraine: Backtracking on Human Rights. Despite Closer European Ties, Kyiv Not Meeting Commitments. URL: <https://www.hrw.org/news/2017/07/12/eu-ukraine-backtracking-human-rights>.

10. Freedom House. Ukraine. Freedom in the world. 2021. URL: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2021>.

11. Reporters without borders. Index. 2015. URL: <https://rsf.org/en/index?year=2015>.

12. Reporters without borders. Index. 2022. URL: <https://rsf.org/en/index?year=2022>.

13. RT and Sputnik: Kremlin-backed media evading EU ban on content, says report. 06 May 2022. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/05/04/rt-and-sputnik-kremlin-backed-media-evading-eu-ban-on-content-says-report>.

14. Russia's RT channel blocked by German regulators. URL: <https://www.dw.com/en/russias-rt-channel-blocked-by-german-regulators/a-60635397>.

ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Тамара Баранюк

*студентка 4-го курсу спеціальності «Міжнародне право»
Сумський державний університет*

Науковий керівник: Ольга Швагер

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства
Сумський державний університет*

Доступ і володіння екологічною інформацією має першорядне значення для послідовного та ефективного вирішення завдань забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища всіма суб'єктами, що беруть участь у цьому процесі. Насамперед, така інформація необхідна під час підготовки та прийняття господарських, управлінських та інших рішень, реалізація яких пов'язані з негативним впливом на стан довкілля.

Доступ громадян до державних інформаційних ресурсів є основою здійснення громадського контролю за діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських, політичних та інших організацій, а також за станом економіки, екології та інших сфер життя. Екологічна інформація необхідна громадянам для захисту своїх екологічних прав, зокрема у судовому порядку.

Очевидною є виняткова важливість доступу до інформації про стан навколишнього середовища в надзвичайних ситуаціях, коли існує небезпека заподіяння шкоди здоров'ю великої кількості людей. Наявність своєчасної інформації дозволяє мінімізувати можливу шкоду.

В умовах збройної агресії російської федерації в Україні відбулися значні, суттєві та, навіть, невідворотні перешкоди для здійснення та реалізації основних прав та свобод людини і громадянина. Саме тому актуальним стає визначення місця права на доступ до екологічної інформації в правовому режимі воєнного стану.

Перш за все, слід зазначити, що право на доступ до екологічної інформації є конституційним. Відповідно до статті 50 Конституції України, кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля а також право на її поширення, більш того, така інформація ніким не може бути засекречена. А отже можна стверджувати, що доступ до такої інформації не може бути обмежений [1].

Згідно Указу Президента України Про введення воєнного стану в Україні, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

Можна зробити висновок, що право на доступ до екологічної інформації не входить до переліку конституційних прав, які можуть бути обмежені в умовах дії воєнного стану.

Проте, під час початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, певне обмеження таки відбулося шляхом закриття доступу до відповідних державних реєстрів, таких як:

- реєстр лісорубних квитків, в якому наведена інформація щодо права здійснювати господарську діяльність, пов'язану із заготівлею деревини (обмеження здійснення громадського контролю за вирубкою лісів),

- реєстр Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, який містить дані оцінки на довкілля (таке обмеження дає змогу приховуванню важливої екологічної інформації та створює умови для порушень норм закону про охорону довкілля і природних ресурсів),

- кадастрова карта, яка в розрізі екологічної інформації дає змогу здійсненню громадського контролю за додержанням норм земельного законодавства,

- реєстр будівельної діяльності, який допомагав громадськості впливати на прийняття рішень стосовно реалізації будівельних проектів, вносити зауваження та пропозиції щодо покращення проектів в розрізі захисту довкілля та екологічних прав громадян, звертатися до відповідних органів влади шляхом складання та подання петицій та скарг [3, с. 629-630].

Таким чином, обмеження доступу до вищезазначених реєстрів певної мірою завадило оперативно та своєчасно впливати на прийняття органами влади екологічно-важливих рішень, оцінювати ризики діяльності суб'єктів господарювання для життя людей, передбачати заходи щодо збереження екосистем, що своєю чергою дозволяє запобігти забрудненню і зменшенню негативного впливу на довкілля та здоров'я населення.

Звичайно, дані обмеження були здійснені з метою захисту територіальної цілісності та національної безпеки України. Але розглядаючи екологічну інформацію через призму національної безпеки, важливо говорити саме в контексті інформаційної безпеки громадян, оскільки своєчасний та безперешкоджаний доступ та поширення інформації про стан довкілля і своєчасне доведення такої інформації до громадськості може врятувати життя та здоров'я громадян, а також запобігти або відвернути інші негативні наслідки для довкілля[4, с.280].

Крім того, в умовах воєнного стану, на даний час відсутні законодавчі норми, які б обмежували права на звернення і на доступ та поширення інформації про стан довкілля.

Відповідно до цього, обмеження доступу до екологічної інформації не є доцільним і правомірним навіть під час воєнного стану. Держава має забезпечувати гарантії щодо права кожного на доступ до екологічної інформації з метою не допущення створення корупційних ризиків, захисту довкілля, збереження життя та здоров'я громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

3. Халимендик І.О. Доступ до екологічної інформації в умовах воєнного стану. *Матеріали 78-ї студентської науково-технічної конференції «Тиждень студентської науки»*. Дніпро 24-28 квітня 2023. С. 629-631.

4. Грушкевич Т. В. Доступ до інформації як складова права на екологічну безпеку. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. С. 279-288.

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК КАТАЛІЗАТОР КОРУПЦІЇ: АНАЛІЗ РИЗИКІВ ТА КОНТРЗАХОДИ

Ольга Бондаренко

*доктор юридичних наук, доцент
Сумський державний університет*

З давніх часів корупція була проблемою для державного управління. Безперечно, люди не одразу усвідомили її деструктивну сутність. Однак, ще з часів Давного Вавилону з'явилися перші антикорупційні заходи. Здебільшого вони носили каральний характер, тобто передбачали певні покарання за отримання і дачу хабара. З розвитком людства змінювалися форми і прояви корупції. А відтак необхідно було віднайти нові дієві заходи запобігання і протидії корупції. Окрім цих трансформаційних перетворень зростало і значення нових суб'єктів, що могли реалізовувати заходи запобігання корупції та бути її викривачами, зокрема, окремі громадяни, громадські організації та мас-медіа.

Один з класичних прикладів зв'язку між зниженням рівня корупції та наявністю свободи слова в мас-медіа є розкриття корупційних схем в Україні, які були оприлюднені в інтернет-виданнях та газетах. Наприклад, журналісти викрили договір на закупівлю послуг з організації харчування у 2023 році, укладений між Міністерством оборони України та компанією

«Актив Компані», згідно з якого підвищення цін на окремі продукти харчування для потреб військових у певних областях становило 266 %, що, навіть враховуючи інфляцію у 26 %, є занадто значним [1].

Варто зазначити, що у контексті кримінального процесуального законодавства України інформація, розголошена в пресі, служить підставою для ініціювання кримінального провадження та проведення розслідування, що й сталося у даному випадку. Крім того, двом посадовцям Міністерства оборони України було оголошено підозру у зазначеній справі. Це, мабуть, зумовлено реальною, а не формальною, свободою слова в Україні. Зі свого боку, корупція може впливати на медіа, зокрема через контроль над рекламою, фінансовими ресурсами та політичним тиском, що може призвести до цензури. Можливі змови, які охоплюють обмеження доступу до інформації чи маніпулювання контентом, розміщеним у ЗМІ або в Інтернеті. Влада може застосовувати заходи для придушення критики, переслідування журналістів та активістів, що виражають незгоду з офіційною політикою. Більше того, відсутність засобів масової інформації у висвітленні реальних фактів про корупцію може призвести до узурпації влади. Р. Кукуцька вважає, що російське вторгнення в Україну є можливо найекстремальнішим прикладом небезпеки, яку

серйозна корупція та слабкість обмежень влади на внутрішньому рівні можуть мати для міжнародного миру та безпеки. Зокрема, через корупцію та концентрацію влади в Росії в одних руках, територія України стала ареною активних бойових дій [2].

Отже, можна з певністю стверджувати, що маніпулятивні інформаційні повідомлення можуть використовуватися для ініціювання конфліктів, посилення соціальних розбратів та поширення ворожнечі. Вони сприяють утворенню негативних уявлень та відповідній налаштованості громадськості проти певних груп, спільнот чи країн. Наприклад, у Росії регулярно транслюються інтерв'ю з воєнними злочинцями та особами, які перебувають під санкціями. Росія звинувачує Україну у підриві Каховської ГЕС, у вчиненні кривавих убивств у Бучі,

Ірпені та в терактах, які сталися у багатьох містах України. Це, мовляв, не російські ракети атакують житлові будівлі, де гинуть цивільні громадяни, а українські протиповітряні оборонні системи. Маніпулятивна інформація є дієвим інструментом впливу на громадську думку, який здійснюється за допомогою створення страху та використання корупції.

Варто погодитися із Д. Пятіною [3, с. 115], що в сучасному ХХІ столітті дивно уявити, що особи можуть бути настільки підконтрольними державі. Проте, свідчення тих, кому вдалося втечі з Північної Кореї, насторожують. Ці люди переконані, що живуть у ідеальному світі, який стоїть у протиріччі до «зіпсованою» Південної Кореєю. Їхні думки серйозно спотворені політичною пропагандою, особливо в контексті лідерів, через що багато хто втрачає віру у можливість поліпшення життя. Політична пропаганда та дезінформація, хоча і різні за суттю, але мають одну мету: впливати на свідомість, перетворюючи погляди на світ і створюючи політичну обстановку, що вигідна для їхніх авторів. Така ситуація необхідна лише для утримання влади в руках узурпаторів для подальшої реалізації їхніх цілей і ідей. Проте ці цілі ніяк не пов'язані ані з поліпшенням життя громадян, ані з забезпеченням демократичних прав і свобод. Серед ряду проблем варто звернути увагу на фінансову підтримку з боку Росії спроб впливати на вибори в інших країнах через соціальні мережі. Зараз вказується на докази російського втручання, зокрема, у референдум за незалежність Каталонії. Під час кампанії «Росія стимулювала конфлікт, розповсюджуючи маніпулятивну інформацію та дезінформацію між громадянами в Іспанії та між Іспанією та іншими країнами ЄС і НАТО. Були надані докази, що свідчили про зацікавленість Росії у дискредитації іспанської демократії за допомогою співробітництва з телевізійними організаціями, що поширюють пропаганду в інтересах Росії [4]. Одним з важливих прикладів значення фейкових новин для зміцнення корупції в державі є їх можливість впливу на політичні настрої та виборчі процеси. Штучно створені новини або

недостовірні інформації можуть бути спрямовані на пошкодження репутації політичних опонентів або на підтримку

певних політичних агенцій. Наприклад, у 2018 році було опубліковано звіт, який містив «багато нових та тривожних відомостей про російські брудні трюки та дестабілізацію», що «зіграло на руку тим, хто прагне незалежності Каталонії». Звіт також звертає увагу на фінансування кампанії за "Брекзит". Згідно з дослідженням 89up, на яке посилається комітет, російські державні агентства Russia Today (RT) та Sputnik опублікували 261 статтю з антиєвропейськими настроями щодо референдуму ЄС. Крім того, існують дані, що російські акаунти на Twitter опублікували більше 45 тисяч дописів в останні 48 годин кампанії «Брекзит» [4].

Неправдиві новини також можуть бути використані для підривання довіри до авторитетних ЗМІ та незалежних джерел інформації. Це може призвести до загального сумніву в достовірності новин і створенню атмосфери невпевненості серед громадськості.

Важливо також проаналізувати і канали для успішного розповсюдження фейкових новин. За даними «Української правди», аудиторія українського радіо - це переважно чоловіки з вищою освітою, з доходом вище середнього, які мають автомобіль та активно користуються інтернетом. Вплинути на такого реципієнта через радіо важко [5]. Що стосується газет, то їх також не так часто задіють у розповсюдженні фейкових новин в Україні. Привабливішим для розповсюдження фейків виступає телебачення. У наш час телебачення - головне джерело інформації (74% українців дізнаються новини через телебачення) [6, с. 125]. Українське телебачення, на відміну від російського, не використовує відверто змонтований відеоряд та очевидні фейки, натомість часто користується маніпуляціями. Це обумовлено несаможестістю українського медіапростору - всі медіахолдинги належать олігархічним групам, які у протистоянні один з одним використовують ЗМІ.

Facebook та Instagram для отримання новин використовуються майже 76,6 відсотків опитаних. Дуже швидко набирає популярності TikTok і кількість його користувачів продовжує стрімко зростати. Також позитивною динамікою відзначається Telegram - мережа не надає інформацію щодо кількості

користувачів в окремих країнах, втім загалом у світі ним користуються 200 млн осіб. Протидія неправдивим новинам є важливим компонентом антикорупційної діяльності. Наявність вільних та незалежних ЗМІ в державі сприяє гласності та справедливості в державі. Влада не намагається маніпулювати суспільною свідомістю використовуючи відверто неправдиві новини та замовні публікації [5]. Вважаємо, що протидія неправдивим новинам можлива кількома шляхами.

Насамперед - це розширення доступу до надійної інформації. Збільшення прозорості діяльності уряду, органів влади та органів місцевого самоврядування, публікація фінансової інформації та звітності, доступ до публічних документів сприяють усуненню інформаційної відкритості та зменшенню можливостей для поширення неправдивих новин.

Однак, публічність влади та взаємодія зі ЗМІ - це ще не все. Зростання рівня медіаосвіти та критичного мислення серед громадян є важливим чинником протидії неправдивим новинам. Розвиток навичок перевірки інформації, розрізнення надійних джерел від неперевіраних, вміння аналізувати й оцінювати інформацію сприяють покращенню медіаосвіти та зменшенню впливу неправдивих новин на суспільство. Враховуючи сучасні реалії в Україні, вважаємо, що доцільно було б запровадити курс медіаграмотність у закладах середньої та вищої освіти. Зараз в епоху інформаційного суспільства критично важливо сформувати у нового покоління вміння дійсно об'єктивно оцінювати потік інформації та вміти перевіряти її.

Оновлення законодавства стосовно етики в ЗМі також є важливим. Розвиток професійної етики серед журналістів, встановлення правил розкриття джерел інформації, перевірка достовірності фактів перед публікацією - все це допомагає зменшити поширення неправдивих новин та забезпечує довіру громадськості до ЗМІ. Зокрема, в Україні вже існує можливість притягти до відповідальності за поширення неправдивої інформації. Однак, аналіз судової інформації демонструє невисокий рівень судових рішень, коли б ЗМІ та окремих журналістів притягали до відповідальності за розповсюдження неправдивої інформації.

Підтримка незалежних ЗМІ та організацій, які займаються факт-чекінгом також має велике значення у протидії неправдивим новинам та корупції. Фінансова підтримка незалежних ЗМІ, розвиток факт-чекінгових ресурсів та сприяння їх поширенню сприяють виявленню та розкриттю неправдивих інформаційних матеріалів, зменшуючи їх вплив на суспільство.

Ці заходи сприяють збільшенню інформованості громадськості, підвищенню рівня свідомості та розуміння інформації, а також зміцненню віри в достовірність джерел інформації, що сприяє протидії неправдивим новинам та корупції. Підсумовуючи, варто наголосити, що комплексна антикорупційна політика держави має передбачати заходи із протидії дезінформації та утвердження системи добросовісних засобів масової інформації. Феномен поширення фейкових новин сприяє посиленню корупційних проявів шляхом розповсюдження неправдивих відомостей, підриву довіри до медіа та відволікання уваги від реальних проблем у сфері протидії корупції. Запобігання поширенню фейкових новин та

протидія їм є одними з важливих кроків на шляху до зміцнення добросовісності у державному секторі.

Серед ключових заходів у цьому напрямі можна виділити: забезпечення вільного доступу громадськості до достовірних джерел інформації, розбудову системи професійних етичних стандартів у медіасфері, сприяння діяльності незалежних ЗМІ та організацій з перевірки фактів (факт-чекінгу), підвищення рівня медіаграмотності та критичного мислення серед населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ніколов Ю. Тилові пацюки Міноборони під час війни "пиляють" на харчах для ЗСУ більше, ніж за мирного життя. *Дзеркало тижня*. 2023. 21 січня.

URL: <https://zn.ua/ukr/economic-security/tilovi-patsjuki-minoboroni-pid-chas-vijni-piljajut-na-kharchakh-dlja-zsu-bilshe-nizh-za-mirnoho-zhittja.html> (дата звернення: 11.05.2024).

2. Kukutschka R. M. B. CPI 2022: Corruption as a fundamental threat to peace and security Transparency International : веб-сайт.

URL: <https://www.transparency.org/en/news/cpi-2022-corruption-fundamental-threat-peace-security> (дата звернення: 11.05.2024).

3. Пятіна Д. Д., Мелєкєсцев К. І. Фейкові новини як засіб інформаційної війни. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2020. Т. 2, № 12. С. 113-116.

4. Савчук Т. Загроза «фейкових новин». У британському звіті назване Росію 134 рази. Радіо Свобода. 2018. 30 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29398612.html> (дата звернення: 11.05.2024).

5. Загородній М. Звідки українці беруть інформацію під час війни? *Українська правда*. 2022. 2 червня. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/06/2/248923/> (дата звернення: 11.05.2024).

6. Іванов В., Сердюк В. Журналістська етика : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2007. 182 с.

ЗАХИСТ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ДЛЯ ЛГБТ ПЕРСОН: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Даліла Бондхас

*студентка 4-го курсу спеціальності «Міжнародне право»
Сумський державний університет*

Науковий керівник: Ольга Швагер

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства
Сумський державний університет*

Право на свободу мирних зібрань є одним із наріжних каменів демократичного суспільства, адже воно дозволяє громадянам відкрито висловлювати свої погляди, обмінюватися інформацією та мирно відстоювати свої права. У рамках Ради Європи право на свободу мирних зібрань закріплене у статті 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних сво-

бод. Відповідно до цієї статті, «кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів» [1].

Дане право є невід'ємними складовими плюралістичних демократій, відданих принципам рівності, гідності та прав людини для всіх. Свобода зібрань є життєво важливими для активного самовираження, публічного дискурсу, сприяння прозорості та підзвітності, захисту непопулярних поглядів, а також для адвокації соціальних змін і прав меншин. Держави несуть відповідальність за створення сприятливого середовища, в якому реалізація цих основних свобод повністю поважається, захищається і підтримується без дискримінації.

Для лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерів (ЛГБТ) та їхніх груп можливість вільно виражати свої погляди, відстоювати свої права та мирно збиратися є першочерговою. Однак ЛГБТ історично стикалися зі значними перешкодами та дискримінацією у здійсненні цієї фундаментальної свободи. Наразі ситуація змінюється у кращу сторону: влітку 2023 року 47% людей з 30 країн світу знають хоч одну особу ЛГБТ спільноти [2]. Нажаль, у нашому суспільстві досі існують країни, як Японія, Південна Корея, Туреччина, Румунія, Угорщина та Польща, у яких видимість різних сегментів ЛГБТ+ спільноти є найнижчою через відношення та заборони [2].

Європейський суд з прав людини відіграв важливу роль у встановленні правового захисту свободи зібрань ЛГБТ, підтримуючи принципи рівності, недискримінації та плюралізму, які є важливими для повної інтеграції сексуальних і гендерних меншин. У низці знакових рішень Суд сформулював чіткі стандарти, які зобов'язують держави сприяти та захищати права ЛГБТ на мирні зібрання, висловлювати свої погляди та існувати відкрито, не боячись репресій чи насильства.

Так у справі «Гендердок-М проти Молдови», що стосувалася відмови уряду Молдови у наданні дозволу неурядовій організації «Гендердок-М», що представляє інтереси ЛГБТ, на проведення мирної демонстрації перед будівлею парламенту 27 травня 2005 року. Уряд стверджував, що відмова

ґрунтувалася на міркуваннях «громадського порядку» та «суспільної моралі». Заявник вичерпав усі національні суди і подав позов до Європейського суду з прав людини. ЄСПЛ розглянув порушення статей 11 (свобода зібрань та об'єднань) та 14 (недискримінація) Європейської конвенції з прав людини [3].

Оцінюючи порушення статей 11 і 14 Конвенції, суд постановив, що «коли різниця у поведженні ґрунтується на статі або сексуальній орієнтації, свобода розсуду, надана державі, є обмеженою, і в таких ситуаціях принцип пропорційності не просто вимагає, щоб обраний захід був придатним в цілому для досягнення поставленої мети; необхідно також довести, що він був необхідним за даних обставин» [3]. Уряд Молдови стверджував, що заявник не зазнав дискримінації через свою сексуальну орієнтацію. Однак суд встановив, що «причиною заборони заходу, запропонованого заявником, було несхвалення владою демонстрацій, які, на їхню думку, пропагували гомосексуалізм» [3]. Таким чином, ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 11 Конвенції. Суд також постановив, що мало місце порушення статті 13 (право на ефективний засіб правового захисту) у поєднанні зі статтею 11. Республіку Молдова зобов'язали виплатити позивачеві відшкодування збитків та витрат [3].

Ще однією важливою справою є «Ідентоба та інші проти Грузії». Позивачами є грузинська неурядова організація та кілька осіб, які брали участь у санкціонованому законом марші, присвяченому Міжнародному дню боротьби з гомофобією 17 травня 2012 року. Того дня дві релігійні групи, Союз православних батьків і Братство святого царя Вахтанга Горгасалі, намагалися перешкодити позивачам та іншим учасникам дійти до місця початку маршу. Релігійні групи стверджували, що ніхто не має права проводити гей-парад. Учасники маршу пояснили, що це не прайд-парад, а захід на підтримку боротьби з гомофобією, і продовжили йти. Через деякий час інша група контрдемонстрантів вишикувалася в живий ланцюг і оточила учасників маршу, щоб перешкодити їм продовжувати рух [4].

Контрдемонстранти проявляли словесну та фізичну агресію. Поліція, яка супроводжувала учасників маршу, дистанціювалася від сутички. Учасники маршу викликали поліцію для надання додаткової допомоги проти контрдемонстрантів. Однак через 20-30 хвилин сутичка загострилася, учасники контрдемонстрації вихопили плакати у учасників маршу і почали фізично нападати на них. У цей момент втрутилася поліція, яка стала між двома сторонами. Один із позивачів попросив міліцію бути більш активною у захисті демонстрантів, на що міліція відповіла арештом і доставила його до відділку без пояснення причин. Пізніше міліція стверджувала, що зробила це, щоб захистити його від контрдемонстрантів.

Наступного дня після маршу позивачі, разом з кількома іншими особами, подали кілька скарг на дві релігійні групи, а також на бездіяльність міліції. Після кримінального розслідування Міністерство внутрішніх справ відповіло, що міліція не допустила жодних порушень під час маршу. Що стосується контрдемонстрантів, то двоє з них були заарештовані і оштрафовані на 45 євро за незначне порушення громадського порядку. Позивач подав апеляцію, але безрезультатно [4].

Щодо порушень статті 11 Суд підкреслив, що ефективна свобода публічних зібрань - це не лише обов'язок держави не втручатися, але й виступати гарантом дотримання принципів «плюралізму, толерантності та широти поглядів» [4]. Таким чином, хоча мирні демонстрації можуть не подобатися всім верствам суспільства, демонстранти повинні розраховувати на те, що держава захистить їх від страху фізичного насильства. Це зобов'язання держави є особливо важливим для меншин або осіб, які дотримуються непопулярних поглядів, оскільки вони більш схильні до віктимізації.

Виходячи з вищезазначених стандартів, Суд постановив, що грузинська влада отримала достатньо часу для забезпечення безпеки заявників, але не зробила цього, отже, було порушено статтю 11.

Це рішення стало частиною проекту Резолюції про Свободу вираження поглядів та зібрань для ЛГБТІ в Європі від Парламентської Асамблеї Ради Європи, що була видана 18 бе-

резня 2024 року [5]. Відповідно аналізу справи «Ідентоба та інші проти Грузії» Резолюція закликає : «Влада також зобов'язана, якщо зібрання та інші ЛГБТІ-заходи дозволені, вжити достатніх заходів для полегшення доступу до зібрання та стримування ЛГБТІ-фобів і агресивно налаштованих контр-демонстрантів щоб захід міг відбутися мирно, використовуючи будь-які можливі засоби - наприклад, шляхом оприлюднення публічних заяв перед початком демонстрації, що закликають до примирення, і, зокрема, шляхом оцінки ресурсів, необхідних для безперешкодного проведення ресурсів, необхідних для безперешкодного проведення заходу на момент його планування, а також шляхом розгортання достатньої кількості поліцейських» [5].

Посилаючись на практику Європейського суду з прав людини, документ підкреслює правову основу та прецеденти, створені для захисту прав ЛГБТІ-людей та груп.

Даний документ може стати важливим підтвердженням права на свободу вираження поглядів та мирних зібрань для ЛГБТ-людей та організацій по всій Європі, так як порушує проблеми: визнання дискримінації та виклики, засудження насильства та ненависті, підтвердження основних прав, захист самовираження та адвокації ЛГБТІ, заклик до конкретних дій та інше [5]. В цілому, ця резолюція має потенціал стати важливим підтвердженням фундаментальних прав і свобод ЛГБТ-спільноти в рамках Ради Європи. Вона визнає виклики, з якими стикаються ЛГБТІ-люди, встановлює юридичні та моральні зобов'язання держав щодо захисту їхніх прав, а також закликає до конкретних заходів для просування рівності, недискримінації та поваги до різноманітності.

«Бончковський та інші проти Польщі» 2007 року, також є важливою частиною у тлумаченні проекту Резолюції та для практики захисту права на вираження поглядів й мирних зібрань.

У 2005 році в Польщі організації захисту прав ЛГБТ і окремі особи подали заявку на проведення маршу та серії зібрань, щоб привернути увагу до дискримінації. Однак мер Варшави заборонив їх, посилаючись на закон про зібрання і

можливі зіткнення з іншими заходами. Після оскарження заборони воєвода її скасував, наголосивши на конституційному праві на свободу зібрань [6].

Згодом Конституційний Суд визнав положення закону про транспортний рух, на якому ґрунтувалася заборона маршу, таким, що суперечить основоположним правам. Організатори звернулися до Європейського суду з прав людини, стверджуючи порушення права на свободу зібрань та недискримінацію.

Суд підкреслив, що Європейська конвенція передбачає демократію як «єдину політичну модель, що розглядається ... і єдину сумісну» з Конвенцією [6]. Він зазначив, що стаття 11 визнає вирішальну роль, яку відіграють неполітичні організації у «належному функціонуванні демократії», і що плюралізм вимагає визнання різноманітності [6]. Суд визначив, що участь громадян у демократії регулярно досягається через членство в асоціаціях, «в яких [громадяни] можуть інтегруватися один з одним і колективно переслідувати спільні цілі» [6].

Суд постановив, що було порушено статтю 11 (свобода зібрань), статтю 14 (заборона дискримінації) у поєднанні зі статтею 11 та статтю 13 (право на ефективний правовий захист) Європейської конвенції [6].

У рішенні наголошується, що сама ймовірність напруженості чи провокацій не може бути підставою для заборони зібрання, інакше це дасть право вето опонентам зібрання. ЛГБТ-групи мають такі ж права на зібрання та вираження поглядів, як і інші, і обмеження цих прав на підставі орієнтації потребують особливо вагомих підстав, а не лише моральних міркувань частини суспільства.

Аналіз практики ЄСПЛ, «Гендердок-М проти Молдови», «Ідентоба та інші проти Грузії» та «Бончковський та інші проти Польщі», демонструє, що право на мирні зібрання для представників ЛГБТ спільноти розглядається як невід'ємний елемент свободи вираження поглядів. Ці справи закріпили низку ключових принципів:

ЛГБТ-особи та організації мають таке саме право на свободу мирних зібрань, як і інші групи, а будь-які обмеження цього права через сексуальну орієнтацію є дискримінацією;

Держави зобов'язані забезпечити можливість проведення ЛГБТ-заходів та діяльність ЛГБТ-організацій;

Держави несуть позитивний обов'язок вживати належних заходів для захисту учасників мирних ЛГБТ-зібрань від насильства та проявів нетерпимості;

Відмова у проведенні ЛГБТ-заходів або бездіяльність влади у забезпеченні їх безпеки є порушенням права на свободу мирних зібрань та недискримінацію.

Ці рішення ЄСПЛ посилили правовий захист права ЛГБТ-спільноти на свободу мирних зібрань в Європі, підкреслюючи обов'язок держав сприяти різноманіттю, плюралізму та рівним можливостям для всіх, незважаючи на сексуальну орієнтацію. Забезпечення права на мирні зібрання для ЛГБТ-осіб є невід'ємною складовою демократичного суспільства, побудованого на повазі до прав людини та основоположних свобод. Водночас, держави можуть застосовувати певні обмеження заради забезпечення прав інших осіб за умови пропонування розумних альтернатив. Майбутня судова практика, безумовно, продовжить розвивати стандарти та підходи захисту прав ЛГБТ спільноти у світлі загального поступу європейських цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Pride month 2023: 9% of adults identify as LGBT+. Ipsos.
URL: <https://www.ipsos.com/en/pride-month-2023-9-of-adults-identify-as-lgbt>.

3. JUDGMENT of European Court of Human Rights of 14.12.2021 in no. 23914/15.

URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B"itemid":\["001-213896"\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B).

4. JUDGMENT of European Court of Human Rights of 12.05.2015 in no. 73235/12.

URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B"fulltext":\["Identoba%20and%20others%20v.%20Georgia"\],"itemid":\["001-154400"\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B)

5. Freedom of expression and assembly of LGBTI people in Europe. Council of Europe, 2024. URL: <https://rm.coe.int/doc-en-freedom-expression-lgbti-2769-2882-2537-v-1/1680aef13a>.

6. JUDGMENT of European Court of Human Rights of 03.05.2007 in no. 1543/06.

URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":\["001-80464"\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B).

МЕДІА ЯК ЗНАРЯДДЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Наталія Гірна

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства
Львівський національний медичний університет
імені Данила Галицького*

Упродовж тривалого часу міжнародна інформаційна діяльність РФ спрямована на підрив демократичних цінностей та поглиблення протиріч як в середині ЄС, так і загалом у світі. У здійсненні інформаційних впливів Росія покладається на багаторівневу систему пропаганди, яку транслюють державні медіа, що мовлять за кордон, фінансово залежні від російського бізнесу іноземні ЗМІ, або афілійовані з Москвою організації, експерти та політики.

Інформаційні операції Кремля є окремим елементом глобальної конфронтації. Важливим виміром у цьому протистоянні Росії із Заходом становить конкуренція за прихильність тих держав, які не демонструють чіткої позиції щодо російсько-української війни. Із метою зміни балансу сил підтримки України, Росія активно застосовує пропагандистські наративи, адаптовуючи їх до конкретних внутрішніх обставин та особливостей кожної країни. Кремль здійснює інформаційну експансію в медійне середовище країн, котрі декларують свій

нейтралітет і таким чином підтримує міф про "світову більшість" союзників Росії у її боротьбі із Заходом. Серед найпоширеніших методів здійснення інформаційного впливу варто виділити пропаганду, дезінформацію, чутки, провокації та психологічний тиск. Власне, як влучно підкреслив канадський дослідник впливу медіа на аудиторію Маршалл Маклюен: "Істинно тотальна війна - це війна за допомогою інформації" [5, с. 84]. Адже в умовах глобалізації, відкритості, взаємної інтеграції доступ до інформації є постійним, проблема полягає у тому, як ЗМІ її інтерпретують і транслюють для загалу.

На думку більшості дослідників, росіяни виражають свою національну свідомість через дискурс імперіалізму, який всіляко розповсюджують медіа. Ні царі, ні радянські діячі, ні російські націоналісти, ні ліберали не прагнули побудувати національну державу, а тільки намагалися зберегти імперію. Особливої гостроти це прагнення набуло з утвердженням режиму Путіна у 2000 році, відтоді контроль над ЗМІ став тотальним. У цьому контексті московський режим відкрито заявляє про свої права на Україну. Прагнення підкорити Україну нерозривно пов'язане із ксенофобським зображенням Заходу, як іншого, ворожого до Росії. Проте, зростання національної свідомості та утвердження в Україні громадянського суспільства призвели до того, що російська ідея відторгнення Заходу та державний примус до єднання в душі так званої "святої Русі" не мали великого успіху. Тому антиукраїнська пропаганда набирала обертів [1, с. 126]. Перемога Помаранчевої революції російськими ЗМІ трактувалася як обрання "атиросійського" Президента В. Ющенка, що є загрозою для РФ. Повалення режиму Януковича та офіційний курс на євроінтеграцію у 2014 р. висвітлювали винятково як "атидержавний заколот, організований та фінансований Заходом", а лідерів і активістів Майдану називали фашистами або нацистами. Зауважимо, що російські медіа стали знаряддям поширення антиукраїнської пропаганди та відвертої брехні як всередині РФ, так і за кордоном [4, с. 102].

Наведемо головні тези Путіна щодо України, які розповсюджували російські медіа, залучаючи до їх обговорення експертів, пропагандистів, істориків-шовіністів, артистів тощо:

- російська мова, а не громадянство РФ є основним маркером ідентичності в російськомовній спільноті;
- терміни "росіянин" і "русский" є тотожними і означають як "великороса", так і представника східнослов'янської гілки "єдиного російського народу";
- росіяни і українці - один народ;
- росіяни і українці повинні жити разом у союзі;
- російськомовна держава повинна охоплювати Крим, Донбас, Харків та інші регіони на сході і півдні України.

Власне ці меседжі російського правителя чітко відображають еволюцію публічного ставлення до України і українського народу: від заяв про один народ до заперечення українського народу як окремого етносу взагалі, від відвертих антиукраїнських гасел, які транслиювали поодинокі одіозні політики до масових закликів знищення України, виправдання і схвалення геноциду українців. На початку повномасштабного вторгнення російські ЗМІ намагалися уникати тез і заяв, які, по-перше, розкривали б реальні наміри Кремля, а по-друге, могли б бути використані проти них відповідно до чинних норм і принципів міжнародного права [1, с. 130]. Єдиним винятком був очільник Чеченської республіки Кадиров, який ще 4 березня 2022 р. заявив, що особисто готовий захопити Київ і Харків. Опір українців російській окупації, героїзм ЗСУ та підтримка України міжнародною спільнотою виливалися у масову пропаганду ненависті в усіх ЗМІ. Наприклад, у квітні пропагандист Соловйов заявив про необхідність "денацифікувати, а по-простому - знищити два мільйони українців". У липні він уже твердить, що росіянам треба "вийти до Придністров'я", отже, їм потрібні всі українські території, а не лише схід і південь. Далі Соловйов порівняв українців із глистами, від яких ветеринар лікує кішку за допомогою "спеціальної операції", а його колега Скабеєва єхидно назвала Україну "країною, якої нема". Усі російські державні канали відкрито закликають вбивати українців. Тут необхідно наголосити, що

80 % населення РФ отримує інформацію з державних ЗМІ і цілковито підтримує зовнішню політику Путіна. Тому можна впевнено констатувати, що російський націоналізм, сталінізм і націонал-більшовизм злилися у потужну течію імперіалістичної геополітики Путіна, а медіа є знаряддям її масового поширення [2, с. 49]. Російські ЗМІ почали активно поширювати антиукраїнську кампанію у 2003 - 2004 рр. напередодні президентських виборів, нарощували її під час Помаранчевої революції і відтоді вона набула небаченого розмаху і форм, які неможливо збагнути цивілізованій людині та припустити щось подібне в демократичних країнах. На окупованих територіях України російські медіа ведуть потужну антиукраїнську кампанію, не допускаючи жодної альтернативної думки чи висловлювання.

Окремо варто зазначити, що російська пропаганда і дезінформація працює в країнах Європейського союзу, вона спрямована на формування антиукраїнського табору, припинення підтримки і допомоги Україні. Водночас РФ фінансує радикальні рухи у Євросоюзі, вбачаючи в них своїх союзників у намаганнях розколоти ЄС. Нині Росія прагне до підкорення різних народів і перетворення на імперіалістичну наддержаву, використовуючи для цього ЗМІ [3, с. 89-94]. Російський уряд вдався до закриття і цензури незалежних медіа, щоб повністю контролювати наративи, тому ця держава поширює лише дезінформацію.

В умовах повномасштабного вторгнення і глобальної конфронтації державна медійна політика посідає вагомe місце серед питань національної безпеки України. Тому мусить бути запроваджена комплексна програма із спростування російських наративів, поширення правдивої інформації за кордоном, виявлення і нейтралізація загрозового антиукраїнського контенту. На шляху євроінтеграції України особливо важливо забезпечити свободу слова і верховенство права у роботі ЗМІ - те, чого не існує в РФ. Адже державна інформаційна політика взаємопов'язана з економічною, соціальною, культурною, освітньою і правовою політикою, вона допомагає духовній та моральній інтеграції українського сус-

пільства і водночас сприяє виходу нашої держави у світовий інформаційний простір зі збереженням власного суверенітету і національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Батрименко О. Роль соціальних медіа у російсько-українській інформаційній війні / О. Батрименко // Політологічний вісник. № 89. 2022. С. 124-132.
2. Ващенко А. Свобода вираження поглядів в інтернеті: pro et contra / А. Ващенко // Право та інновації. № 3 (7). 2014. С. 49-54.
3. Додонов Р. Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія. Вінниця. 2017. 410 с.
4. Ткач В. Спецпропаганда як інформаційний складник гібридної війни Росії проти України / В. Ткач // Стратегічні пріоритети. Серія: Політика. № 1. 2016. С. 99-109.
5. McLuhan M., Fiore Q. The Medium in the Massage: An Inventory of Effects. N.Y.: Random House. 1967. P. 84.

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Анатолій Гончаренко

*кандидат історичних наук, доцент
Сумський державний університет*

Сучасну цивілізацію не можна уявити без прав людини. Одним із найважливіших прав людини у ХХІ ст. є право на інформацію. Це право має свою власну історію, «вписану» в історію інституту прав і свободи людини. У попередній до появи держави період історії людського суспільства та в перші моменти формування стародавніх держав потреби у спеціальному регулюванні інформаційних процесів не виникало.

Після появи інституту держави було запущено процес відмежування та приховування найважливішої державної та релігійної інформації. Спеціальні закони, спрямовані на захист інтересів держави від витоку секретів, з'явилися вже у

Стародавньому Римі. Боротьба проти абсолютистської держави у XVII-XIX ст. призвела до визнання можливості вільно висловлювати свою думку, у тому числі за допомогою друку. Відправний точкою законодавчого закріплення свободи слова був англійський Білль про права 1689 р. [1].

Ідея правового регулювання інформації у суспільстві виникла у Великій Британії, Швеції, Австрії та Франції, хоча у формуванні цієї ідеї в кожній з цих країн були відмінності, зумовлені соціально-економічними факторами розвитку держави та права. Зародження ідеї правового регулювання інформаційних процесів у суспільстві зумовлювалося прагненням державних інституцій посилити контроль над інформацією, забезпечити більш жорстку охорону державної таємниці. Перший закон про державну таємницю було ухвалено у Великій Британії у 1352 р. Уряд країни взяв у свої руки контроль над інформацією поряд із контролем над оподаткуванням, обороною та управлінням державою.

Слід зазначити, що спочатку у деяких країнах виникнення ідеї права на інформацію було пов'язано, передусім, з проблемою доступу органів різних гілок влади до відомостей про роботу інституцій інших гілок влади, а не про доступ до них приватних осіб. У цьому можна переконатися на прикладі Великої Британії. Намагаючись захиститися від втручання у свої справи, британський парламент ухвалив у 1641-1642 рр. низку нормативних актів, які перешкождали монарху впливати на законодавчу владу. Результатом тривалого протистояння парламенту та короля стала низка документів, які створили великі перешкоди для переходу інформації від однієї гілки влади до іншої. Згідно із законом 1701 р. особи, які перебували на службі у короля, не могли стати депутатами палати громад. У 1626 р. одним із актів парламенту Великої Британії було заборонено розголошувати відомості про його засідання. Вони ніде не публікувалися. Деякі відомості про діяльність британського законодавчого органу було дозволено друкувати в 1641 р. Органи місцевого самоврядування намагалися не допускати до ознайомлення з документами, що стосуються їх роботи, приватних і посадових осіб.

Ідея прав людини на інформацію охоплює не лише отримання та розповсюдження офіційної, але і неофіційної інформації. У XVIII-XIX ст. деякі правомочності щодо отримання певної інформації (культурної, наукової тощо) входили до складу свободи слова та друку. Так було у більшості країн, у законах яких такі свободи було закріплено. Це було закріплено в конституціях Бельгії 1831 р., Великого Герцогства Люксембург 1868 р., Італії 1919 р. Ірландії 1937 р., у Законі про форму правління у Фінляндії 1919 р. тощо.

Проте, відзначимо, що право на отримання та розповсюдження інформації лише декларувалося, оскільки термін «інформація» не використовувався. Ідея прав людини та громадянина на інформацію пов'язана із прагненням індивідів отримувати достовірну офіційну інформацію. Право людини та громадянина на інформацію належить до групи прав, які формувалися протягом останніх чотирьох століть.

У 1766 р. у Швеції було прийнято «Закон про свободу слова та друку», який містив норми, що гарантували свободу слова та друку, а також закріплювали право громадян на доступ до інформації, що знаходиться у державних органів. Однак право громадян на інформацію трактувалося як елемент свободи слова та друку.

Ми знаходимо законодавчі джерела прав людини на інформацію в законодавчих актах, прийнятих у Франції під час Революції кінця XVIII ст. У ст. 11. Декларації прав людини та громадянина від 26 серпня 1789 р. право людини та громадянина на інформацію було складовим елементом свободи слова та друку [3]. У Декларації зазначалося, що кожен має право на свободу думки і висловлювання власної думки, а також право поширювати її як усно, так і письмово. Пізніше ідеї, закріплені в Декларації прав людини і громадянина, були проголошені в конституціях Франції 1946 р. і 1958 р.

У конституціях деяких країн (Бельгії 1831 р., Австрії 1920 р. тощо) закріплювався принцип публічності засідань законодавчих органів. У конституції Австрії закріплювалося положення про обов'язковість оприлюднення звітів про публічні засідання Національної Ради та її комісій.

Стосовно приватних осіб, а також преси, питання про їх доступ до будь-яких відомостей було спірним і вирішувалося по-різному. У більшості країн преса допускалася до відомостей про діяльність державних органів нарівні із приватними особами. У Швеції, наприклад, доступ до інформації про діяльність державних органів було відкрито лише для фізичних осіб. Передбачалося, що право існувало як елемент свободи слова і друку, а юридичні особи не мали такого права, оскільки вважалося, що вони можуть використовувати цю інформацію в комерційних цілях. Однак і фізичні особи могли ознайомитися лише з документами, які вже здані до архіву. Потрібно зауважити, що будь-які документи у Швеції передавалися до архіву тільки після закінчення терміну їхньої секретності, який може встановлюватися на період від 2-х до 70-ти років.

У Великій Британії доступ преси до інформації про діяльність державних інституцій остаточно було заборонено у XIX ст. Доступ преси до засідань органів законодавчої влади та їх документів було відкрито лише після 1908 р. У Франції було дозволено доступ преси до судових засідань. Ця норма містилася у Законі 1881 р., в якому встановлювалося, що свобода слова поширюється на пресу та всі інші друковані видання. У ньому містилися і кримінальні санкції, які захищали свободу слова.

Висвітлюючи доступ громадян, юридичних осіб та преси до інформації діяльності державних органів, не можна не згадати про те, яка інформація може мати статус секретної. У більшості країн це були відомості, одержані посадовими особами виключно внаслідок службової діяльності. Збереження інформації могло бути обґрунтоване інтересами збереження суспільного спокою, порядку та безпеки, оборони країни, міжнародних відносин, а також економічними інтересами, вимогами підготовки рішень адміністративного органу. Відомості, що стосуються цих аспектів діяльності держави, вважаються таємними у будь-якій країні.

Що стосується цензури, то вперше попередня цензура з'явилася в Італії у 1471 р. Згідно з наказом папи Сікста VI

жодна книга не могла бути надрукована без попереднього розгляду та схвалення духовних осіб. У XVI ст. цензура виникла у всіх державах Західної Європи. Першою країною, в якій було скасовано цензуру, була Велика Британія - у 1649 р. парламент відмовився призначити цензора. Пізніше вона була скасована у Швеції у 1766 р., в Данії у 1770 р. У результаті революції 1848 р. цензуру було ліквідовано в Німеччині. У Франції її було скасовано лише формально під час Революції кінця XVIII ст. На сьогодні заборона цензури міститься у конституціях більшості держав.

Щодо терміну «інформація» у контексті основних прав і свобод людини та громадянина, то вперше він був введений до обігу в Загальній декларації прав людини 1948 р. - ст. 19 проголосила правомочність кожного вільно висловлювати свою думку [7]. Саме завдяки цьому документу з'явилося сучасне розуміння «інформаційної свободи», яка стала синонімом терміну право на інформацію. Невдовзі аналогічне положення було закріплено у Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р., у Міжнародному пакті про цивільних та політичних правах 1966 р. [4; 5]. Проте, право на інформацію в цих документах не є самостійним правом, воно розглядається як частина свободи думки і слова.

Формування концепції права на інформацію як самостійного права на загальносвітовому рівні почалося в 90-х рр. XX ст. Саме у середині 90-х рр. починають визначати право на інформацію як об'єднаний доступ до інформації (або «право на доступ до інформації»).

На початок 20-х рр. XXI ст. більше 100 держав мають законодавство про свободу інформації, а близько 50 розробляють такі правові акти. У сучасних зарубіжних дослідженнях, які стосуються права на інформацію в Європі та США, йдеться не про єдине право на інформацію, а про систему інформаційних прав. Наприклад, американська дослідниця Ч. Бішоп виділяє наступні види інформаційних прав: концепцію свободи вираження, концепцію особистої інформації, концеп-

цію права на здорове довкілля та концепцію права на правду [2, с. 206-207].

Отже, ідея прав людини і громадянина на інформацію виникла як відповідь на прагнення держави засекретити велику кількість інформації, необхідної цивілізованому суспільству, і на свавілля цензури, що також обмежувала вільний обмін різними відомостями. Підвищена таємність завжди була властива органам управління. Подібна політика погано позначалася на реалізації всіх цивільних прав, а не лише права на інформацію, і завжди була пов'язана з перевищенням влади. Проте законодавче закріплення прав людини та громадянина на інформацію було на користь самого суспільства. Право на інформацію - це право на подолання суспільних секретів, і воно має здійснюватися як фізичними, так і юридичними особами. І той факт, що вони можуть отримати певну вигоду з отриманої ними від державних органів інформації, не може бути підставою для обмеження цього права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bill of Rights, 1688.
URL: <https://www.legislation.gov.uk/aep/WillandMarSess2/1/1/2/contents>.
2. Bishop C.A. Internationalizing the right to know: conceptualizations of access to information in human rights law: a dissertation submitted to the faculty of the University of North Carolina at Chapel Hill. Chapel Hill, 2009. 268 p.
3. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen, 1789.
URL: <https://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/register/full-list-of-registered-heritage/registered-heritage-page-6/original-declaration-of-the-rights-of-man-and-of-the-citizen-1789-1791/>.
4. European convention on human rights, 1950.
URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_eng.pdf.
5. International Covenant on Civil and Political Rights, 1966.
URL: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>.

6. Janssen K.. Open Government Data and the Right to Information: Opportunities and Obstacles. The Journal of Community Informatics. 2012. Vol. 8. № 2.

7. United nations universal declaration of human rights, 1948. URL: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В ОСВІТНІЙ ТА НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Олексій Гуцалюк

*доктор економічних наук, професор
приватний заклад вищої освіти
«Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова»*

Ганна Дефорж

*доктор історичних наук, професор
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

Право на свободу вираження поглядів є однією з основних складових прав людини і гарантується багатьма міжнародними документами та конституціями багатьох країн. В освітній та науковій діяльності це право має надзвичайно важливе значення, оскільки сприяє вільному обміну ідеями, розширенню знань і стимулює науковий прогрес, в цілому.

У контексті освіти право на свободу вираження поглядів означає можливість викладачам, здобувачам, науковцям та іншим учасникам освітнього процесу вільно висловлювати свої ідеї, думки та дослідження без переслідування чи цензури. Це сприяє розвитку критичного мислення, дискусіям і формуванню різноманітних точок зору.

У науковій сфері свобода вираження поглядів дозволяє вченим вільно досліджувати будь-які теми, висловлювати новаторські ідеї та ділитися результатами своїх досліджень з

колегами і громадськістю. Це значний аспект наукового прогресу, оскільки стимулює інновації та вдосконалення знань у різних галузях.

Проте варто зазначити, що свобода вираження поглядів має свої межі, такі як захист від закликів до насильства чи расизму. В той же час, різноманітність поглядів і діалог між ними є важливою складовою будь-якої демократичної суспільної системи.

Тема свободи вираження поглядів завжди залишається актуальною в сучасному світі. Незалежно від сфери життя - чи то політика, освіта, наука, соціальні медіа або культура - свобода слова відіграє ключову роль у формуванні демократичного суспільства і гарантує різноманітність поглядів та ідей.

У світі, де швидко змінюються технології та соціальні динаміки, постійно виникають нові виклики для свободи вираження. Це можуть бути питання щодо цензури в інтернеті, боротьби з дезінформацією, захисту прав журналістів та активістів, або, навіть, управління ризиками, пов'язаними з публікаціями в соціальних мережах. Також, у зв'язку зі зростанням кількості цифрових платформ і соціальних медіа, питання етики віртуального простору та обмежень на свободу вираження поглядів у цьому середовищі стають все більш актуальними.

Отже, тема свободи вираження поглядів залишається не лише актуальною, а й своєчасною для сучасного суспільства, оскільки вона визначає його демократичний характер та рівень розвитку.

Європейські країни мають високі стандарти у сфері захисту прав людини, включаючи право на свободу вираження поглядів. Такі стандарти впливають на підходи до реалізації цього права в освітній та науковій діяльності. Наведемо декілька ключових векторів з європейських підходів в цьому контексті:

1. Гарантії свободи слова в законодавстві. Більшість країн Європи мають закони або конституційні статті, які гарантують свободу вираження поглядів. Це означає, що учасники освіт-

нього та наукового процесів мають право вільно висловлювати свої ідеї без цензури чи переслідування.

2. **Захист від дискримінації.** Європейські країни активно працюють над захистом прав на освіту та науку від будь-якої форми дискримінації. Це означає, що всі особи мають рівні можливості для вираження своїх поглядів незалежно від раси, етнічної належності, статі, орієнтації чи інших особистих характеристик.

3. **Підтримка академічної свободи.** Багато країн Європи активно підтримують принцип академічної свободи, який гарантує освітянам, науковцям і здобувачам вільність у провадженні досліджень, навчанні та вираженні своїх думок. Це включає право на проведення досліджень за власними інтересами та публікацію результатів без неприпустимого втручання з боку уряду чи інших сторін.

4. **Культура відкритості і діалогу.** Багато європейських університетів і наукових установ активно підтримують культуру відкритості, діалогу та обміну ідеями. Це стимулює розвиток критичного мислення та сприяє науковому прогресу.

5. **Роль громадськості та громадянського суспільства.** В Європі активне громадянське суспільство відіграє важливу роль у захисті прав людини, включаючи свободу вираження поглядів. Неурядові організації, журналісти, активісти та інші представники громадськості виступають за свободу слова та мають можливість вільно висловлювати свої погляди.

6. **Система освіти та підготовка освітніх і наукових кадрів.** У багатьох європейських країнах існують програми навчання для науково-педагогічних працівників, спрямовані на розвиток їхньої компетентності у викладанні громадянського виховання та розвитку критичного мислення здобувачів. Це сприяє формуванню толерантного та демократичного суспільства.

7. **Міжнародна співпраця та обмін досвідом.** Європейські країни активно співпрацюють між собою та з міжнародними організаціями, такими як Рада Європи чи ЮНЕСКО, для обміну найкращими практиками у галузі захисту прав людини, включаючи право на свободу вираження поглядів.

8. Забезпечення доступу до інформації. Багато країн Європи активно працюють над забезпеченням доступу до інформації та розвитку медіа-грамотності серед населення. Це важливо для того, щоб громадяни мали можливість критично оцінювати інформацію, що до них надходить, і вільно висловлювати свої погляди на основі об'єктивних даних.

Розглянуті аспекти демонструють складність і різноманітність підходів до реалізації права на свободу вираження поглядів в Європі та їхній важливий внесок у розвиток демократичного суспільства. Загалом, європейські підходи до реалізації права на свободу вираження поглядів в освітній та науковій діяльності базуються на принципах демократії, прав людини та академічної свободи.

Варто зазначити, що європейські підходи до реалізації права на свободу вираження поглядів в освітній та науковій діяльності мають кілька особливостей, на які доцільно звернути увагу:

- зосередженість на гарантіях прав людини: європейські країни акцентують увагу на захисті прав людини, у тому числі, на праві на свободу вираження поглядів, що відображено у законодавстві, конституціях і міжнародних договорах, які забезпечують ці права;
- широкий спектр захисту: європейські країни надають захист не лише індивідуальним правам на свободу слова, але й сприяють інституційній свободі вираження поглядів, включаючи академічну та наукову сфери;
- баланс із захистом інших прав: хоча свобода вираження поглядів вважається важливою, європейські країни також забезпечують баланс між цією свободою та іншими правами і цінностями, зокрема, правом на недискримінацію, гідність людини та правом на приватність;
- система незалежного судочинства: у багатьох країнах Європи існують незалежні суди, які відповідають за захист прав людини, включаючи право на свободу вираження поглядів, що дозволяє громадянам та органі-

заціям шукати захист в судовому порядку у разі порушення їхніх прав;

- стимулювання культури діалогу і толерантності: європейські країни активно працюють над розвитком культури діалогу і толерантності, яка сприяє вільному обміну ідеями та уникненню конфліктів у суспільстві.

Дані особливості європейських підходів відображають не лише значення свободи вираження поглядів, але й складність балансування між різними правами та цінностями у демократичному суспільстві.

Підсумовуючи, можна зробити певний висновок, який полягає в тому, що право на свободу вираження поглядів в освітній і науковій діяльності в Європі є однією з основних цінностей та гарантій демократичного суспільства. Європейські країни визнають важливість цього права і працюють на різних рівнях - від законодавства до практичних заходів - для його захисту та забезпечення. Реалізація цього права включає гарантування свободи слова, захист від дискримінації, підтримку академічної свободи, розвиток культури відкритості та діалогу, а також співпрацю з громадськістю і міжнародними партнерами. Такі заходи сприяють розвитку толерантного, різноманітного та демократичного суспільства в Європі.

Свобода вираження поглядів не лише відображає демократичні цінності суспільства, але й є ключовою для наукового прогресу, культурного розвитку та інтелектуального збагачення. У Європі ця свобода виражається не лише у формі правових гарантій, але й у практичних ініціативах, спрямованих на підтримку відкритого обміну ідеями та розумінням різноманітності поглядів. Це сприяє створенню стійкої та різносторонньої спільноти, здатної до вирішення складних проблем та досягнення нових вершин у всіх сферах життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуцалюк О.М., Бондар Ю.А. Гармонізація ринку освітніх послуг країн ЄС та України. *Кращі практики розбудови європейських студій в умовах російської збройної агресії*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20-21 жовтня 2023 р.). Київ: Українська асоціація

викладачів і дослідників європейської інтеграції, 2023. С. 29-31.

2. Hutsaliuk O.M., Bondar Iu.A. Barriers and Drivers of European Integration Policy of Ukraine in the Field of Education and Science. *European integration of ukrainian education and science: problems and challenges* (October 26-29, 2023). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. Pp. 10-12.

3. Deforz H., Brykulska M., Kyrstia A. Harmonization of the Education Services Market of EU Countries and Ukraine. *The EU Cohesion policy and healthy national development: Management and promotion in Ukraine*: monograph / Edited by N. Letunovska, L. Saher, A. Rosokhata. Poland: Centre of Sociological Research, 2023. Pp. 280-305.

4. Дефорж Г.В., Кирстя А.В. Використання штучного інтелекту в закладах вищої освіти. *Штучний інтелект у науці та освіті (AISE 2024)*: збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1-2 березня 2024 р.). [Електронний ресурс] / [упоряд: А. Яцишин, В. Матусевич, В. Коваленко]. Київ: УкрІНТЕІ, 2024. С. 63-66.

ПИТАННЯ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У ПАМФЛЕТІ «ГОЛОС ОДНІЄЇ РОСІЙСЬКОЇ УВ'ЯЗНЕНОЇ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Дарія Дегтярьова

*студентка 2 курсу спеціальності «Міжнародне право»
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Необхідність у можливості вільно виражати власні погляди та прилюдно озвучувати свою думку, очевидно, набуває найбільшої актуальності в часи репресій, тиранії та значного обмеження прав населення. Втім, за таких умов і саме вираження думки, що суперечить інтересам влади, найімовірніше, потягне за собою несприятливі наслідки. Тож, висловлення власної позиції стає небезпечним у ворожому середовищі,

тоді як у цілком нормальному чи навіть процвітаючому оточенні, самою здатністю вільно самовиражатися можуть нехтувати.

Здебільшого, саме такої проблематики торкається Леся Українка у своєму памфлеті «Голос однієї російської ув'язненої», хоча, із глибшим аналізом, можна виокремити значно більше деталей. Сам твір було написано в 1896р., він є звертанням до тогочасних французьких митців, які радо приймали російську царську родину у Версалі [1].

Літературознавці виділяють за тематикою у тексті три окремі частини [2], кожна з яких, так чи інакше торкається питання свободи вираження поглядів. Перші дві третини памфлету, відповідно, присвячені самій події прибуття царської родини до Версаля та сприйняття його французькими митцями, які, ігноруючи тиранічне ставлення російських можновладців до народу, гостинно вітали гостей у країні, що прославилася своєю волелюбністю та повстанням проти власних монархів. Наостанок же авторка відкрито заявляє про існуючі проблеми на території Російської імперії, в тому числі й репресивного ставлення до митців.

Зокрема, Леся Українка звертається до французьких митців зі словами: «Приходьте ж, великі поети, великі артисти, подивитися на велич наших бастільських фортець, зійдіть з естрад, здійміть ваші котурни й огляньте нашу прекрасну в'язницю. Не бійтесь, побратими, в'язниця поетів, що люблять волю, батьківщину і народ, не така тісна, як інші місця ув'язнення, вона простора й її славне ім'я - Росія. Поет може там мешкати, і навіть у безпеці, позбавившись тільки імені або позбавившись усього» [3]. Очевидно, йдеться про долю культурного діяча, чи будь-якої іншої людини, що ризикне висловитися на захист власного народу, у прагненні справжніх волі та свободи. В умовах тотального обмеження, неможливо заявити про свою позицію відкрито. Для того, щоб не ризикувати власною безпекою, авторові доведеться як мінімум зберігати анонімність, докладати зусиль, щоб поширити власні погляди не послуговуючись власним ім'ям, задля того, щоб уникнути покарань. Що ж до тих, хто приховувати своє

ім'я не захоче - вони позбудуться усього, - або будуть притягнені тиранічною владою до відповідальності, або будуть вимушені змовчати та припинити творити, що для митців часто слугує найбільш трагічною втратою.

В цьому контексті можна зробити висновок, що сама Лєся Українка обирає для себе саме другий варіант - творити та стояти на своєму не зважаючи ні на що [4]. У тому ж памфлеті письменниця відкрито заявляє: «Чи ви знаєте, славетні побратими, що таке убожество? Убожество країни, яку ви називаєте такою великою? Це ж ваше улюблене слово, це бідне слово «велич», смак до величного природжений французам. Так, Росія величезна, росіянина можна заслати аж на край світу, не викидаючи поза державні межі. Так, Росія величезна, голод, неосвіченість, злодійство, лицемірство, тиранія без кінця, і всі ці великі нещастя величезні, колосальні, грандіозні» [3]. У результаті може виникнути питання щодо того, чому ж сама авторка згодом не відчула наслідків своєї сміливої заяви. Найімовірніше, відповідь полягає у перешкодах, із якими довелося зіткнутися під час публікації памфлету. Вперше твір було написано французькою, і, відповідно, його було надіслано для публікації у французькі видання, втім, згодився лише один маловідомий паризький журнал. На жаль, памфлет не набув очікуваного й заслуженого розголосу, тож і не був шкідливим для тогочасного російського царату.

Крім того, ще від початку твору розкрито скрутне положення тих, хто обирає вільно виражати власні погляди: «Але ми не такі, бідні ув'язнені поети, ми призвичаїлися до пісень без відгуку, до нездійснених прохань, до даремних проклять, до безутішних сліз, до приглушених стогонів. Можна все згнітити, за винятком голосу душі, - він дасть себе почути і в дикій пустелі, і серед натовпу, і навіть перед царями. І чоло, що ніколи не зазнало лаврів, не менш горде, не менш чисте, воно не потребує лаврів, щоб приховати якесь безчестя. І голос, що ніколи не збуджував луни в золоті, не менш вільний, не менш щирий, він не потребує славетних тлумачів, щоб бути добре зрозумілим» [3].

Перш за все, цими словами авторка підкреслює наслідки, що очікують на більш волелюбних митців. Поети, що реагують на біль власного народу, виражають власну думку та навіть можуть висловлювати до влади певні прохання, перебуватимуть в ув'язненні, чи, принаймні, стикатимуться зі значними перешкодами у творчості, не будуть почуті публікою. По-друге, наголошуючи на всеосяжності голосу митця, незалежно від його позиції та визнання, на умовах донесення до читачів зрозумілої думки, одночасно констатовано й потребу у висловленні власних поглядів [5]. Письменниця у творі звертає увагу на очевидний парадокс - для того, щоб мати можливість самовиражатися, необхідно кричати про власні потреби та чинну несправедливість, адже лише так можна привернути увагу й нарешті здобути свободу.

Особлива увага приділена також проблемі небажання висловлюватися та глибше цікавитися політичним життям навколо тих людей, що зазнають менших обмежень та, по суті, знаходяться у зоні комфорту й не відчують потреби продовжувати боротьбу. «Ганьба вільним поетам, які перед чужинцем дзвенять ланками своїх добровільно накладених кайданів. Неволя ще мерзотніша, коли вона добровільна. Ганьба вам, актори, коли ви блюзнірськими вустами вимовляєте велике ім'я Мольєра, який колись своїм уїдливим глумом підточував жакливого велетня, що його створив для Франції небіжчик король-сонце. Привид цього короля, такий блідий напередодні, почервонів від радощів, наслухавшись ваших пісень у місті Парижі, цьому місті-царевбивці, кожний камінь якого кричить: «Геть тиранію!»... Чи даремно після вашої сполошної «Марсельєзи» співано найсумніший приспів: «Боже, царя храни!»» [3].

Леся Українка наголошує на тому, що, фактично, у Франції митці приймали та прославляли царів, що нічим не відрізняють від тих, владу яких раніше у країні було повалено якраз-таки через скрутне становище народу й тих самих митців. Насправді, проблема полягає не лише в тому, що місцеве населення не було зацікавлене політичним життям іншої країни, що загалом не є відхиленням від норми. Втім, зустрічаю-

чи з пошаною іноземних тиранів, французькі митці толерують їхні дії, як мінімум опосередковано, занапащаючи свободу вираження народу іншої країни, тоді як боротьба за це право так ревно відбувалась у самій Франції.

У памфлеті авторка також прямо згадує революційні події в Парижі та наголошує на тому, що коли вже з таким старанням вибудовуються відносини між звільненою Францією та тиранічною Росією, такі зв'язки мають витримати й майбутні революції проти російських царів, у настання яких письменниця вірить так само, як і в те, що вони таки не будуть підтримані урядом та народом іноземної держави.

Отже, твором «Голос однієї російської ув'язненої» Леся Українка підіймає декілька надзвичайно важливих питань, що стосуються свободи вираження поглядів. Зокрема, йдеться про перепони, з якими доводиться стикатися митцям та діячам у деспотичних країнах; ціну вільного самовираження. Відбувається й пошук рішення такої проблеми, зокрема й написання творів анонімно, втім, такий спосіб скоріше слугує додатковою спробою убезпечитись, аніж побороти систему, що забороняє авторам транслювати власні думки. Врешті, також, наголошено на умовах виникнення потреби у вільному висловленні та причинах, чому ті, хто має таку можливість, можуть нехтувати власними привілеями, тим самим навіть шкодячи іншим. Тож, памфлет є яскравим прикладом тексту на тему боротьби за право на вільне вираження поглядів, та й волю народу загалом на території України наприкінці XIX ст.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жулинський М. Леся Українка: духовне покликання митця.

URL: <https://universum.lviv.ua/data/magarticles/files/2863.pdf>

2. Мельничайко В. Яскравий вияв громадянської мужності. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство*. Тернопіль: ТНПУ, 2013. Вип. 37. С. 45-54.

URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/23708/1/Melnychayko.pdf>

3. Українка Леся. Голос однієї російської ув'язненої. Твори. У 10 т. Т. 8 / Леся Українка. К., 1965., С. 16.

4. Богдан С. Вербалізація образу росії/росіян у листах Лесі Українки. *Педагогічний пошук*. 2024. №1 (121). С. 3-5

5. Топалова С. Не поет, хто забуває про страшні народні рани. *Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю „Ідеологиня національної аристократії“ (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки)*, 25-26 лютого 2021 року. Львів, 2021. С. 401-406.

URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/35013/2/VNPK_INA_2021_Topalova_S-ne_poet_khto_zabuvaie_401-406.pdf

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЖУРНАЛІСТІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Сергій Денисенко

*к.ю.н., доцент, старший викладач, кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства
ННІ права Сумського державного університету*

У сучасному світі журналісти, які виконують свою роботу в зонах збройних конфліктів, відіграють життєво важливу роль в інформуванні громадськості про події, що відбуваються. Журналістів, у деякій мірі, можна вважати захисниками прав людини, так як на них покладено обов'язок збирати та поширювати правдиву, неупереджену інформацію для громадськості, тим самим вони сприяють у деескалації та вирішенні збройних конфліктів. Однак вони також наражаються на значний ризик стати жертвами насильства, викрадення, погроз та інших форм тиску.

На даний час тема правового захисту журналістів стає все більш актуальною у зв'язку з тим, що небезпеки для журналістів в умовах збройних конфліктів постійно зростають через цілеспрямовані напади за їх професійну діяльність. Так, міжнародна організація «Репортери без кордонів» підрахувала,

що за два роки повномасштабної війни в Україні від російської агресії постраждали понад 100 українських та іноземних журналістів, які були акредитовані в Україні. За даними цієї міжнародної організації, за цей період 11 журналістів загинули під час виконання своїх професійних обов'язків. Двоє загинуло у 2023р., ще 9 - у 2022 р. [1]

Міжнародне гуманітарне право (далі - МГП) становить основну міжнародно-правову базу яка регламентує захист прав журналістів. МГП поділяє працівників мас-медіа на дві категорії, а саме : «військовий кореспондент» та «журналіст». Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них не містять чіткого визначення цих термінів, проте їх можна знайти в інших авторитетних джерелах.

Так, відповідно до “Словника міжнародного публічного права” (Dictionnaire droit international public), “військові кореспонденти - це спеціалізовані журналісти, які з дозволу та під захистом збройних сил воюючої сторони перебувають у зоні бойових дій з метою надання інформації про події, пов'язані з воєнними діями”. У свою чергу, визначення терміну “журналіст” міститься в проекті Конвенції ООН про захист журналістів, які виконують небезпечні завдання в районах збройних конфліктів. Стаття 2(а) цього документу закріплює, що “журналістом визнається будь-який кореспондент, репортер, фотограф і їхні технічні помічники у виробництві фільмів, радіо та телепрограм, які зазвичай займаються будь-яким з цих видів діяльності як своїм основним заняттям” [2]

Згідно зі статтею 4А(4) Женевської конвенції (III) про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, військові кореспонденти, які потрапили під владу супротивника, вважаються військовополоненими. При цьому, для набуття статусу військовополоненого, вони повинні задовольняти певним умовам : фактично супроводжувати збройні сили ; мати дозвіл на таке супроводження від самих збройних сил та мати посвідчення особи, яка супроводжує збройні сили (Додаток IV до зазначеної конвенції)[3]

Факт того, що військові кореспонденти є військовополоненими у разі їх взяття в полон супротивною стороною, не

позбавляє їх статусу цивільної особи за межами полону згідно зі статтею 50(1) Додаткового протоколу (I) до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 року. [4].

Треба також зазначити, що Женевські конвенції 12 серпня 1949 року не містять спеціальних норм, які б надавали спеціального захисту журналістам. Цю прогалину намагалась заповнити на початку 1970-х років Економічна та Соціальна Рада ООН та Комісія ООН з прав людини які почали розробку окремої Конвенції про захист журналістів, які виконують небезпечні завдання в районах збройних конфліктів. Проте, згодом було вирішено зупинити розробку конвенції та включити положення щодо захисту журналістів до Додаткового протоколу (I) до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. Згодом таку норму було закріплено у статті 79, що має назву “Заходи щодо захисту журналістів”, яка передбачає, що журналісти, які перебувають у небезпечних професійних відрядженнях в районах збройного конфлікту, є цивільними особами у значенні статті пункту 1 статті 50 та мають право на захист, що надається цивільним особам міжнародним гуманітарним правом. Таким чином, журналісти захищені від наслідків бойових дій та від свавілля з боку сторін конфлікту, якщо вони потрапляють у полон або їх затримують. [5]

Пункт 3 статті 79 Додаткового протоколу (I) містить положення про можливість журналіста отримати спеціальне посвідчення, яке би підтверджувало його статус як журналіста. Зразок посвідчення міститься у Додатку II до Додаткового протоколу (I). Таке посвідчення видається урядом держави, громадянином якої є журналіст, або на території якої він постійно проживає, або в якій перебуває інформаційне агентство, де він працює.

Треба також зазначити, що пункт 2 статті 79 Додаткового протоколу (I), визначає, що журналісти користуються захистом, за умови, що вони не беруть безпосередньої участі у

бойових діях. Тобто коли журналіст у зоні збройного конфлікту виконує свої професійні обов'язки, а саме : здійснює репортаж з місця подій або проводить фото або відео зйомку, він не вважається таким, що бере безпосередню участь в бойових діях. Якщо журналіст безпосередньо приймає участь у бойових діях із застосуванням зброї він втрачає своє право на захищений статус.

Виходячи з вищевикладеного треба зазначити, що для ефективного захисту журналіста в зоні бойових дій, він повинен :

- бути одягнений у цивільний одяг;
- використовувати засоби індивідуального захисту (бронежилет, шолом) з помітним надписом "PRESS".
- мати при собі відповідне посвідчення, що підтверджує статус журналіста;
- знати свої права у відповідності з міжнародним правом;
- дотримуватись запобіжних заходів. Це може включати роботу в групах, уникнення небезпечних районів та регулярне спілкування з колегами та редакторами.
- повідомляти про порушення. Якщо журналісти стають свідками порушення своїх прав, вони повинні повідомляти про це відповідні органи влади.

Важливо відзначити, що навіть за наявності всіх цих гарантій журналісти, як і раніше, наражаються на значний ризик в умовах збройних конфліктів. Важливо також, щоб усі сторони збройного конфлікту поважали права журналістів та забезпечували їхню безпеку.

Таким чином, враховуючи важливу роль яку відіграють журналісти в умовах сучасних збройних конфліктів, необхідно розглянути питання щодо розробки нового міжнародно-правового акту який би детально визначав статус журналістів в умовах збройних конфліктів та передбачав гарантії їх захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Роман Мельник. Понад 100 журналістів постраждали в Україні під час війни, - «Репортери без кордонів». URL: <https://detector.media/community/article/222950/2024-02->

14-ponad-100-zhurnalistiv-postrazhdaly-v-ukraini-pid-chas-viyny-reportery-bez-kordoniv/.

2. Salmon, Jean J. A. Dictionnaire de droit public. Universités francophones. Bruxelles : Bruylant, 2001 1198 p. URL : <https://parsifal.urbe.it/parsifal/resource?uri=PUL73891&v=l&dcnr=9>.

3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (III) від 12 серпня 1949 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

5. Регулювання статусу представників медіа URL: <https://krymbezpravil.org.ua/materialy/rehuliuвання-statusu-predstavnykiv-media-u-mizhnarodnomu-pravi/>.

ПРАВО НА ЗАБУТТЯ: ЕВОЛЮЦІЯ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Владислава Завгородня

*кандидат юридичних наук, доцент
Сумський державний університет*

Право бути забутим є відносно новим, на сьогодні воно не знайшло відображення ні в універсальних міжнародних документах, ні в законодавстві України. Проте, концепція права бути забутим (або права на забуття) вже набула досить чітких обрисів у праві Європейського Союзу і окремих держав Європи. Його поява зумовлена розвитком цифрових технологій та Інтернету, які дозволяють зберігати і поширювати персональні дані впродовж невизначеного терміну.

Зазвичай, відправною точкою становлення права на забуття вважається рішення 2014 року Суду ЄС у справі Google Spain SL and Google Inc. V Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González[1]. У цій справі Ma-

Co-funded by
the European Union

ріо Костеха Гонсалес подав скаргу до іспанського органу із захисту даних (AEPD) проти Google Spain і Google Inc. через те, що пошукова система Google при введенні його імені показувала посилання на статтю в газеті La Vanguardia від 1998 року про аукціон нерухомості, пов'язаний із провадженням щодо стягнення боргів пана Гонсалеса із соціального страхування. Гонсалес стверджував, що ця інформація вже неактуальна і шкодить його репутації, тому вимагав видалення посилання або зміни веб-сторінок у такий спосіб, щоб пов'язані з ним особисті дані більше не з'являлися. Крім того, він просив зобов'язати Google Spain або Google Inc. видалити або приховати персональні дані, щоб вони перестали включатися в результати пошуку та більше не з'являлися в посиланнях на La Vanguardia. Рішенням від 30 липня 2010 року AEPD відхилив скаргу в частині, що стосувалася La Vanguardia, вважаючи, що публікація інформації, про яку йде мова, була юридично виправданою, оскільки це відбулося за наказом Міністерства праці та соціальних питань і мало на меті надати аукціону максимальний розголос, щоб залучити якомога більше учасників. З іншого боку, AEPD вважав, що Google Spain і Google Inc. як оператори пошукових систем підпадають під дію законодавства про захист даних, оскільки здійснюють обробку даних. AEPD дійшов висновку, що він має повноваження вимагати вилучення даних і заборони на доступ до певних даних операторами пошукових систем, якщо є підстави вважати, що їх поширення може негативно вплинути на права і гідність осіб у широкому сенсі. Крім того, слід врахувати просте бажання відповідної особи, щоб такі дані не були відомі третім особам. AEPD вважав, що таке зобов'язання може покладатися безпосередньо на операторів пошукових систем, без необхідності видаляти дані чи інформацію з веб-сайту (газети), на якому вони з'являються, у тому числі, коли збереження інформації на цьому сайті виправдане положенням закону.

Google Spain і Google Inc. подали окремі позови проти цього рішення до Audiencia Nacional (Національний високий суд), який, в свою чергу, звернувся до Суду ЄС з преюдиціа-

льним запитом. Питання, винесені на розгляд Суду ЄС, головним чином зосереджувалися навколо того, чи підпадає компанія Google Inc, сервери обробки даних якої знаходяться в США, під юрисдикцію ЄС щодо обробки персональних даних та чи зобов'язаний оператор видалити посилання на інформацію про особу за її запитом, навіть якщо ця інформація була законно опублікована третьою стороною.

Суд ЄС підтвердив застосовність чинної на той час Директиви про захист даних 1995 року [2] до пошукової системи як «контролера» щодо такої обробки, а також те, що навіть у випадку, коли фізичний сервер компанії, яка обробляє дані, розташований за межами Європи, правила ЄС все одно застосовуються до операторів пошукових систем, якщо вони мають філію або дочірню компанію в державі-члені, діють на її території і орієнтують свої послуги на жителів ЄС. Суд також визначив, що для дотримання Директиви про захист даних оператор пошукової системи повинен видалити з результатів пошуку посилання на веб-сторінки, якщо вони містять застарілу або нерелевантну інформацію про особу, навіть якщо ця інформація є законною та точною, якщо немає «особливих причин» цього не робити. Відтак, Суд ЄС визнав право відоме як «право бути забутим», яке передбачає, що особа має право вимагати видалення своїх персональних даних з Інтернету, якщо ці дані більше не є актуальними або порушують її права на приватність. Варто зауважити, що хоча ідея цього права і обговорювалася в наукових колах і раніше [3; 4] та навіть знайшла відображення в нормативних документах в окремих державах [5], рішення Суду ЄС у цій справі стало першим важливим прецедентом у цій сфері захисту прав людини в зв'язку з обробкою персональних даних. Воно врівноважує право на конфіденційність і захист даних з інтересом громадськості на отримання доступу до такої інформації, розрізняючи, зокрема, публічних і приватних осіб. Суд підкреслив, що права суб'єкта даних мають загалом переважати, «як правило, не лише економічні інтереси оператора пошукової системи, але й інтереси широкої громадськості в пошуку такої інформації». З іншого боку, якщо роль суб'єкта даних у сус-

пільному житті є такою, що втручання в його основні права виправдовується переважаючим суспільним інтересом, доступ до відповідної інформації має бути збережено.

На виконання вимог європейського законодавства компанія Google опублікувала онлайн-форму, за допомогою якої громадяни ЄС або ЄАБТ можуть вимагати видалення посилань із результатів пошуку за відповідних умов [6]. Загалом з 29 травня 2014 року загальна кількість запитів склала понад 1 600 000 з вимогою видалення 6 255 369 URL, приблизно половина з яких (49,7%) були видалені [7].

У 2016 році право на видалення («право бути забутим») було офіційно закріплене в Регламенті 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних і про вільний рух таких даних (GDPR), який набув чинності у 2018 році [8].

Відповідно до статті 17 GDPR суб'єкт даних має право вимагати від контролера видалення його/її персональних даних без невиправданої затримки, а контролер має зобов'язання видалити персональні дані без невиправданої затримки, якщо наявна одна з таких підстав: 1) персональні дані більше не є необхідними для цілей, для яких вони були зібрані чи іншим чином оброблені; 2) суб'єкт даних відкликає згоду, на якій ґрунтується обробка і якщо немає іншої правової підстави для обробки; 3) суб'єкт даних заперечує проти обробки і немає переважних законних підстав для цього; 4) персональні дані були оброблені незаконно; 5) особисті дані мають бути стерті для дотримання юридичних зобов'язань відповідно до законодавства Союзу або держав-членів, яким підпорядковується контролер; 5) персональні дані були зібрані у зв'язку з пропозицією послуг інформаційного суспільства, зазначених у статті 8(1) Регламенту. Якщо контролер зробив персональні дані загальнодоступними, він повинен вжити розумних заходів для інформування інших контролерів, які обробляють ці дані, про запит на видалення.

Подальше становлення юридичних рамок права на забуття пов'язано з наступними рішеннями Суду ЄС, в першу чер-

гу, Google Inc. v. Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL) [9] та TU and RE v Google LLC [10].

За обставинами першої справи рішенням від 21 травня 2015 року президент Національної комісії з питань інформатизації та свободи надіслав Google офіційне повідомлення про те, що під час задоволення запиту фізичної особи на видалення посилань на веб-сторінки зі списку результатів, які відображаються після пошуку, проведеного на основі імені цієї особи, він повинен застосувати це видалення до всіх розширень доменних імен своєї пошукової системи. Google відмовився виконувати це офіційне повідомлення, обмежившись видаленням посилань лише з результатів, що відображаються після пошуку, здійсненого за доменними іменами, що відповідають версіям її пошукової системи в державах-членах ЄС. Врешті, французький суд поставив перед Судом ЄС в порядку преюдиціального запиту питання про географічні межі застосування вимог законодавства ЄС щодо персональних даних і реалізації права на забуття. Воно стосувалося того, чи зобов'язаний оператор пошукової системи видаляти посилання по всьому світу, коли отримує запит про право бути забутим, чи достатньо обмежити видалення посилань лише версіями пошукової системи в ЄС.

Суд постановив, що оператори пошукових систем не зобов'язані видаляти посилання на всіх версіях своєї пошукової системи по всьому світі, однак повинні здійснювати видалення посилань, які є доступними в державах-членах ЄС. Це включає застосування геоблокування або інших заходів, щоб унеможливити доступ до видалених посилань з території ЄС. Суд наголосив, що право бути забутим за Директивою 95/46/ЄС та GDPR має забезпечуватися в межах ЄС, але не має обов'язкової глобальної дії.

У справі TU та RE проти Google LLC Суд ЄС також розглядав питання про право на видалення інформації з Інтернету згідно з GDPR. Заявники TU і RE вимагали від Google видалити посилання на статті, що містили критичні відгуки бізнес модель належних їм компаній компанії, а також видалити мініатюри фотографій з результатів пошуку, зокрема, й

такі, які свідчили про їхнє розкішне життя - з дорогими авто чи на вертолітному майданчику. Вони стверджували, що ці статті містили неточні та наклепницькі твердження. Google відмовився виконати цю вимогу, мотивуючи це тим, що не може оцінити точність інформації в статтях. Суд ЄС постановив, що відповідальність за доведення явної неточності інформації лежить на особі, яка подає запит на видалення. Оператор пошукової системи, в даному випадку Google, не зобов'язаний самостійно перевіряти точність опублікованої інформації. Якщо запит супроводжується достатніми доказами, які підтверджують неточність, або судовим рішенням проти видавця сайту, оператор пошукової системи має задовольнити цей запит. У протилежному випадку оператор не зобов'язаний видаляти посилання. При цьому, необов'язкова наявність рішення суду стосовно неправдивості чи неточності інформації - докази можуть мати переконливий характер без попереднього судового розгляду.

Щодо видалення мініатюр фотографій, Суд ЄС вказав, що оператори пошукових систем повинні враховувати, з одного боку, інформаційну цінність таких зображень, а з іншого, - той факт, що зображення (як і відео) можуть сильніше впливати на людей, зачіпати емоційну сферу тощо. Таким чином, в усіх випадках слід врівноважувати право на приватність та захист персональних даних із правом на свободу вираження поглядів та інформації. Наведені та інші справи на сьогодні складають базові підвалини права на видалення (права на забуття чи права бути забутим) в праві ЄС.

Підбиваючи підсумки, зауважимо, що з поява Інтернету спричинила ситуацію, за якої будь-які дані, потрапивши в мережу, залишаються там назавжди. Відтак, особиста інформація, яка може бути застарілою, неправдивою або шкідливою, могла переслідувати людину протягом всього її життя. Становлення права на забуття значно змінило такий стан речей, оскільки це право надає людям можливість контролювати свою цифрову присутність та вимагати видалення особистих даних з Інтернету.

Право на забуття балансує між захистом приватного життя та правом на свободу вираження поглядів. У розглянутих нами та інших справах Суд ЄС неодноразово зазначав, що право на захист персональних даних не є абсолютним і має врівноважуватися з інтересами суспільства та правом на інформацію в контексті важливих для громадськості питань. Отже, запити на видалення можуть бути відхилені, якщо буде встановлено переважання публічного інтересу в тому, щоб відповідні дані залишалися в мережі і були доступні через пошукові системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Case C-131/12 Google Spain SL and Google Inc. V Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González (Request for a preliminary ruling from the Audiencia Nacional). Judgment of the Court (Grand Chamber), 13 May 2014.

URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=163494&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=10850128>.

2. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24 жовтня 1995 року. Скасована на підставі Регламенту 2016/679 від 27.04.2016 / База «Законодавство України»

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_242#Text

3. Weber R. H. The Right to Be Forgotten: More Than a Pandora's Box? *JIPITEC*. 2011. 120, para.1.

URL: <https://www.jipitec.eu/archive/issues/jipitec-2-2-2011/3084/jipitec%202-%20-%20a%20-%20weber.pdf>.

4. Mayer-Schönberger V. Delete: The Virtue of Forgetting in the Digital Age. *Princeton University Press*, New Jersey, 2009. 237 p.

5. Charte du droit à l'oubli dans les sites collaboratifs et les moteurs de recherche Secrétariat d'État chargé de la prospective et du développement de l'économie numérique. *République Française*. 13 octobre 2010.

URL: https://fr.wikisource.org/wiki/Charte_du_droit_%C3%A0_l%2E%80%99oubli_dans_les_sites_collaboratifs_et_les_moteurs_de_recherche

6. Privacy requests Search removals form.

URL: https://reportcontent.google.com/forms/rtbf?product=websearch&visit_id=638542004381547957-356554892&rd=1

7. Removal requests based on European privacy laws. Google. Service and data availability report.

URL: <https://transparencyreport.google.com/eu-privacy/overview>

8. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) / EUR-Lex. Access to European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>.

9. Case C-507/17 Google Inc. v. Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL) Judgment of the Court (Grand Chamber), 24 September 2019. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=218105&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6894364>.

10. Case C-460/20 TU and RE v Google LLC. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 8 December 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62020CJ0460>.

EU RESTRICTIVE MEASURES AGAINST RUSSIAN PROPAGANDA AND DISINFORMATION

Kristina Karnaushenko

second-year student

Academic and Research Institute of Law, Sumy State University

Russian disinformation poses a serious challenge to Ukrainian society. Like many other nations, Ukraine confronts serious

information security concerns, particularly in light of the continuing Russian war that began in 2014, and especially after the full-scale invasion in 2022. Cyberspace has turned into a battleground where adversaries can strike stealthily and seriously harm people, vital infrastructure, and government structures. Russian propaganda channels spread fake news and disinformation about various topics, including Ukraine, COVID-19, migration and political events. Discord and mistrust of governments, the media, and other institutions of authority are fostered by propaganda. This may result in a general weakening of democracy, decreased voter turnout, and public passivity.

The goal of disinformation operations is to undermine trust in the Ukrainian army, administration, and other key institutions. As well as the institutions of other countries. So, social cohesion and support for Ukrainian efforts to fend off Russian aggression may suffer as a result. Disinformation from Russia is frequently used to sow discord and hatred in Ukrainian society, which might exacerbate societal instability and damage national stability. It also falsifies information about the war in Ukraine and about events in Russia itself, which definitely can lead to people not having a clear idea of what is going on, making them more susceptible to manipulation. As a result, it aims to justify Russia's invasion of Ukraine and attempt to portray Ukrainians as aggressors. This may lead to the fact that people will be less inclined to support Ukraine in its struggle for freedom. All of these outcomes of Russian disinformation are making clear the fact of the urgent need to combat and expose misleading enemy information right away. Ukraine can't cope with this on its own, which makes the help of Western partners necessary.

A big step towards overcoming Russian propaganda by the EU was the adoption of COUNCIL REGULATION (EU) 2022/350 of 1 March 2022 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilizing the situation in Ukraine. It imposes additional restrictions in response to Russia's destabilizing actions in Ukraine by amending Regulation (EU) No 833/2014. Propaganda-related Russian media outlets are explicitly targeted by the

regulation, which forbids their transmission and dissemination within the European Union. This action is a component of more extensive measures meant to stop misinformation and safeguard public safety and order within the EU. It emphasizes how committed the EU is to defending Ukraine and countering hybrid threats [1].

As the Regulation states: “The Russian Federation has engaged in a systematic, international campaign of media manipulation and distortion of facts in order to enhance its strategy of destabilisation of its neighbouring countries and of the Union and its Member States”. These mass media, which are under the direct or indirect control of the leadership of the Russian Federation, systematically spread disinformation and fakes to undermine stability in Ukraine and neighboring countries, as well as in the EU. Their activities target political parties, civil society, democratic institutions and specific groups of people, such as ethnic minorities and the LGBT community. Due to the fact that these media represent a significant threat to the public order and security of the EU, their broadcast within or directed to the Union will be stopped. These restrictions will remain in effect until the end of the aggression against Ukraine and until Russia and its propaganda media cease hostile actions against the EU and its Member States.

It is important to emphasize that these sanctions do not prevent the media and their staff from conducting activities in the EU other than broadcasting, such as research and interviews. In addition, they do not affect the obligation to respect the rights, freedoms and principles enshrined in Article 6 of the Treaty on the European Union, in particular in the Charter of Fundamental Rights, and in the constitutions of the member states [1].

After approval by all member countries, the restrictive measures will apply to the Voice of Europe, the news agency RIA Novosti, the publications "Izvestia" and "Rossiyskaya Gazeta". This media will be banned from speaking on the territory of the European Union. The sanctions will also include a ban on Russian funding of media, public organizations and political parties in the EU. The new restrictions should come into effect on

June 25, 2024. They are being introduced against the backdrop of warnings about the intensification of Russian disinformation on the eve of the European Union elections [2]. Except that, fearing Russian meddling in the upcoming European Parliament elections, both Belgium and the Czech Republic have taken action. Belgium launched an investigation last month after its intelligence discovered a network aiming to weaken support for Ukraine. Meanwhile, the Czechs imposed sanctions on individuals involved in a pro-Russian influence campaign that targeted members of the European Parliament with bribes to push Russian propaganda [3].

The latest sanctions package prioritizes curbing Russian influence and disinformation in Europe. A key target is Viktor Medvedchuk, the exiled Ukrainian oligarch accused of treason. Despite fleeing Ukraine, Medvedchuk is suspected of continuing to fund and manipulate European political parties and politicians in 2022. He's also believed to be a financial backer of the pro-Russian network "Voice of Europe," which was sanctioned alongside Medvedchuk by the Czech Republic in March 2024 after a pro-Russian influence campaign aimed at swaying the June 2024 European Parliament elections was exposed [4, 5].

To combat Russian disinformation, the EU established the East StratCom Task Force in 2015. This group tackles multiple tasks: explaining key EU policies and promoting a positive image of the union, effectively communicating the Eastern Partnership policy, supporting independent media in Eastern Partnership countries and EU member states, developing methods to predict, analyze and counter disinformation from external actors, and providing information support to EU delegations in Eastern Partnership countries. Additionally, the Task Force publishes a weekly Misinformation Review on their website, fact-checking information messages circulating in EU media and social networks [6].

The EU is making a significant contribution to the fight against Russian propaganda, increasing Europe's resilience to disinformation and protecting the union's founding values. Initiatives such as the East StratCom Task Force and the new

Regulation help people identify and avoid misinformation. Sanctions against propaganda media limit their audience. Supporting independent mass media promotes the dissemination of reliable information, countering Russian propaganda. In addition, EU action improves coordination between member states, allowing them to respond more effectively to disinformation. In general, countering propaganda protects freedom of speech, access to information, and democracy.

While the new EU's sanctions package, which includes a ban on Russian media broadcasting, is an important step, it is not a comprehensive solution to the problem of disinformation and propaganda. Online platforms such as social networks, online forums and other online communities pose a serious threat in the context of the spread of misinformation and propaganda. It is more difficult to deal with this, since it is impossible to control all online publications. However, a good step would be to impose sanctions on large bloggers who have an influence on foreign audiences. In general, the EU is already contributing to this issue by raising general awareness of disinformation.

REFERENCES:

1. Council Regulation (EU) 2022/350 of 1 March 2022 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine: Council Regulation of 01.05.2022 no. 2022/350.

2. Russia's war of aggression against Ukraine: Council bans broadcasting activities in the European Union of four more Russia-associated media outlets. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/17/russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-council-bans-broadcasting-activities-in-the-european-union-of-four-more-russia-associated-media-outlets/> (date of access: 20.05.2024).

3. Press A. EU bans 4 more Russian media outlets from broadcasting in the bloc, citing disinformation. Washington Post. URL: https://www.washingtonpost.com/world/2024/05/17/eu-russia-sanctions-media-ukraine-war/64e53d96-1450-11ef-9d37-865890cc2670_story.html (date of access: 20.05.2024).

4. Rankin J. EU plans to sanction Ukrainian media oligarch accused of treason by Kyiv. *The Guardian*. URL: https://www.theguardian.com/world/live/2024/may/07/russia-ukraine-war-live-vladimir-putin-sworn-in-fifth-term-president?CMP=share_btn_url&page=with:block-6639ea958f082c8a32eab985#block-6639ea958f082c8a32eab985 (date of access: 20.05.2024).

5. Amru O. The Czech Republic imposed sanctions on Viktor Medvedchuk. *Бабель*. URL: <https://babel.ua/en/news/105387-the-czech-republic-imposed-sanctions-on-viktor-medvedchuk> (date of access: 20.05.2024).

6. Questions and Answers about the East StratCom Task Force. *EEAS*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-about-east-stratcom-task-force_en (date of access: 20.05.2024).

РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ЗАКОНОДАВСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Вікторія Качурінер

*кандидат юридичних наук, доцент
Міжнародний гуманітарний університет*

Захист довкілля є одним із пріоритетних напрямів діяльності Європейського Союзу, що й визначає компетенцію ЄС в сфері охорони довкілля та обумовлює прийняття значної кількості загальноєвропейських нормативних актів. Аналіз законодавства Європейського Союзу у галузі охорони навколишнього середовища має важливе значення для подальшого вдосконалення та підвищення ефективності екологічного законодавства в Україні. Так, Угода України про Асоціацію з Європейським Союзом спрямована, зокрема, на забезпечення та реалізацію екологічних прав кожної людини.

Важливий крок у цьому напрямі - це право доступу до екологічної інформації.

Директива 2003/4/ЄС гарантує право на доступ до екологічної інформації, наявної в державних органах та зазначає основні умови і практичні механізми її здійснення [1]. Вона направлена на поширення екологічної інформації серед громадськості з метою досягнення максимально можливої доступності до неї. Мета Директиви 2003/4/ЄС - гарантувати право на доступ до екологічної інформації, а також забезпечити систематичність та розширення меж розповсюдження екологічної інформації для громадськості. Для цього Директива передбачає використання комп'ютерних телекомунікацій та електронних технологій. Для цього держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення володіння державними органами екологічною інформацією, а також подальшого поширення такої інформації за допомогою комп'ютерних телекомунікацій або електронних технологій, якщо вони доступні. Згідно Директиви інформацією, до якої має надаватися доступ, зокрема, є: тексти міжнародних угод, конвенції та угоди ЄС, національне, регіональне та місцеве законодавство в сфері навколишнього середовища; державна політика, програми та плани відносно довкілля; доповіді держав відносно стану навколишнього середовища (мають бути опубліковані, принаймні, кожні 4 роки); дані відносно дій, що впливають на довкілля та інше.

Відповідно до положень Директиви 2003/4/ЄС держави-члени повинні гарантувати доступність та відкритість екологічної інформації, що зберігається державним органом влади або для державних органів, кожній особі, яка звертається із відповідним запитом. При цьому особі, що звертається не має потреби формулювати свою зацікавленість. Певним нововведенням є те, що держави-члени забезпечують, щоб державні органи влади належним чином інформували громадськість про права, якими вона володіє згідно з цією Директивою, і надавали інформацію і поради з цією метою.

Значна частина Директиви 2003/4/ЄС присвячена принципу «доступ громадськості до правосуддя». Відповідно до

положень Директиви держави-учасниці забезпечують, щоб будь-яка особа мала доступ до процедури перегляду дій чи бездіяльності цим чи іншим державним органом. Окрім процедури перегляду, держави-члени мають забезпечити, щоб особа, що звертається, мала доступ до процедури розгляду судом чи будь-яким іншим незалежним і неупередженим органом. Директива 2003/4/ЄС регламентує обов'язковість забезпечення державами-членами того, щоб інформація не була застарілою, була точною та порівнюваною.

Директива передбачає випадки, коли запит на отримання екологічної інформації може бути відхилений, які загалом відповідають положенням Орхуської Конвенції. При цьому, зазначається, що у кожному окремому випадку, державним органам слід порівнювати зацікавленість громадськості у розкритті інформації та інтерес, який є підставою для відмови (ставити пріоритети). Директива передбачає заборону відхилити запит, якщо він пов'язаний із інформацією щодо викидів у навколишнє середовище.

Щодо оплатності надання екологічної інформації, то Директивою передбачено, що відповідні державні органи можуть встановлювати плату за надання будь-якої інформації, але така плата не повинна перевищувати розумного розміру. При цьому, має бути опубліковані тарифи такої оплати, а також інформацію про умови, за яких плата може стягуватись. Значна частина Директиви 2003/4/ЄС присвячена одному із трьох основних принципів, на яких базується Орхуська Конвенція, а саме, принципу «доступ громадськості до правосуддя». Відповідно до положень Директиви держави-учасниці забезпечують, щоб будь-яка особа, що звертається, і яка вважає, що її запит на інформацію був проігнорований, щодо запиту якої неправильно було надано відмову (повністю чи частково), або яка отримала неналежну відповідь чи її запит не був розглянутий згідно з положеннями Директиви, мала доступ до процедури перегляду дій чи бездіяльності цим чи іншим державним органом влади чи до адміністративного розгляду незалежним і неупередженим органом, створеним згідно із законом. Положення Директиви відносно швидкості

та безкоштовності (помірності плати) процедури такого перегляду також цілком відповідають Орхуській Конвенції. Окрім процедури перегляду, держави-члени мають забезпечити, щоб особа, що звертається, мала доступ до процедури розгляду судом чи будь-яким іншим незалежним і неупередженим органом, створеним згідно із законом, у яких можуть бути розглянуті дії чи бездіяльність відповідних державних органів влади, та рішення яких можуть бути остаточними. При цьому остаточні рішення є обов'язковими для виконання державного органу влади, що має інформацію. Державам-членів також дозволено передбачити, щоб треті сторони, яких звинувачують у розкритті інформації, також мали доступ до правового засобу захисту. Директива 2003/4/ЄС регламентує обов'язковість забезпечення державами-членами того, щоб інформація не була застарілою, була точною та порівнюваною.

Судова практика ЄС вже зараз налічує більше 500 справ, які розглянуто з урахуванням Директиви 2003/4/ЄС.

Як зазначають дослідники екологічного права, то варто розширити обсяг інформації щодо екологічної діяльності ЄС і залучити громадян та громадські рухи й групи до безпосередньої участі в справі захисту довкілля. Катастрофи (такі, як Чорнобильська) свідчать, які згубні наслідки може мати брак інформації. Головним елементом ефективного права на доступ до інформації є те, що зацікавлені особи можуть не виявляти особливої наполегливості задля отримання інформації.

У червні 1998 року на IV Конференції міністрів захисту довкілля, яка відбулась у м. Орхус (Данія), 35 країн Європи підписали Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція), яка згодом була ратифікована і Європейським Союзом, й Україною. Сьогодні в національне законодавство здійснюється імплементація положень зазначеної Конвенції. Однак, наведений в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2] перелік відомостей, що віднесені до екологічної інформації, є вужчим ніж в Орхуській Конвенції та

у Директиві 2003/4/ЄС. Доступ до інформації відбувається, головним чином, відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» 2011 р. [3]

Отже, у системі українського законодавства відсутній окремий нормативно-правовий акт або положення стосовно доступу громадськості до екологічної інформації. В Україні інформаційна складова екологічної політики є надзвичайно слабкою, для цього держава має сформулювати власну інформаційну, просвітницьку та освітню політику в цих питаннях та закріпити це на законодавчому рівні шляхом прийняття єдиного консолідованого нормативно-правового акту, основною метою якого стане імплементація всіх принципів Орхуської конвенції та Директиви 2003/4/ ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313/EEC. Official Journal. 2003. L 041. P. 26-32.

2. Про доступ до публічної інформації: Закон України № 2939-VI від 13.01.2011. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1264-XII від 25.06.1991. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

СТАНДАРТИ ДОСТУПУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО ІНФОРМАЦІ ТА ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Анастасія Клочко

*Інспектор Північно-Східного міжрегіонального управління
Державної служби з питань праці*

Забезпечення рівних прав і можливостей для всіх людей, інклюзія осіб з інвалідністю є ключовою для побудови спра-

Co-funded by
the European Union

ведливого, толерантного і процвітаючого суспільства, де кожен має можливість для саморозвитку, реалізації свого особистісного потенціалу, здійснення внеску в зміцнення солідарності і досягнення загального блага. В сучасних умовах діджиталізація практично всіх сфер життя визначає нові виклики для інтеграції осіб з інвалідністю, які вимагають невідкладної реакції від держави як в частині встановлення законодавчих вимог забезпечення доступності інформації і цифрових послуг, так і в аспекті практичної діяльності структур, які надають адміністративні послуги, судів, державного механізму в цілому. Більше того, як зазначають фахівці, вебдоступність стосується не лише людей із інвалідністю, але й осіб із певними короткотерміновими захворюваннями, наприклад, травмами, або тих, що здійснюють постійний догляд за дітьми (неможливість увімкнути звук на пристрої) тощо [1].

Керівними орієнтирами для України у визначенні напрямків руху до повноцінного включення в суспільні процеси людей з інвалідністю та поліпшення вебдоступності є стандарти, впроваджені в Європейському Союзі. Їх успішна імплементація також є важливою з огляду на євроінтеграційні прагнення нашої держави.

У праві ЄС існує кілька ключових нормативних документів, які регулюють доступ осіб з інвалідністю до інформації та цифрових послуг, спрямовані на забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів та сприяння інклюзії осіб з інвалідністю.

Основні засади для створення правових механізмів такого доступу закладені в Хартії основоположних прав ЄС. Так, ст. 11 передбачає, що кожна людина має право на вираження своїх поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, отримувати та розповсюджувати інформацію та ідеї без будь-якого втручання державних органів та незалежно від державних кордонів. Ст. 8 присвячена захисту прав осіб в сфері обробки персональних даних, ст. 21 забороняє дискримінацію, в тому числі, й за ознакою інвалідності (disability). Нарешті, відповідно до ст. 26 «Інтеграція осіб з інвалідністю», Союз визнає та поважає право таких осіб

отримувати для себе переваги із заходів, покликаних забезпечити їхню самостійність, соціальну та професійну інтеграцію, а також участь у житті суспільства [2].

Слід також згадати Директиву 2019/882 від 17 квітня 2019 року про вимоги до доступності продуктів і послуг також відому як Європейський акт про доступність (European Accessibility Act) [3]. Директива встановлює вимоги до доступності широкого спектра товарів та послуг, включаючи цифрові ресурси. Вона спрямована на покращення життя осіб з інвалідністю, забезпечуючи їх рівний доступ до інформації та цифрових послуг. Так, публічні та приватні організації повинні забезпечити доступність своїх веб-сайтів та мобільних додатків, дотримуючись принципів універсального дизайну відповідно до стандартів EN 301 549 V3.2.1 [4]. Зазначений стандарт детально регламентує вимоги вебдоступності. Наприклад, відповідно до пунктів 4.2.1-4.2.3, якщо інформаційно-комунікаційна технологія (ІКТ) забезпечує візуальні режими роботи, має бути передбачений принаймні один режим роботи, який не вимагає бачення, що важливо для користувачів з вадами зору та може бути корисним і іншим особам у різних ситуаціях. Веб-сторінка чи програма з добре сформованою семантичною структурою можуть дозволити користувачам з вадами зору взаємодіяти з візуальним інтерфейсом користувача через аудіо- та тактильні інтерфейси. Також ІКТ мають забезпечувати візуальні режими роботи, надаючи функції, які дозволяють користувачам краще використовувати їхній обмежений зір (збільшення, зменшення необхідного поля зору, керування контрастністю, яскравістю та інтенсивністю, додаткові методи розрізнення ознак, візуальні режими, які не потребують сприйняття кольору тощо). Пункти 4.2.4-4.2.5 передбачають технічні вимоги до ІКТ, які роблять можливими їх використання без слуху чи з обмеженим слухом, пункт 4.2.6 - стосується використання без або з обмеженими вокальними можливостями та ін. Крім того, Директива 2019/882 також відсилає до Рекомендацій щодо доступності веб-контенту (WCAG) 2.1, які визначають технічні критерії для забезпечення доступності веб-сайтів та мобіль-

них додатків [5]. Ця Директива також охоплює електронні комунікаційні послуги, включаючи екстрений зв'язок, як визначено в Європейському кодексі електронних комунікацій [6].

Директива 2016/2102 про доступність веб-сайтів та мобільних додатків державних органів є основним документом, що регулює доступність цифрових ресурсів. Відповідно до неї всі державні органи повинні забезпечити, щоб їхні веб-сайти та мобільні додатки були доступними для осіб з інвалідністю, зокрема, з урахуванням вже згаданих стандартів WCAG та EN 301 549 V3.2.1. Держави-члени повинні здійснювати регулярний моніторинг виконання цих вимог та звітувати про стан вебдоступності [7].

Європейська стратегія з питань інвалідності на 2021-2030 роки спрямована на підвищення рівня інклюзії та рівноправної участі осіб з інвалідністю у всіх сферах життя, включаючи доступ до цифрових послуг [8]. Документ акцентує увагу на необхідності забезпечення доступності цифрових продуктів і послуг для осіб з інвалідністю, включаючи веб-сайти, мобільні додатки, електронні адміністративні послуги, системи електронної охорони здоров'я, онлайн-освіту та інші цифрові ресурси. Стратегія підтримує впровадження вимог вже згаданого Європейського акту про доступність, який передбачає, що цифрові послуги повинні бути доступними для осіб з інвалідністю, відповідно до стандартів EN 301 549 і WCAG 2.1. Крім того, Стратегія передбачає навчання і підтримку осіб з інвалідністю в оволодінні цифровими навичками задля сприяння їх соціальній та економічній інтеграції, а також низку ініціатив (наприклад, програма «Цифрова Європа») та фінансування дослідницьких проєктів.

Крім створення законодавчого механізму, ЄС також вживає практичних дій щодо імплементації розглянутих нами вище положень, вимагаючи від держав-членів неухильного виконання вимог щодо цифрової інклюзії, принаймні, на рівні урядових та адміністративних установ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Новий стандарт зробить державні сайти і застосунки зручнішими для усіх в Україні / ПРООН в Україні. 17 жовтня 2022 року. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/blog/novyuy-standart-zrobyt-derzhavni-sayty-i-zastosunky-zruchnishymy-dlya-usikh-v-ukrayini>.

2. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01).

URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

3. Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the accessibility requirements for products and services (Text with EEA relevance) / EUR-Lex. Access to the European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0882>.

4. Accessibility requirements for ICT products and services EN 301 549 V3.2.1 (2021-03).

URL: https://www.etsi.org/deliver/etsi_en/301500_301599/301549/03.02.01_60/en_301549v030201p.pdf.

5. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1. 3C Recommendation 21 September 2023.

URL: <https://www.w3.org/TR/WCAG21/>.

6. Directive (EU) 2018/1972 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 establishing the European Electronic Communications Code (Text with EEA relevance) / EUR-Lex. Access to the European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1972/oj>.

7. Directive (EU) 2016/2102 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on the accessibility of the websites and mobile applications of public sector bodies (Text with EEA relevance) / EUR-Lex. Access to the European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/2102/oj>.

8. Union of Equality - Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021-2030. European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. Publications Office, 2021.

URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/31633>.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ

Микита Корж

*студент 4-го курсу ННІ Права
Сумський державний університет*

Свобода слова, вільне вираження ідей і переконань належать до основних принципів демократичного суспільства, а забезпечення цих свобод є одним із першочергових завдань будь-якої держави. Протягом останніх років в українському суспільстві неодноразово піднімалося питання захисту права на свободу вираження поглядів.

Право на свободу вираження поглядів знайшло своє закріплення в основних міжнародно-правових актах, ратифікованих Україною: Загальна декларація прав людини (ст. 19), Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 10), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (стаття 19). [1, 2, 3] Ця свобода є всеохоплюючою і розповсюджується як на звичайні засоби поширення інформації (преса, радіо, телебачення), так і на мережу Інтернет. Це надзвичайно важливо, оскільки свобода вираження поглядів є необхідною умовою для реалізації інших основних прав людини, таких як свобода совісті, релігії, зібрань та асоціацій, і є основою для побудови демократичної держави. [4]

У сучасному світі Інтернет є важливим інструментом для реалізації людьми свого права на свободу думки та вираження поглядів. Мережа Інтернет надає багато можливостей для свободи вираження поглядів, але, в той же час, є і платформою для багатьох порушень у цій сфері. З поширенням і розвитком Інтернету ми бачимо, що все більше країн звертають увагу на необхідність правового регулювання в цій сфері.

Інтернет став потужним чинником соціального, освітнього та культурного розвитку. Це відкриває нові можливості для

державних установ, широкої громадськості та освітян, усуває перешкоди для створення та розповсюдження матеріалів і забезпечує універсальний доступ до все більшої кількості цифрових інформаційних ресурсів. Однак Інтернет також містить певну кількість інформації, яка може бути недоречною, непристойною, образливою чи незаконною, а в деяких випадках може використовуватися як інструмент у злочинній діяльності. Хоча переваги Інтернету явно переважають потенційні недоліки, ці проблеми не можна ігнорувати. [5]

Чим швидше розвивається Інтернет, тим більше виникає питань щодо регулювання цього явища, включаючи правове регулювання відносин між користувачами Інтернету, провайдерами та державами на міжнародному та національному рівнях. Загальна картина правового регулювання свободи слова в мережі Інтернет у світі є досить неоднорідною.

З метою захисту свободи слова та інформації в Інтернет та онлайн ЗМІ, Парламентська Асамблея Ради Європи закликала держави - члени Ради Європи забезпечити, відповідно до статті 10 Конвенції та прецедентного права Європейського суду з прав людини, повагу до свободи слова та інформації в Інтернеті водночас з повагою до особистого життя та персональних даних. [6]. Однак не всі країни заохочують і полегшують доступ до Інтернету та забезпечують повагу до свободи слова для своїх громадян.

Відповідно до звіту «Свобода Інтернету 2019», опублікованого міжнародною правозахисною організацією FreedomHouse, Україна оцінена як «дещо вільна» щодо свободи Інтернету з оцінкою 45 зі 100. У звіті зазначається, що уряд заблокував понад 200 веб-сайтів і що кількість законопроектів, запропонованих для розширення списку, посиляючись на проблеми національної безпеки, зростає. В Україні свобода слова гарантується Конституцією та законодавством про інформацію та ЗМІ. Проте законодавство передбачає обмеження для захисту національної безпеки та громадського порядку. В останні роки Україна запровадила низку нормативних актів для боротьби з дезінформацією та пропагандою в контексті реалій війни з Росією.

Питання права на свободу вираження поглядів в Інтернеті актуальне не лише для українських реалій. З цієї проблемою стикається більшість сучасних країн. Співвідношення прав, що гарантуються і прав, що обмежуються, залежить від демократії, тобто від того, на якому рівні та чи інша країна забезпечує права свого народу. Ми вважаємо важливим навести досвід деяких країн щодо обмежень Інтернету.

Яскравим прикладом тоталітарного контролю над інтернет-простором у сфері державного впливу є Китай. Інтернет у Китаї заблокований практично з моменту його створення. Глобальна мережа Китаю вважається найбільш закритою у світі. З 2003 року в Китаї існує система фільтрації контенту під назвою «Великий китайський брандмауер» (також відомий як «Золотий щит»). Система обмежує доступ користувачів до контенту через мережу фільтрів, керованих провайдером. Блокуються веб-сайти на основі чорних списків і ключових слів. Крім того, країна блокує доступ до багатьох популярних веб-сервісів і онлайн-ЗМІ. Громадянам країни заборонено використовувати псевдоніми та аватари, а власники китайських веб-сервісів повністю контролюють опублікований контент і блокують сторінки в разі порушень. Влада країни витлумачила цю блокаду як необхідність забезпечення безпеки та національного суверенітету.

З початку 2000-х років уряд Північної Кореї вживає жорстких заходів щодо контролю за доступом громадян до Інтернету. Створивши внутрішню мережу під назвою Kwangmyong, уряд надав громадянам єдиний спосіб підключення до Інтернету. Ця внутрішня мережа суворо контролюється та регулюється урядом і відповідними службами. Крім того, уряд встановив численні брандмауери та фільтри для обмеження доступу до іноземних веб-сайтів. Водночас мережа використовується як засіб поширення пропаганди та створення позитивного іміджу Північної Кореї, а також як інструмент моніторингу громадян. Уряд має доступ до Інтернету і може стежити за діяльністю громадян. Це допомагає уряду контролювати своїх громадян і гарантувати, що вони не беруть участі в діяльності, яка може вважатися загрозою для режиму. Крім то-

го, мережа використовується для просування північнокорейської культури та критики Сполучених Штатів та інших західних країн.

Водночас, якщо звернутися до міжнародного права, то відмова в сучасному суспільстві в доступі до інформації є порушенням прав людини. 27 червня 2016 року Рада ООН з прав людини ухвалила важливу резолюцію «Заохочення, захист і здійснення прав людини в Інтернеті». У резолюції йдеться, що права, якими користуються в офлайновому середовищі, мають бути однаково захищені в Інтернеті, включаючи свободу вираження поглядів, незалежно від кордонів і в будь-яких засобах масової інформації.

Отже, можемо зробити висновок, що Інтернет унікальний у своїх перевагах - таких як швидкість, універсальність і відносна анонімність, які він забезпечує. Але він має свою унікальність і у своїх викликах правам людини. Правові норми та законодавство щодо свободи слова в мережі Інтернет в різних країнах значно відрізняються залежно від правової системи, історичного походження та культурних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація прав людини.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Європейська конвенція з прав людини.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Дроншкевич Є.О. Правове регулювання відповідальності за вчинення правопорушень при здійсненні господарської діяльності в мережі Інтернет. *Матеріали III Міжнародного молодіжного наукового юридичного форуму*. Тернопіль: Вектор, 2020. С. 268-270.
5. Татарова В.С. Особливості правового регулювання мережі Інтернет. *Управління розвитком*. 2014. № 6. С. 105-108.
6. Резолюція 1877 (2012) Парламентської Асамблеї «Захист свободи слова та інформації в Інтернет та онлайн ЗМІ». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1466_rez_1877.htm.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЛАДИ, ЗМІ І БІЗНЕСУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тетяна Корнева

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права
та галузевих дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Національного університету водного господарства
та природокористування*

Ірина Сірочук

адвокат

Війна, руйнування, психологічний стан населення в Україні, як ніколи потребують не тільки значного покращення ефективності адміністративно-правових умов для ведення бізнесу, здатного забезпечити стійкість національної економіки у довгостроковій перспективі та посилити національну безпеку країни, а робити це в умовах інформативного забезпечення академічної свободи, медійної грамотності усіх суб'єктів громадянського суспільства.

Джерела сучасних новин це, в першу чергу, бізнес, а не інформаційні агентства. Найголовніше питання для журналістів і блогерів - як отримати цікаві та оперативні новини від бізнесу, проте слід враховувати, що насамперед і бізнес має бути зацікавлений у правдивому висвітленні цих новин.

Сьогодні медіа знаходяться не в найкращому стані з точки зору генерації якісного контенту. Після кризи 2020 року ринок медіа в Україні впав і ситуація досі не налагодилася. В більшості українських ЗМІ базовий продукт -це стрічка новин. Зросла роль найбільш популярних соціальних мереж в Україні – це Телеграм та Фейсбук. Наразі, якщо бізнес починає працювати виключно на благо громадянського суспільства, він збанкрутує дуже швидко, оскільки головною метою любо-

го бізнесу є отримання прибутку. Проте ЗМІ можуть бути не потрібні бізнесу, поки все гаразд, але коли ситуація змінюється, ЗМІ можуть стати в пригоді - наприклад, коли йдеться про рейдерські захоплення, доведення до банкрутства, затягування судових процесів тощо.

І ось саме тут ми звертаємося до питання формування соціальної відповідальності влади, ЗМІ і бізнесу для забезпечення свободи вираження поглядів в умовах воєнного стану, яка має ґрунтуватися на правді та правовій основі.

Слід не забувати, що важливими факторами формування і функціонування будь-якої правової системи в державі є її ефективність і цілісність, що здатні забезпечити фактичне досягнення поставлених перед нею цілей і завдань. Одним з важливих завдань держави є перетворення правової системи в цілісну взаємоузгоджену систему, що здатна реально і повно забезпечити пріоритет загально визнаних прав і свобод особистості, доступність правосуддя і можливість судового захисту, а також ефективність та прозорість відновлення порушених прав.

29 квітня 2024 року суспільство сколихнуло повідомлення про відступ України від своїх зобов'язань за міжнародними договорами, зокрема Конвенцією про захист прав людини (далі - Конвенція) та Міжнародного пакту про політичні та громадянські права (далі - Пакт). Такий крок пояснюється дією воєнного стану. Водночас повідомлення постійного представника України від 04 квітня 2024 року не містить нових відступів, а, навпаки, звужує обсяг відступу від конвенційних прав. Повідомлення лише повторило зміст попередніх повідомлень, за виключенням відкликання відступу від прав, передбачених 3, частини 3 статті 8, статей 9, 13, 20, 22, 24, 26, 27 Пакту та пункту 3 статті 4, статей 9, 13, 14, 16 Конвенції. Тобто, Уряд скасував раніше заявлений відступ від деяких прав. Водночас це не створило знищуючих юридичних наслідків, оскільки скасовується відступ від тих прав, від яких Україна не мала права відступати в принципі, або це було просто недоречним. Зокрема, забороняється, навіть під час воєнного стану, відступ від таких прав як заборона дискримі-

нації, заборона примусової праці, право на свободу думки, совісті та релігії, право на ефективний засіб правового захисту [1].

Новина про відступ України від Конвенції супроводжувалася багаточисельними маніпуляціями та відвертими фейковими заявами, проте мало, хто звертав увагу на те, що держава змушена обмежувати деякі права своїх громадян, оскільки не може під час воєнного стану гарантувати їм цих прав. Крім того, інформувати громадянське суспільство про цей відступ є обов'язком держави, що унормовано статтею 15 Конвенції «Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації»

1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.

3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою [2].

Отже, звернення України до Ради Європи є процедурно виваженим правильним юридичним кроком, оскільки повідомляє про фактично існуючий стан національного законодавства під час воєнного стану. На сьогодні держава діє в межах міжнародного законодавства, попереджаючи звинувачення у порушенні норм Конвенції.

Здивування викликає інше, що юристи різного ступеня освіти, не ознайомившись з першоджерелами, у соціальних мережах розповсюджували перекручену інформацію щодо

серйозного обмеження прав людини, а локальні ЗМІ і блогери розносили цю новину, посилаючись на «експертну думку» так званих юристів.

Звісно, досі є величезний розрив між загальнонаціональними крупними медіа та медіа регіональними й локальними. Зокрема й у тому, що стосується висвітлення чутливих тем, зокрема прав і свобод людини. Проте хочеться вірити, що цей розрив із часом лише зменшуватиметься, а інформаційний контекст буде якісним і правдивим.

Журналісти і блогери, розуміючи під час воєнного стану, де проходить межа у обмеженні свободи слова, можуть здійснювати свою діяльність вільно, у відповідності до поставлених цілей, враховуючи необхідність поінформувати наше громадянське суспільство, та усвідомлюючи те, що будь-яке порушене право має бути захищене та відновлене, оскільки для цього існують правові підстави.

Отже, без свободи слова неможливе існування демократичного суспільства, а тому до обмеження даної свободи потрібно підходити з особливою увагою та обережністю, враховуючи принципи «необхідності у демократичному суспільстві», «пропорційності законній меті» та «передбачуваності законодавством» можливості такого обмеження. Разом з тим, законодавство може обмежувати свободу слова під час воєнного стану щодо надто важливих сфер життя суспільства за умови, що таке обмеження може принести користь всьому громадянському суспільству.

На нашу думку, варто виділити наступні критерії обмежень, які дозволять визначити межі допустимості відступу від застосування свободи думки під час воєнного стану в правовій системі України на сучасному етапі, а саме:

- визначення кола суб'єктів, щодо яких можливе застосування відступу від застосування свободи думки;
- визначення форм реалізації свободи думки, в яких можливе використання обмеження;
- визначення сфер суспільних відносин, в яких можливе застосування обмеження.

Першочергове значення в праві мають властивості нормативності і формальної визначеності, що саме і забезпечують стабільність та стійкість правового регулювання суспільних відносин. Право покликане, керуючись принципами суспільних цінностей, вирішувати довгострокові завдання, регламентуючи суспільні відносини на єдиних загальних засадах. Реагувати на будь-які зміни суспільних відносин, тобто унормовувати нові суспільні відносини в нових часових реаліях їх виникнення, змін або припинення прерогатива законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Що означає відступ України від Конвенції про захист прав людини: розбір від юристів.

URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/shcho-oznachaie-vidstup-ukrainy-vid-konventsii-pro-zakhyst-prav-liudyny-rozbir-vid-iurystiv/> (дата звернення 20.05.2024).

2. Європейська конвенція з прав людини.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 20.05.2024).

ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД ІНФОРМАЦІЇ І МАТЕРІАЛІВ, ЩО МОЖУТЬ ЗАВДАТИ ШКОДИ ЇХ БЛАГОПОЛУЧЧЮ

Тетяна Маланчук

*кандидат юридичних наук,
Сумський державний університет*

Повага до прав людини починається зі ставлення суспільства до своїх дітей, оскільки діти є фізично та психологічно вразливими й слабкими і потребують особливої уваги.

Забезпечення найкращих інтересів та реалізації прав дитини є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом будь-якої правової держави. На жаль, сьогодні діти живуть у світі, де їхні права систематично ігноруються та порушуються. Особливо це стосується грубого порушення звичайних людських прав сотень тисяч дітей, які постраждали внаслідок

воєнних дій і збройних конфліктів. Через останні події, пов'язані з повномасштабним вторгненням в Україну, найбільш вразливою групою в цьому контексті є діти. «Через російську агресію порушені абсолютно всі права українських дітей», - на цьому наголошує радниця-уповноважена Президента з прав дитини Дар'я Герасимчук [1]

Найбільш широко визнаним у світі інструментом захисту прав людини щодо прав дитини є Конвенція про права дитини. Конвенція об'єднує в одному документі всі види прав дитини - громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні. Держави-учасниці визнають важливу роль засобів масової інформації і забезпечують, щоб дитина мала доступ до інформації і матеріалів із різних національних і міжнародних джерел, особливо до такої інформації і матеріалів, які спрямовані на сприяння соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини. [2]

Отже, задля забезпечення публікації зрозумілої, адаптованої та доступної для всіх дітей інформації, держави-учасниці мають сприяти розробці належних принципів захисту дитини від інформації і матеріалів, що завдають шкоди її благополуччю. Це положення разом із положеннями, що стосуються прав дітей на захист від шкоди, на нормальний розвиток, психічне та фізичне здоров'я, покладають на державні органи обов'язок забезпечити передачу інформації про події війни в спосіб, адаптований для дітей та молоді різного віку.

«Діти користуються особливою повагою, і їм забезпечується захист від будь-якого роду непристойних посягань. Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують захист і допомогу, які їм потрібні, з огляду на їх вік або з будь-якої іншої причини», - про це йдеться в статті 77 Протоколу 1 до Женевських конвенцій «Про захист жертв міжнародних збройних конфліктів» [3].

В свою чергу Закон України «Про охорону дитинства» визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і встановлює основні засади держав-

ної політики в цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини [4].

У статті 17 Конвенції про права дитини наголошується, що держави-учасниці повинні сприяти засобам масової інформації у поширенні інформації і матеріалів, корисних для дитини в соціальному і культурному відношенні, в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення.

Найбільше занепокоєння викликають загрози, пов'язані з отриманням дітьми інформації від цифрових ЗМІ, через мережу інтернет та різного роду соціальні мережі й месенджери. Цілком очевидно, що в умовах інформаційної війни онлайн-медіа можуть вдаватися до різного роду маніпуляцій, поширюючи дезінформацію, фейкову інформацію, яка може негативно впливати на свідомість людей, психічний та емоційний стан. А оскільки діти є особливо вразливою категорією населення, то вони потребують особливого захисту і посиленних гарантій з боку держави у цій сфері. Тому, на нашу думку, особливої уваги потребує виявлення проблем у виконанні зобов'язань, які покладаються на державу, її органи та установи щодо захисту прав дітей під час війни в Україні, як частини загальної проблеми захисту прав людини в умовах збройного конфлікту

Певним позитивним кроком у цьому напрямку можна вважати прийняття Закону України «Про медіа», який набув чинності 31 березня 2023 року. В статті 42 цього закону, яка має назву «Захист дітей», зазначається, що у матеріалах медіа обмежується поширення інформації, що може завдати шкоди фізичному, психічному або моральному розвитку дітей, конкретизуються види такої інформації та вказується, що онлайн-медіа можуть поширювати таку інформацію лише за умови забезпечення належного попередження про потенційну шкідливість такої інформації для дітей. [5]

Цілком погоджуємося з І. Г. Лубінець, що зважаючи на розв'язану росією війну проти України, яка ведеться також й у кіберпросторі, постає необхідність у криміналізації умисного

розповсюдження або іншим чином надання громадськості доступу через комп'ютерні системи (інші комунікаційні технології) до матеріалу, який заперечує, значно мінімізує, схвалює або виправдовує дії, які є геноцидом або злочинами проти людства (шляхом доповнення діючої статті або прийняття додаткової). Підтримуємо пропозицію автора доповнити диспозиції ст. 436 ККУ «Пропаганда війни» та ст. 436-2 ККУ «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» словами «у тому числі в цифровому середовищі». [6]

Також вважаємо, що державні органи влади повинні сприяти педагогічним працівникам, батькам і самим дітям у пошуку інструментів для захисту дитячої психіки на реагування на травматичні сцени та скеровувати їх до усвідомленого вибору джерел інформації. У відповідних випадках слід запобігати впливу на дітей шкідливого для їх психічного здоров'я вмісту. Але співвідношення між бажанням захистити дітей і молодь від травматичних фактів та їхнім правом знати, розуміти та формулювати позицію на основі достовірної й чіткої інформації повинно бути адекватним. Баланс залежить, серед іншого, від віку та наявності поруч дорослих людей, які можуть пояснити та підтримати. Вбачаємо обов'язковим включення до шкільної програми курсу з медіаграмотності, який сприятиме формуванню у дітей навичок та знань, які надаватимуть можливість ефективно і безпечно користуватися медіа-сервісами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Герасимчук Д. Через російську агресію порушені абсолютно всі права українських дітей. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3715651-prava-ditej-pid-cas-vijni.html>.

2. Конвенція про права дитини : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20.11.1989 р. : станом на 16.11.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних

збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (укр/рос) : Протокол Організації Об'єднаних Націй від 08.06.1977 р. : станом на 8 груд. 2005 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199.

4. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III, із змін. та доп.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

5. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX, із змін. та доп. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.

6. Лубенець І. Г. Міжнародні стандарти забезпечення безпеки дитини в цифровому середовищі та перспективи їх використання в Україні. Південноукраїнський правничий часопис. Ч. 2, 2022. С. 25-33.

DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.2.5>.

URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_2/5.pdf.

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРИКЛАД ІЗРАЇЛЮ

Цовінар Мовсесян

*студентка Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

Свобода вираження поглядів є однією з важливих засад демократичного суспільства та однією з базових умов його прогресу та самореалізації кожного. Сьогодні вона уособлює й елементи впливу громадян на публічну владу загалом та певних політиків або публічних службовців. За умов воєнного стану право на свободу вираження поглядів з необхідністю зазнає обмежень, адже поширення інформації щодо безпеки та заходів протидії загрозам може зіграти на руку ворогу та сприяти подальшим чітко спланованим збройним атакам. У контексті цього питання досвід Ізраїлю - країни, яка перебу-

ває під постійною загрозою, а часто - опиняється в стані конфліктів високої інтенсивності.

Держава Ізраїль не має єдиної конституції. По суті, її роль виконують 14 Основних законів. Права людини базуються на принципах Декларації про заснування Держави Ізраїль 1948 року [1] та викладені в Основному законі «Людська гідність і свобода» 1992 року [2]. У Декларації, зокрема, проголошується право євреїв на відстоювання гідного життя і свободи, а також те, що Держава забезпечуватиме повну рівність соціальних і політичних прав усім своїм жителям незалежно від релігії, раси чи статі; гарантуватиме свободу релігії, совісті, мови, освіти та культури. У той же час, згаданий Основний закон не містить кількох загальновизнаних прав людини, в тому числі, і таких, як свобода вираження поглядів і свобода зібрань та мирних протестів. Проте, ці свободи визнані Верховним судом як такі, що «належать до свобод, які характеризують Ізраїль як демократичну державу»). Так, відповідні позиції були сформульовані у справі Alan Alevi and Yaheli Amit v. Southern District Police Commander 1984 року, за 6 років до ухвалення Основного закону, і стосувалася відмови у проведенні демонстрації та маршу. Громадська організація «Комітет проти війни в Лівані» мала намір провести ці заходи, щоб відзначити тридцять днів з дня смерті активіста руху «Мир зараз» Еміля Грюнцвейга, вбитого гранатою на мирному мітингу в Єрусалимі. Причинами відмови були побоювання нових заворушень і нездатність поліції надати демонстрантам абсолютний захист. Верховний суд, зокрема, вказав, що «Право на демонстрації та зібрання є основним правом громадянина Ізраїлю. Воно визнається разом зі свободою вираження поглядів або в силу неї однією з тих свобод, які визначають характер ізраїльського режиму як демократичного» [3]. Ще раніше, у рішенні Zvi Sa'ar et al. v. Minister of the Interior and the Police et al. 1979 року Верховний суд зазначив: «Надання дозволу на демонстрацію не є актом милості. Громадянин має фундаментальне право на зібрання та демонстрації. Це право може бути обмежено, якщо комісар поліції

вважає, що зібрання завдасть шкоди громадській безпеці чи порядку» [4].

Відтак, незважаючи на відсутність формального конституційного закріплення свободи вираження поглядів і тісно пов'язаної з нею свободи зібрань, судова практика визнає захист свободи вираження поглядів, ідей та переконань конституційним принципом.

Захист поширюється на всі форми та зміст вираження поглядів, включаючи свободу преси та свободу виголошення політичних промов. Проте свобода вираження поглядів не є абсолютною і може бути обмежена за певних обставин, коли існує «майже впевненість», що висловлювання може завдати «реальної шкоди» громадській безпеці. Природно, що такі обмеження посилюються саме в умовах воєнного стану.

Згідно з повідомленням прем'єр-міністра Ізраїлю ввечері 7 жовтня 2023 року Політико-безпековий кабінет затвердив воєнний стан, що був ухвалений відповідно до статті 40 Основного закону про уряд. Відтак ізраїльській армії надано право проводити «значну військову діяльність» через нав'язану Державі Ізраїль війну, спричинену смертоносним терористичним нападом із Сектора Газа [5]. Ізраїльсько-палестинська війна має глибокі історичні корені, що робить цей конфлікт одним з найдовших протистоянь сучасності, тож Ізраїль перебуває у стані конфлікту з моменту свого заснування у 1948 році. Військові дії, теракти та інші форми насильства регулярно впливають на життя ізраїльтян. Це обумовлює необхідність запровадження жорстких заходів безпеки, включаючи обмеження права на свободу вираження поглядів.

Відповідно до Основного закону «Людська гідність і свобода», права громадян можуть бути обмежені надзвичайними постановами, якщо оголошено надзвичайний стан. Ці обмеження мають служити належній меті та бути пропорційними. Положення про надзвичайні ситуації можуть обмежувати свободи настільки, наскільки цього вимагає природа та характер надзвичайної ситуації, і це може включати

обмеження свободи вираження поглядів, щоб запобігти поширенню дезінформації чи підбурюванню під час криз.

Такий підхід гарантує, що в той час, коли індивідуальні права дотримуються якомога більше, необхідні обмеження можуть бути встановлені для захисту держави та її громадян у періоди надзвичайної небезпеки чи нестабільності.

Воєнний стан накладає істотні обмеження на свободу вираження поглядів. Обмеження на антивоснні демонстрації, поліцейське насильство щодо протестувальників, розслідування і звинувачення в «підбурюванні до тероризму» або «приналежності до терористичної організації», а також інші заходи, що обмежують свободу слова, стали нормою. Встановлені обмеження на публічні демонстрації, протести та зібрання. У дозволах на проведення публічних заходів може бути відмовлено, а влада може розганяти зібрання, які сприймаються як загроза громадському порядку чи безпеці.

Заборонені певні види мовлення, як-от підбурювання до насильства або підтримка ворожих сил. Сюди входять публічні заяви, дописи в Інтернеті та публікації, які можуть підбурювати заворушення або надавати допомогу супротивникам. Відповідно до цього запроваджується посилене спостереження за каналами зв'язку, включаючи телефонні дзвінки, електронні листи та соціальні мережі, що й реалізується для моніторингу та запобіганню діям, які можуть поставити під загрозу безпеку.

Військова цензура запроваджена щодо ЗМІ та публікацій, щоб запобігти поширенню інформації, яка може вважатися шкідливою для національної безпеки. Це включає обмеження новин, публікацій у соціальних мережах та інших форм спілкування, які можуть розкривати конфіденційні військові операції чи стратегії.

Ці обмеження мають на меті збалансувати потребу в безпеці та збереження демократичних свобод, але вони часто призводять до серйозних дебатів щодо їх необхідності та впливу на громадянські свободи. З початку війни Ізраїль заборонив в'їзд до Гази через Ізраїль без військового дозволу, не дозволяючи іноземним журналістам висвітлювати війну.

Дозволи надаються час від часу, але лише тоді, коли журналіста супроводжує військовий персонал і лише у визначених місцях - для забезпечення безпеки журналіста та безпеки військ на місці. Незважаючи на обґрунтованість таких міркувань, це перешкоджає репортажам із Гази. Відповідано, інформацію можна отримувати покладаючись лише на журналістів, які були в Газі до нападу (довіра до яких часто викликає сумніви в Ізраїлі) або соціальні медіа. Крім того, Єгипет також закрит для журналістів прикордонний пункт Рафах.

Обмеження прав на мовлення стосуються не лише індивідів але також поширюються на установи. 20 жовтня уряд видав надзвичайні розпорядження, які дозволяють міністру зв'язку, за згодою міністра оборони та Комітету міністрів з національної безпеки, закрити трансляцію іноземного каналу в Ізраїлі, який, на думку міністра оборони, завдавати серйозної шкоди безпеці держави. Правила також дозволяють міністру конфіскувати всі ізраїльські активи каналу. Поки що міністр покладався на правила, щоб закрити «Аль-Маядін», супутниковий канал, пов'язаний з Хезболлою. Спочатку також існували плани закрити катарську «Аль-Джазіру», але вони були відкладені через посередницьку роль Катару у звільненні заручників, утримуваних у Газі.

Після деяких вагань і взагалі з розвитком війни та плину часу, Верховний Суд зайняв більш стійку та сильну позицію з антивоєнних питань, демонстрацій, рухів за свободу слова. «Ми не можемо зробити висновок, не вказавши, що має бути очевидним: можливість продемонструвати - це не особливий привілей, а фундаментальне право. Це застосовується навіть під час війни, навіть якщо практичні аспекти можуть обмежити обсяг дозволу. Більше того, погрози насильством з боку третіх осіб не можуть служити підставою для підризу права на демонстрацію» [6].

Проте, незважаючи на декілька позитивних рішень, втілення їх в діяльності поліції та інших правоохоронних структур залишається неоднозначним. Більш того, держава (поліція і прокуратура), підтримувана суспільними настроями,

зуміла створити стримуючий ефект, при якому проста критика, особливо в поєднанні з симпатією до палестинців, може бути помилково прийнята за зраду, що викликає бурхливу реакцію з боку поліції.

У надзвичайних ситуаціях завжди існує ризик того, що виняткові реакції на кризу не будуть нормалізовані ще довго після того, як криза мине. Ще невідомо, що буде з політикою свободи слова, як формальною, так і неформальною, після закінчення війни [7].

Отже, Ізраїль вводить обмеження у процес вираження поглядів, переконань та думок під час воєнного стану, адже, як і будь-яка держава, дбає про конфіденційність секретних даних, що можуть стосуватися військових дій. Відповідно до цього запроваджуються процеси лімітації поширення інформації: заборона певних видів мовлення, наприклад, підбурювання до насильства або підтримка ворожих сил; військова цензура щодо публікацій та ЗМІ; контроль за каналами зв'язку, телефонних дзвінків, електронних листів та соціальних мереж; обмеження на антивоєнні демонстрації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. The Declaration of the Establishment of the State of Israel. Proclaimed 14.05.1948.

URL: <https://www.gov.il/en/pages/declaration-of-establishment-state-of-israel>.

2. Basic Law: Human Dignity and Liberty. Enacted by the 12th Knesset, March 17, 1992.

URL: http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic3_eng.htm.

3. Alan Alevi and Yaheli Amit v. Southern District Police Commander. H.C.J 153/83. P.D. Vol. 38(2).393. May 13, 1984.

URL: https://versa.cardozo.yu.edu/sites/default/files/upload/opinions/Levi%20v.%20Southern%20District%20Police%20Commander_0.pdf.

4. Zvi Sa'ar et al. v. Minister of the Interior and the Police et al. H.C.J 148/79. P.D. Vol. 38(2).393. May 31, 1979.

URL: <https://versa.cardozo.yu.edu/sites/default/files/upload/opinions/Sa%27ar%20v.%20Minister%20of%20the%20Interior.pdf>.

5. Прищепя Я. Ізраїль офіційно оголосив воєнний стан. *Суспільне новини*. 8 жовтня 2023. URL: <https://suspljne.media/589535-izrail-oficijno-ogolosiv-voennij-stan/>.

6. Рішення Верховного Суду як Вищого органу правосуддя. 18.01.2024. URL: https://01368b10-57e4-4138-acc3-01373134d221.usrfiles.com/ugd/01368b_95d9f290d85d49838d943e15b874b138.pdf.

7. Shinar A. Free speech in the shadow of the Israel-Gaza war. *VerfBlog* 24. 01. 2024. URL: <https://verfassungsblog.de/free-speech-in-the-shadow-of-the-israel-gaza-war/>.

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Ангеліна Москаленко

*студентка 4 курсу ННІ права
Сумський державний університет*

Науковий керівник – Марія Плотнікова

*кандидат юридичних наук, доцент,
Сумський державний університет*

Право на свободу вираження поглядів - це фундаментальне право людини, закріплене в міжнародних документах, зокрема у Європейській конвенції з прав людини та основоположних свобод. При цьому значну роль у визначенні змісту цього права відіграє практика Європейського суду з прав людини та в цілому діяльність Ради Європи. Членство у Раді Європи сприяло тому, що в Україні поступово впроваджувалися європейські стандарти свободи вираження поглядів, змінювалися підходи щодо реалізації цього права.

Свобода вираження поглядів була і залишається невід'ємним елементом демократичного розвитку держави. Право громадян обговорювати актуальні питання, критикувати владу та пропонувати альтернативні шляхи розвитку у ці-

лому сприяє формуванню громадянського суспільства. Плюралізм думок та ідей допомагає пошуку кращих рішень для існуючих проблем, можливість контролювати дії влади запобігає корупції. Умовою демократичного розвитку суспільства є можливість вільно висловлювати свою думку та впливати на політичні та соціальні процеси.

Міжнародним документом, який визначає зміст права на свободу вираження поглядів, як уже було зазначено, є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, зокрема стаття 10 даної конвенції, в якій прописано, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду [1].

Право на свободу слова в українському законодавстві визначається як основне громадянське право і свобода, яке гарантує кожному громадянину вільно висловлювати свої думки та переконання. Основні положення цього права визначаються в Конституції України та інших законодавчих актах.

Відповідно до статті 34 Конституції України, кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. Здійс-

нення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [2].

В умовах воєнного стану в Україні реалізація права на свободу вираження поглядів стикається з особливими викликами та обмеженнями, які виникають через введення надзвичайного стану та заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки та громадського порядку, тому, тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені окремими статтями Конституції, зокрема й статтею 34 [3].

Серед основних обмежень права на свободу вираження поглядів та переконань в умовах впровадження воєнного стану можуть застосовуватись: впровадження контролю за змістом і поширенням інформації з метою обмеження або недопущення неправдивої інформації або інформації, оприлюднення якої може завдати шкоду життю та здоров'ю людини, національній безпеці держави; обмеження інтернет-провайдерів доступу до інформаційно пропагандистських ресурсів ворога на території України; регулювання роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництва, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; заборона роботи приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі; вилучення у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян електронного комунікаційного обладнання, телевізійної, відео і аудіоапара-

тури, комп'ютерів, а також у разі потреби інших технічних засобів зв'язку. Даний перелік містить основні заходи щодо впровадження обмежень та не є вичерпним [3].

Але важливо зауважити, що будь-яке обмеження прав на свободу вираження повинно бути законним, обґрунтованим та пропорційним у відповідності до міжнародних стандартів прав людини. Умови воєнного стану не виправдовують безпідставних обмежень, і захист прав людини залишається пріоритетом, навіть у складних ситуаціях.

Враховуючи той факт, що в національному законодавстві відсутній детальний юридичний механізм обмеження окремих прав людини, при вирішенні деяких питань важливо звертатись до норм Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ, адже відповідно до положень ч. 1 ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Крім цього, варто зауважити, що Україна заявила Раді Європи про відступ від зобов'язань за ст. 15 Конвенції, обмеживши не тільки право на повагу до приватного та сімейного життя, право на освіту та свободу виборів, а й право на свободу слова [5].

Тому, якщо говорити про відповідність обмежень прописаних в українському законодавстві до ЄКПЛ, то варто зауважити, що як уже було зазначено, положення статті 10 ЄКПЛ гарантують право на свободу вираження поглядів, яке включає право поширювати інформацію. Однак, це право може бути обмежене в інтересах національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я або моралі, або для захисту прав і свобод інших осіб.

У контексті, наприклад, поширення інформації про пересування військ, про виправдання агресії тощо - обмеження свободи вираження поглядів може бути цілком обґрунтоване та виправдане в інтересах національної безпеки. Наприклад, обмеження може бути необхідним для того, щоб запобігти

витоку секретної інформації, яка може бути використана ворогом.

Однак, важливо, щоб такі обмеження були необхідними і пропорційними. Це означає, що вони повинні бути спрямовані на досягнення законної мети, і повинні бути обмежені до мінімуму.

Тому, можна зробити висновок, що запроваджені обмеження та заходи повністю відповідають ЄКПЛ та гостроті становища, яке склалося в нашій країні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ президента України від 24 лютого 2022 року. №64/2022.
URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

4. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя. Наково-методичний посібник для суддів. 2015 р.
URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/232716.pdf>.

5. Note Verbale Permanent Representation of Ukraine to the Council of Europe (28 February 2022).
URL: <https://rm.coe.int/1680a5b0b0>.

СВОБОДА СЛОВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: НЕВІДЄМНЕ ПРАВО, ЧИ ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ

Олександр Набока

*д.і.н., професор, завідувач кафедри історії та археології
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»*

В умовах військового конфлікту з Росією останніх десяти років знову і знову постає питання про доречність дотримання норм свободи слова та вільного вираження поглядів. З одного боку - вони є базовим досягненням історичного розвитку громадянського суспільства, починаючи з ранішньомодерних часів, без яких важко собі уявити собі сучасну західно-європейську цивілізацію, стандарти якої намагається впроваджувати Україна.

З другого боку стан вільного вираження думок та поглядів, який був притаманний Україні у більшій ступені, ніж іншим країнам пострадянського простору, став середовищем для поширення ворожих ідеологічних догм, які починаючи з початку ХХІ ст. стали інструментом реалізації російської політики «м'якої сили», яка нарощувалася з кожним роком.

Ця стратегія, зокрема, у цей період була в повній мірі реалізовувалася у Луганській та Донецькій областях, де місцевому населенню ефективно та системно нав'язувалася думка про ксенофобську зверхність Донбасу над іншими регіонами України.

Відзначимо, що цей ідеологічний концепт не був новим. Так чи інакше, він вживлювався у регіональну історичну свідомість, починаючи із встановлення радянської влади, коли Донецька та Луганська області розглядалися як «вітрина» радянської соціально-економічної моделі з її опорою на велику промисловість. Починаючи з 20-х рр. ХХ ст. у чисельних роботах, присвячених історії більшовицької «революції» в Україні відзначається, що саме Донбас став одним з регіонів, де підтримка російських комуністів на чолі із В. Леніним була

домінуючою. Зокрема, у книзі Д. Ерде «Револуція на Україні: от керенщини до немецкой оккупации», яка була опублікована у 1927 році у Харкові, зазначається, що донбаський пролетаріат одразу щиро підтримав ідеї більшовиків, на відміну від технічної інтелігенції та власників підприємств, «которые в борьбе с большевиками не брезгали ничем: то здесь, то там начали затопляться шахты, оборудование приводилось в негодность; куда-то упрятывались дорогостоящие технические материалы, – и, с другой стороны, на необходимость борьбы с анархо-бандитизмом и с захватом рудников отдельными группами деморализованных рабочих» [3, с. 172].

Одночасно для радянської імперської ідеології була характерна думка, про те, що «велич» Донбасу, його процвітання насамперед залежала від зусиль радянського керівництва. Розглядаючи СРСР як найпередовішу державу світу [5; 6; 14], радянські ідеологи розглядали регіон як територію, де досвід впровадження радянського соціалістичного експерименту був зразковим. Ця дещо видозмінена доктрина імперської цивілізаторської місії простежується у багатьох творах тієї епохи. Зокрема, варто згадати мемуари вчительки А. Колотович з невеличкого містечка Краснадон, Луганської області, де у роки війни СРСР і Німеччини 1941 - 1945 рр. діяла підпільна організація «Молода гвардія», учасників якої авторка книги навчала у школі. Характеризуючи місто, де вона жила та працювала, педагог відзначала: «Старожилы говорили, что до 1912 года всюду здесь была голая степь, прилегающая к речке Каменке, по берегам которой мостились казачьи хутора. На скудной почве с целинными залежами росли мелкий полынь да сухие колючие травы с ковыльной проседью» [2, с. 5].

Подібні концепти були покладені в основу ідеологічних концептів, які вживлювалися у регіональну суспільну свідомість населення Луганщини, особливо після 2014 р. Подібні ідеї простежуються у книзі ідеолога лнр С. Бунтовського «История Донбасса: научно-популярное издание» [1].

На його думку «золотий вік» Донбасу приходиться на радянські часи та досяг свого апогею у 70-х рр. ХХ ст. «Вторая половина шестидесятых и семидесятые годы ХХ века стали золотым временем для Донбасса. Его экономика была на подъеме, в строй вводились новейшие предприятия, а старые реконструировались. Параллельно в крае развивались наука, культура и спорт» [1, с. 181], - зазначав автор. Натомість наступні події, пов'язані із проголошення незалежності України, трактувалися автором як «сму́тні часи».

Відзначимо, що подібні тенденційні ідеї стали основою для формування шкільних та університетських курсів з регіональної історії (назва - «История Отечества»), які сьогодні викладаються у лнр та днр, які восени 2023 р. були проголошені кремлем частиною Росії. Аналіз методичних та учбових матеріалів у шкільних підручниках та збірках документів [2; 8; 16] показує, що вони підібрані таким чином, щоб показати провідне значення російської/радянської влади у процесі соціально-економічного Донбасу.

Поширення цих ідей стало можливим за умови маніпулювання уявленнями про дотримання стандартів поширення свободи слова. Можлива протидія з боку української влади та суспільства визначалася як перешкода у процесі реалізації права на вільне висловлення своїх думок. Такий підхід вводив у короткочасний ступор українські інституції, які відповідали за реалізацію гуманітарної політики та забезпечував форою антиукраїнські сили у боротьбі за уми мешканців Донбасу.

Отже, за нашою думкою, на сучасному етапі необхідно формувати впевненість та розуміння того, що сучасні обмеження щодо популяризації комуністичних та російських неоімперських ідей, не має жодного стосунку до диктаторського курсу обмеження свободи слова та вираження думок. Воно є частиною ефективної стратегії реалізації національних інтересів, стандарти яких поширені у провідних країнах світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анпилогова Т.Ю., Гаврыш О. В. История: методические рекомендации. ГОУ ВПО ЛНР «Луганский национальный

университет имени Тараса Шевченко». Луганск : Книта, 2019. 60 с.

2. Бунтовский С. Ю. История Донбасса: научно-популярное издание. Донецк: «Донбасская Русь», 2015. 402 с.

3. Историческое краеведение: Введение в историю Донецкого края. 5 класс: учебное пособие. Сост. Кожемяка О.Л., Морозов П.Л., Пестрецов В.В. 3-е изд., дополн. и перераб. Донецк: ГОУ ДПО «Донецкий РИДПО», 2019. 230 с.

4. Колотович А.Д. Дорогие мои краснодонцы. Воспоминания учительницы. Луганск: Луганское книжное издательство, 1961. 231 с.

5. Сборник документов и материалов по курсу «История Отечества». (региональный компонент): 5 - 11 классы. Сост.: Хаталах О.В. Донецк: Истоки, 2017. 94 с.

6. Эрдэ Д. И. Революция на Украине: от керенщины до немецкой оккупации. Харьков: Пролетарий, 1927. 274 с.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЄС ЩОДО ДОСТУПУ ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ З УКРАЇНСЬКИМИ НОРМАМИ

Микола Назаров

*кандидат політичних наук, доцент
Сумський державний університет*

Анастасія Лимонько

*студентка групи Ю-11
Сумський державний університет*

Основне право на свободу вираження поглядів, згідно зі статтею 10 Європейської конвенції з прав людини, включає право отримувати та передавати інформацію без втручання державних органів. Це право доступу до інформації, закріплене в статті 10 Конвенції, неодноразово розглядалося Європейським судом з прав людини.

Кожен орган країн ЄС створює загальний реєстр своїх документів. Документи видаються у формі, зазначеній у запиті заявника: як копії, включаючи електронні копії, якщо документ існує в такій формі, або (без права виносити за межі установи) як оригінал. Заяви на доступ до документів подаються письмово із зазначенням, по можливості, реквізитів документа. Письмові заяви можуть подаватися електронною поштою чи факсом. Остаточне рішення органу про відмову в доступі може бути оскаржене в Суді ЄС.

У згаданих міжнародно-правових угодах їх учасники - суб'єкти міжнародного права зазвичай беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення доступу громадян, держав та міждержавних утворень до інформації. Таким чином, наголошується на створенні державами умов для доступу до інформації за допомогою національних правових механізмів.

Іншими словами, акцент робиться на забезпеченні доступу до інформації. Основні принципи доступу до публічної інформації, закріплені в аналізованих міжнародних нормативних документах, відображені в конституціях і національному законодавстві більшості країн світу, включаючи Закон України «Про доступ до публічної інформації» [1].

Наразі понад 80 країн світу мають закони, що регулюють взаємовідносини громадян і влади у сфері доступу до інформації. У широкому сенсі принцип доступу громадськості до інформації означає, що громадяни та засоби масової інформації мають право отримувати інформацію про державні та муніципальні закони і заходи. Теоретично цей принцип тісно пов'язаний із принципом свободи преси, що означає право на вільне розповсюдження правдивої інформації в книгах і газетах. Основна ідея обох принципів полягає у «максимальному розкритті інформації», тобто інформація може бути прихована від громадськості лише тоді, коли це необхідно для запобігання шкоді законним інтересам громадян і держави.

Більшість експертів у галузі доступу до інформації вважають, що прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації» стало важливим кроком у напрямку законодавчого врегулювання права кожного вільно збирати, зберігати,

використовувати і поширювати інформацію, закріпленого в Конституції України. Це також сприяло підвищенню відкритості діяльності органів місцевої та державної влади. Право на доступ до інформації гарантує кожному можливість отримувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування та відповідних посадових осіб необхідні офіційні документи та іншу важливу інформацію про поточну діяльність цих органів.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» визначає механізми реалізації права на отримання інформації, зокрема про діяльність органів влади та прийняття нових законів. У законі передбачено багато новацій, які раніше не використовувалися в українському законодавстві.

Закон ґрунтується на принципі, що публічна інформація є відкритою, а доступ до неї забезпечується відповідно до таких принципів:

- прозорості та відкритості діяльності органів влади;
- вільного отримання та поширення інформації, за винятком обмежень, встановлених законом;
- рівноправності незалежно від раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак.

Важливим і перспективним напрямом діяльності органів державної влади є подальше вдосконалення нормативно-правового забезпечення процесу доступу до публічної інформації. На нашу думку, це позитивно вплине на розвиток громадянського суспільства, активізацію громадськості та підвищення ефективності роботи владних органів і механізмів [2].

Якщо порівняти розглянуті нами правові норми з західноєвропейським законодавством, можна знайти чимало паралелей. Однак один із законодавчих документів, що регулює доступ до інформації в ЄС, Регламент (Regulation) № 1049/2001, містить ще ширші принципи застосування юридичних норм. Наприклад, він зобов'язує розпорядників інформації складати щорічні звіти щодо використання інформації.

Крім того, він містить принцип «надання якомога більшого можливого ефекту» у сфері реалізації права на доступ до публічної інформації [3]. Фактично ці норми забезпечують можливість моніторингу діяльності державних органів у сфері публічної інформації, їх підзвітність і можливість оцінювання ефективності проведеної роботи.

Варто зазначити, що кожна країна в ЄС має власний закон щодо доступу громадян до публічної інформації. Іноді такі законодавчі акти трактують процес отримання публічної інформації ширше, ніж загальні правила ЄС. Наприклад, у Законі про доступ до суспільної інформації Болгарії не лише прописані права запитувачів і обов'язки розпорядників інформації, але й оперується поняттям «суспільні відносини, пов'язані з правом доступу до суспільної інформації та її повторним використанням у суспільному секторі». Визначається «суспільна інформація» як будь-яка інформація, пов'язана з суспільним життям у Республіці Болгарія, що дає змогу громадянам складати власну думку щодо діяльності відповідних органів відповідно до законодавства [4].

Стаття 6.1 детально регламентує види інформації, які підлягають обов'язковому оприлюдненню. Зокрема, заслуговують на увагу такі пункти: 1) заходи з внутрішньої і зовнішньої політики, включаючи: а) наміри законодавчої і виконавчої влади, б) проекти нормативних актів, в) програми з реалізації публічних завдань, способи їх реалізації, продуктивність і наслідки реалізації цих завдань; 2) юридичні особи повинні надавати інформацію щодо: а) правового статусу або правової форми, б) організації, в) предмету діяльності та компетенції, г) органів та осіб, які здійснюють у них функції, г) майна; 3) діяльність державних органів і їх організаційних підрозділів; 4) заходи державних юридичних осіб та юридичних осіб органів місцевого самоврядування у сфері виконання суспільних завдань і їх діяльність у рамках бюджету та позабюджетної економіки; зміст і форма офіційних документів, зокрема зміст адміністративних актів та інших резолюцій.

Загалом така детальна регламентація і форма викладення принципів доступу до публічної інформації, на нашу думку,

більш сприятлива для залучення громадськості до контролю над державними органами порівняно з аналогічним українським законом [5].

Отже, національне законодавство України в сфері доступу до публічної інформації за такими критеріями, як системність, несуперечливість і відповідність міжнародним стандартам, знаходиться на рівні, порівнянному із законодавством ЄС. Однак закони окремих країн ЄС є більш деталізованими щодо окремих аспектів процесу поширення і оприлюднення публічної інформації. Вони часто містять більш широкі трактування поняття «публічної інформації» і пов'язують його з проблемами функціонування публічної інформації в контексті всіх правових відносин, що виникають у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України № 2939-VI від 13.01.2011 «Про доступ до публічної інформації» / Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 03.06.2024).

2. Яковлев В.В. Міжнародно-правові стандарти у сфері альтернативного вирішення спорів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 85-88.

3. Закон України № 2939-VI від 13.01.2011 «Про доступ до публічної інформації» / Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 03.06.2024).

4. Кирильчук В.В. Актуальні проблеми доступу до публічної інформації.

URL: http://3222.ua/article/aktualn_problemi_dostupu_do_publchno_nformats.htm (дата звернення: 03.06.2024).

5. Calland R. Freedom of information Review of impact and effectiveness of transparency and accountability initiatives. London : Transparency & Accountability Initiative c/o Open Society Foundation, 2010. 22 p.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ПРАВА НА СВОБОДУ СОВІСТІ І ВІРОСПОВІДАННЯ: ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ БАЛАНСУ

Юлія Негрій

студентка 4-го курсу Сумського державного університету

У сучасних умовах, коли глобалізація впливає на правові стандарти і норми, права людини стають універсальною цінністю, яка об'єднує різні правові традиції, різні культури та світогляди. Це сприяє формуванню більш інтегрованого підходу до правозастосування, що враховує кращі практики з різних правових систем і забезпечує високий рівень правового захисту для всіх громадян. У результаті відбувається поступова конвергенція правових підходів, де держави прагнуть адаптувати свої правові механізми для досягнення більш ефективного захисту прав людини, враховуючи міжнародні стандарти та досвід інших країн.

Свобода вираження поглядів і свобода совісті та віросповідання є фундаментальними правами людини, що тісно взаємопов'язані і взаємодоповнюються. Обидва права сприяють розвитку демократичного суспільства, забезпечуючи можливість вільного обміну думками та гармонійного розвитку особистості. Будучи загально визнаними міжнародною спільнотою, ці права закріплені у Загальній декларації прав людини 1948 року, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року, Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року та інших міжнародних документах.

Відповідно до ст. 10 ЄКПЛ право на свободу вираження поглядів включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Це право охоплює свободу слова, тобто вільного висловлювання своїх думок, ідеї та переконань, свободу преси, право на інформацію, право на художнє вираження тощо. В свою чергу, ст. 9 «Свобода думки, совісті і релігії» передбачає, що «кожен має

право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно» [1].

Обидва права не є абсолютними. Вони можуть бути обмежені законом у певних випадках, в першу чергу для захисту громадської безпеки, порядку, здоров'я або моралі, а також прав і свобод інших осіб. Обмеження повинні бути пропорційними і необхідними у демократичному суспільстві. Наприклад, свобода вираження поглядів не повинна використовуватися для розпалювання релігійної ненависті або дискримінації.

Між двома свободами існує очевидний і важливий зв'язок. Так, свобода вираження поглядів сприяє реалізації свободи совісті та віросповідання, оскільки дозволяє людям відкрито обговорювати, критикувати та захищати свої релігійні переконання і практики, отримувати інформацію про різні релігії та переконання, що є важливим для формування власних поглядів та переконань. Свобода вираження поглядів, свобода і плюралізм медіа є невід'ємною умовою демократичного розвитку. В свою чергу, Парламентська Асамблея Ради Європи ще в 1999 році констатувала, що «Демократія виявилася найкращою основою для свободи совісті, віросповідання та релігійного плюралізму. Зі свого боку, релігія через своє моральне та етичне наповнення, цінності, які вона підтримує, свій критичний підхід і своє культурне вираження, може бути дійсним партнером демократичного суспільства» [2].

Однак конфлікт між свободою вираження поглядів і свободою совісті та віросповідання є майже неуникненням - висловлювання, що критикують певну релігію, можуть сприйматися як образливі для її вірян, а обмеження, встановлені державою для захисту почуттів представників певних релігійних громад можуть стати на заваді реалізації права на свободу вираження поглядів, особливо, в тих суспільствах де релігійні переконання є традиційно вкоріненими і глибокими.

У контексті пошуку шляхів вирішення конфлікту та визначення оптимального балансу між свободою вираження поглядів та свободою совісті і віросповідання варто звернути увагу на практику Європейського суду з прав людини. Так, за обставинами *I.A. v. Turkey* заявник, власник і керуючий директор видавничої компанії, опублікував дві тисячі примірників книги, в якій у формі роману розглядалися теологічні та філософські проблеми. Прокуратура м. Стамбула висунула заявнику обвинувачення в образі «Бога, релігії, Пророка Мухаммеда і Священної Книги» шляхом публікації зазначеної книги. Заявника було засуджено і оскарження вироку у вищих інстанціях результату не дало. ЄСПЛ констатував, що втручання в право заявника на свободу вираження поглядів було передбачено законом (ст. 175 Кримінального кодексу Туреччини) і переслідувало законні цілі запобігання заворушенням, захисту моралі та прав інших людей. Відтак, головним питанням стало те, чи було засудження видавця необхідним у демократичному суспільстві. Це передбачало баланс між правом заявника поширювати свої ідеї щодо релігії, з одного боку, та правом інших на повагу до їхньої свободи думки, совісті та релігії, з іншого боку. Суд наголосив, що релігійні люди повинні терпіти і приймати заперечення іншими своїх релігійних переконань і навіть поширення іншими доктрин, ворожих їхній вірі. Однак слід розрізняти «провокаційні» думки та образливі напади на релігію. На думку ЄСПЛ, одна частина книги дійсно містила образливі напади на Пророка (звинувачення самого Мохаммеда у порушенні посту статевим актом, буцімто схвалення ним статевих зносини з мертвою людиною або живою твариною). Суд визнає, що віруючі могли законно вважати, що ці уривки книги являють собою невиправданий і образливий напад на них. Отже, засудження видавця було заходом, який мав на меті забезпечити захист від образливих нападів на речі, які мусульмани вважали священними. Оскільки книга не була вилучена, а видавець мав лише сплатити незначний штраф, Суд чотирма голосами проти трьох дійшов висновку, що турецька влада не порушувала право на свободу вираження поглядів [3].

У справі *Giniewski v. France* заявник, журналіст, був засуджений за публікацію статті, що критично аналізувала історичні факти, пов'язані з Католицькою Церквою. Стаття «Завуальована помилка» стосувалася енцикліки Папи Івана Павла II «Чарівність істини» і містила критику позиції Папи, зокрема, через призму її можливого зв'язку із причинами Голокосту. Французькі суди визнали журналіста винним у розпалюванні релігійної ненависті. ЄСПЛ встановив, що засудження порушувало свободу вираження заявника, оскільки його стаття сприяла важливій суспільній дискусії і не була особистою атакою на віруючих [4].

Ще один показовий приклад того, як ЄСПЛ визначив баланс між свободою вираження поглядів і свободою совісті та віросповідання бачимо у справі *Tagiyev and Huseynov v Azerbaijan*. Заявниками у справі були журналіст і редактор, яких засудили до позбавлення волі в Азербайджані за розпалювання релігійної ненависті через статтю, опубліковану у 2006 році. Стаття критикувала іслам, порівнювала західні цінності і цінності ісламу, висвітлювала негативний вплив цієї релігії на розвиток науки та суспільства в мусульманських країнах. Заявники стверджували, що їх засудження порушило їхнє право на свободу вираження поглядів, гарантоване статтею 10 Європейської конвенції з прав людини. Вони наполягали, що стаття була критичним аналізом і не мала на меті розпалювання ненависті чи насильства. Уряд Азербайджану доводив, що втручання було необхідним для захисту релігійних почуттів мусульманської більшості країни і для запобігання громадським заворушенням, а, відтак, і виправданим у демократичному суспільстві. ЄСПЛ

ЄСПЛ ухвалив, що було порушено статтю 10 Європейської конвенції з прав людини (свобода вираження поглядів), визначивши, що засудження заявників не було необхідним у демократичному суспільстві. Він вказав, що стаття була частиною публічної дискусії з важливих питань і не мала на меті розпалювання ненависті чи насильства. Покарання у вигляді позбавлення волі за висловлювання думок було надмірно суворим і непропорційним поставленій меті. Суд вважав, що

такі суворі заходи могли стримувати свободу вираження поглядів [5].

Таким чином, відповідно до позицій ЄСПЛ у демократичному суспільстві має бути можливим критикувати релігійні ідеї, навіть якщо така критика може сприйматися деякими вірянами як образлива для їхніх релігійних почуттів. Свобода вираження поглядів, гарантована статтею 10 ЄКПЛ, охоплює не лише інформацію чи ідеї, які сприймаються схвально або вважаються необразливими чи нейтральними, але й ті, що шокують, ображають чи тривожать. Релігійні групи повинні терпимо ставитися до критичних публічних висловлювань та дискусії щодо своєї діяльності, вчень і переконань, за умови, що така критика не є розпалюванням релігійної ненависті, не підбурює до порушень громадського порядку та не має на меті дискримінувати прихильників певної релігії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) / База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Religion and democracy. Recommendation 1396 (1999) / Parliamentary Assembly debate on 27 January 1999 (5th Sitting) URL: <https://pace.coe.int/en/files/16672/html>

3. Case of İ. A. v. Turkey. Application No. 42571/98. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-70113%22%5D%7D>

4. Case of Giniewski v. France. Application No. 64016/00. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-72216%22%5D%7D>

5. Case of Tagiyev and Huseynov v Azerbaijan. Application No. 13274/08. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22002-12669%22%5D%7D>

ПРИНЦИП СВОБОДИ СЛОВА ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Вікторія Панкратова

*кандидат юридичних наук, доцент,
Сумський державний університет*

У контексті сучасних глобальних реалій, де збереження національної безпеки стає вищим пріоритетом для держави, вирішального значення набуває забезпечення прав та свобод громадян, зокрема, свободи слова, яка традиційно є однією з основоположних цінностей демократичного суспільства. Свобода слова в Україні через повномасштабну війну зазнала викликів. Зокрема основні аспекти свободи слова можуть виявитися під тиском через ряд заходів, призначених для забезпечення безпеки та утримання стабільності, що означає право держави обмежувати деякі права і свободи громадян, якщо це необхідно для забезпечення національної безпеки. В той же час обмеження свободи слова можуть спричинити негативне сприйняття суспільством ситуації, зростання кількості фейків та дезінформації, які можуть бути частиною інформаційної війни росії.

Згідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2], воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться у країні у випадку збройної агресії або загрози нападу. Стаття 20 Закону містить положення про те, що в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 КУ.

Вплив воєнного стану на свободу слова в Україні є колосальним, оскільки під час війни доступ до перевіреної правдивої інформації є особливо актуальним. Водночас, зважаючи на численні інформаційні атаки з боку країни-агресора та неконтрольоване поширення інформації, яка під час війни не підлягає розголошенню, в умовах воєнного стану є виправданим введення певних обмежень щодо реалізації права на інформацію.

Вважаємо, що обмеження свободи слова має як позитивні, так і негативні наслідки. Розглядаючи позитивні аспекти, можна зазначити те, що такі обмеження можуть допомогти та запобігти поширенню дезінформації та пропаганди, які можуть завдати шкоди обороноздатності або безпеці України.

Засоби масової інформації під час воєнного стану змушені змінювати формат своєї роботи. Вони переходять на онлайн-формат, збільшують кількість репортажів з місць подій, а також створюють спеціальні проєкти, присвячені війні. З огляду на те, що журналісти часто опиняються на передовій подій, їхня безпека може бути серйозною проблемою. Уряд повинен вживати заходів для захисту журналістів, аби забезпечити їхню безпеку під час виконання їхньої професійної діяльності [2].

Зростання ролі соціальних мереж, які стали одним з основних джерел інформації для населення України та платформою для поширення дезінформації та пропаганди. У зв'язку з цим виникає необхідність посилення контролю за поширенням інформації у соціальних мережах, зокрема за поширенням дезінформації та пропаганди. Крім того, обмеження свободи слова, яка передбачається 34 ст. КУ [1] може допомогти забезпечити громадський порядок та запобігти заздалегідь скоординованим провокаціям, які можуть призвести до масових заворушень.

До негативних аспектів обмеження свободи слова можна віднести те, що вони можуть призвести до самоцензури, коли журналісти або інші представники ЗМІ будуть боятися поширювати будь-яку інформацію, яка може бути розцінена як порушення законодавства. У додаток, обмеження свободи слова в контексті воєнного стану може суперечити принципу верховенства права, який є одним з основоположних принципів правової системи. Якщо обмеження не буде чітко визначеним, пропорційним та обґрунтованим, це може стати підставою для недемократичних практик, порушуючи основні права і свободи громадян.

Водночас, законодавство України визначає рамки введення воєнного стану та встановлює обов'язки щодо обме-

ження окремих прав та свобод у цей період. Умови воєнного стану націлені на негайне реагування на загрози, що може призвести до тимчасового обмеження деяких прав, з метою забезпечення громадського порядку [3, с.33].

Україна, керуючись принципами конституційної демократії та правової держави, визначає правові обмеження під час воєнного стану. Згідно зі статтею 64 Конституції України, введення воєнного стану може бути оголошено на частині або на всій території держави у випадку агресії проти України або загрози агресії [1].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2] є основним правовим документом, що регулює введення, дію та використання воєнного стану. Стаття 15 цього Закону надає органам влади право тимчасового обмеження чи заборони прав та свобод громадян в інтересах національної безпеки під час воєнного стану.

У контексті обмежень свободи слова під час воєнного стану важливе значення має стаття 17 цього Закону. Згідно з нею, органи влади мають право обмежити діяльність ЗМІ та контролювати їхню інформаційну діяльність з метою забезпечення національної безпеки [2]. Передбачається можливість обмеження розповсюдження інформації, що може створити загрозу національній безпеці або підірвати обороноздатність країни. Особливу увагу варто звернути на те, що такі обмеження повинні бути обґрунтованими, тимчасовими та пропорційними загрозі.

Закон передбачає можливість оскарження обмежень до Конституційного Суду України, який має визначити їхню відповідність конституційним нормам. Такий підхід до регулювання обмежень свободи слова в умовах воєнного стану відображає бажання забезпечити національну безпеку, одночасно зберігаючи важливі принципи конституційних прав та свобод громадян. Необхідність гармонізації заходів, спрямованих на захист країни в умовах кризи, з дотриманням основних цінностей демократії та правової держави.

Отже наукове дослідження вказує на необхідність постійного вдосконалення законодавства та механізмів захисту

свободи слова в умовах воєнного часу. Суттєвою є роль громадськості, правозахисних організацій та незалежних ЗМІ у протидії можливим зловживанням влади, а також у забезпеченні доступу до об'єктивної та різноманітної інформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 34

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. Відомості Верховної Ради. 2015. № 28.

3. Кузнiченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Пiвденноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 32-36.

ПРАВА ЖУРНАЛІСТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Наталія Петрова

*доктор філософії за спеціальністю 081 «Право», доцент
Сумський національний аграрний університет*

Правовий режим воєнного стану, запроваджений Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, передбачає можливість тимчасово, на період його дії, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, що передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України [2]. Серед таких прав, що можуть бути обмежені є, зокрема, право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань та інші права. Статтею 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [9], в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, також передбачається можливість регулювати роботу медіа, журналістів, які є інструментами інформування суспільства з різних питань.

Саме право на інформацію громадяни України можуть реалізувати через журналістів, як інструменту надання достовірної, правдивої, неупередженої інформації. Але під час воєнного стану наявні обмеження відобразилися на правах як громадян, так і самих журналістів. Нещодавно прийнятим Законом України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX [7], який було розроблено й ухвалено на виконання вимог Європейського Союзу до України та гармонізації українського законодавства згідно Угоди про асоціацію з України з Європейським Союзом (глава 15, Додаток XXXVII до цієї Угоди), а також положень Директиви Європейського парламенту і Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіапослуги від 10 березня 2010 року [1], було внесено зміни до Закону України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР (далі - Закон № 540/97-ВР) шляхом доповнення статтею 11-1, що стосується встановлення прав та обов'язків журналіста. Так, відповідно до ст. 11-1 Закону № 540/97-ВР, журналіст має наступні права, зокрема, фіксувати інформацію, використовуючи необхідні засоби та поширювати інформацію, здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи; безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться; має право на вільний доступ до статистичних, архівних та інших фондів, але при цьому можуть бути обмеження та /або умови, що визначаються законодавством. Натомість, журналіст зобов'язаний подавати для поширення достовірну інформацію та дотримуватися вимог Кодексу етики українського журналіста; задовольняти прохання осіб, які надають інформацію, щодо їх авторства або збереження таємниці авторства; відмовлятися від доручення редактора, якщо воно не може бути виконано без порушення закону; представлятися та у разі особистої присутності пред'являти документ, що підтверджує його професійну належність, тощо [3].

Слід зазначити, що права та обов'язки в журналіста виникають після набуття статусу журналіста. Статус журналіста підтверджується документом, виданим суб'єктом у сфері ме-

дія, професійною чи творчою спільною журналістів. Документ, що підтверджує статус журналіста, має містити найменування та вид медіа, його ідентифікатор у Реєстрі суб'єктів у сфері медіа або найменування професійної чи творчої спільки. Тобто, журналіст повинен бути працівником суб'єкта у сфері медіа, який професійно збирає, одержує, створює, редагує, поширює і забезпечує підготовку інформації для медіа, що випливає зі ст. 1 Закону № 540/97-ВР [3]. Окрім того, щоб потрапити журналісту до суб'єкта владних повноважень може бути необхідним пройти акредитацію, що передбачено ст. 26 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII [6]. Суб'єкти владних повноважень досить часто застосовують можливість встановлення вимоги щодо акредитації журналістів. Так, під час дії правового режиму воєнного стану встановлений Порядок акредитації представників медіа з метою об'єктивного висвітлення подій, забезпечення інформування населення та світової спільноти про воєнні злочини, які вчиняються російською федерацією в ході її широкомасштабної збройної агресії проти України, а також сприяння щодо забезпечення виконання професійних завдань у районі ведення бойових дій, що затверджено Наказом Головнокомандуючого Збройних Сил України «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану» №73 від 03.03.2022 року [8]. Таким чином, журналіст має право здійснювати свою професійну діяльність, реалізовувати свої права, маючи статус журналіста, дотримуючись чинного законодавства, що встановлює певні вимоги та обмеження під час дії правового режиму воєнного стану. Слід зазначити, що відповідно до ст.6 Закону України «Про інформацію», «право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку [6]. Окрім того, частиною 2 ст. 6 Законом України «Про доступ до публічної інформації», від 13 січня 2011 року № 2939-VI, встановлено, що доступ до інформації обмежується у разі дотримання сукупності вимог: «1) виключно в інтересах національної безпе-

ки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; 2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; 3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні» [5]. Таким чином, права журналістів та, в цілому, й громадян на доступ до інформації, можуть обмежуватися. Так, з часу повномасштабного вторгнення відбулося обмеження права журналістів на доступ до Верховної Ради України, так як Парламент України почав працювати в закритому форматі. За повідомленням журналістів, «з 24 лютого 2022 року, від початку повномасштабного вторгнення РФ до України, журналісти не мають доступу до роботи в будівлі Верховної Ради з міркувань безпеки» [10]. Наразі, Парламент України стає відкритішим, що звичайно має позитивний вплив на довіру суспільства до Верховної Ради України та посилення демократії. Так, відповідно до Розпорядження Голови Верховної Ради України, від 08.05.2024 року № 431 «Про деякі питання організації роботи журналістів у Верховній Раді України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану в Україні», визначено загальні положення та порядок акредитації медіа та порядок допуску, правила та умови роботи журналістів при Верховній Раді України на період дії воєнного стану [4]. Це значить, що журналістам нададуть доступ до Верховної Ради України за умови акредитації та певних обмежувальних заходів, спрямованих на забезпечення інтересів національної безпеки України.

Таким чином, в умовах правового режиму воєнного стану відбуваються обмеження прав журналістів та громадян, на підставі законодавства, що пояснюються безпековими питаннями. Звісно, особливість воєнного стану якраз може передбачати такі обмеження, що зумовлено законодавством та інтересами суспільства. З одного боку, потрібно розуміти, що інформація, висвітлена журналістами може завдати вико-

нанню воєнних стратегічних завдань, зашкодити національній безпеці тощо. З іншого боку, вважаємо, що журналісти не повинні стримуватися органами влади в питаннях, що стосуються тих сфер, де можуть бути прояви корупції, особливо, у сфері неефективного витрачання публічних ресурсів органами влади, в тому числі й у військовій сфері. Такі теми обов'язково повинні бути висвітлені журналістами задля попередження правопорушень, вчасної реакції суспільства, уповноважених органів та притягнення винних осіб до відповідальності відповідно до законодавства, що цілком буде відповідати стандартам Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіа-послуги від 10 березня 2010 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0013>.

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

3. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста: Закон України від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#n232>.

4. Про деякі питання організації роботи журналістів у Верховній Раді України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану в Україні: Розпорядження Голови Верховної Ради України від 08.05.2024 року № 431. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/431/24-%D1%80%D0%B3#Text>.

5. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.

6. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

7. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.

8. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану: Наказом Головнокомандуючого Збройних Сил України №73 від 03.03.2022 року.

URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/nakaz73_zi_zminamu_2024.pdf.

9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

10. Чередниченко О. У Верховній Раді повідомили, що планують переакредитацію парламентських журналістів. *Детектор Медіа*.

URL: <https://detector.media/infospace/article/216957/2023-09-17-u-verkhovniy-radi-povidomyly-shcho-planuyut-pereakredytatsiyu-parlamentskykh-zhurnalistiv/>

СВОБОДА СЛОВА ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ: ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Анастасія Пивоварова

здобувач вищої освіти

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпровський державний університет внутрішніх справ*

Науковий керівник – Чепік-Трегубенко Ольга

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпровський державний університет внутрішніх справ*

На сучасного етапі розвитку цивілізованого суспільства свобода слова є однією із його фундаментальних цінностей. Свобода слова має надважливе значення для забезпечення

гармонійного функціонування правової держави та становлення і розвитку громадянського суспільства. В аспекті конституційного права свобода слова розглядається як право особи висловлювати свої думки, переконання та ідеї без перешкод та обмежень (крім виключень, передбачених законом, наприклад, в умовах воєнного стану) з боку держави чи інших осіб.

Проблематику свободи слова з позицій конституційного права та інших галузей права досліджували О. Батанов, Ю. Калиновський, О. Кокорєв, В. Костицький, О. Кучів, О. Кушніренко, А. Кучук, В. Лемак, Є. Мануйлов, О. Петришин, С. Продивус, О. Радутний, М. Савчин, Т. Слінько, О. Совгіря та ін.

Можливість вільно реалізувати право на свободу слова й свободу медіа є фундаментальними передумовами подальшої еволюції ЄС та його держав-учасниць. Відкрите вираження своїх поглядів, можливість одержувати, передавати інформацію без втручання органів державної влади й незалежно від кордонів захищаються ст. 10 Європейської конвенції з прав людини [1]. Не випадково у процесі розширення ЄС наявність гарантій свободи слова, свободи діяльності медіа визначаються одними з найважливіших індикаторів готовності країни-кандидата увійти до складу ЄС [2, с. 96]. Гарантування свободи є головною метою Основного Закону держави та суспільства. Свобода має вищу природну нормативність, тому гарантування свободи стає основною функцією конституції як правового джерела. Слід відзначити, що у новітніх конституціях юридичні гарантії свободи є досить різноманітними.

Основними видами конституційних гарантій свободи є проголошення свободи як мети держави; визнання свободи як вищої соціальної цінності; закріплення свободи як правової категорії; визначення переліків суб'єктивних прав і свобод; відміна «патерналістських» соціально-економічних прав; закріплення свободи як принципу конституційного ладу; встановлення процесуальних інструментів захисту та охорони свободи [3 с. 11; 4].

Кожна думка має право на висловлення, а ідеологічна різноманітність передбачає вільне існування різноманітних політичних та ідеологічних поглядів, можливість їх публічної пропаганди через ЗМІ та захисту [5, с. 28]. Так, у ст. 15 Конституції України визначено, що громадське життя ґрунтується на принципах політичної та ідеологічної різноманітності як одному із основоположних принципів українського суспільства, що базується на демократії, правах і свободах людини і громадянина. Забезпечення цих принципів є важливою передумовою для гарантування свободи слова та думки [6]. Свобода слова та думки, забезпечення можливості вільно висловлювати свої погляди та переконання є невіддільними елементами демократичного суспільства.

В інституціональному та правовому аспектах важливою складовою гарантії свободи слова є діяльність Європейського суду з прав людини. Цей суд є головним міжнародним контролером у цій сфері і визнаним «творцем» стандартів судочинства. Практика ЄСПЛ у справах, таких як «Санті Таймз проти Великої Британії» (1979), «Лінгенс проти Австрії» (1986), «Гудвін проти Великої Британії» (1996), «Обершлік проти Австрії» (1997), «Фрессоз і Руар проти Франції» (1999), «Ромен і Шміт проти Люксембургу» (2003), «Бусуїк проти Молдови» (2004), «Українська медіагрупа проти України» (2005), «Газета 'Україна-Центр' проти України» (2010) та інші, свідчить про його послідовність у захисті свободи слова, вираження інформації та отримання і поширення інформації. ЄСПЛ також встановив жорсткі критерії для оцінки обґрунтованості обмежень свободи вираження, що дозволяє свободі слова мати перевагу над її обмеженнями [7, с. 193]. Згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [8], держава зобов'язана виконувати рішення ЄСПЛ у справах проти України та усувати причини порушень Конвенції та протоколів до неї, а також впроваджувати європейські стандарти прав людини у судочинство та адміністративну практику.

Свобода слова та інформація сприяють утворенню ідеологічного плюралізму і конкуренції інформаційних джерел у

суспільстві. Принцип ідеологічної багатоманітності передбачає, що держава не може нав'язувати обов'язкову ідеологію, яка би ставила під загрозу переслідування чи покарання за розповсюдження та вивчення альтернативних поглядів [9, с. 367]. Слід акцентувати, що конституційна регламентація ідеологічного плюралізму не виключає можливості існування загальних ідеологічних концепцій чи офіційної точки зору. Зокрема, в Україні це включає підтримку демократичного шляху розвитку, захист основних прав і свобод людини, пріоритет формування правової, соціальної, демократичної держави та ін.

Визнання ідеологічної багатоманітності у Конституції України свідчить про наявність певних ідеологічних уявлень у державі, що гарантують недоторканість особистості та свободу висловлювання [6]. Проте на практиці можуть існувати обмеження: закони про державну таємницю, заходи щодо боротьби з дискримінацією тощо.

Таким чином, свобода слова виступає як важлива конституційна цінність, що має фундаментальне значення для розвитку демократії та громадянського суспільства. Її реалізація потребує балансування та гармонійного забезпечення основних прав та інтересів громадян та громадської безпеки. Свобода є основою для розвитку громадянського суспільства, адже сприяє формуванню активної громадянської позиції та контролю за діяльністю органів публічної влади. Свобода слова є фундаментом розвитку демократичного суспільства, оскільки надає можливість громадянам виражати свої погляди щодо політичної ситуації у державі, брати участь у громадському обговоренні політико-правових, економічних, соціальних та інших питань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
2. Кокорев О. В. Свобода слова та діяльності медіа в державах Балтії. *Політикус*. 2023. Вип. 1. С. 96-100.
3. Слінько Т. М. Конституційно-правові гарантії свободи слова. *Наше право*. 2014. № 9. С. 11-16.

4. Кушніренко О. Г. Свобода слова як конституційна цінність. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2013. № 1077, Вип. 15. С. 49-52.

5. Кучів О. Обмеження свободи пересування у світлі необхідності в демократичному суспільстві: підходи ЄСПЛ. *Слово Національної школи суддів України.* 2021 №2 (35) С. 27-39.

6. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2019. № 38. Ст. 160.).

7. Грищук О. В. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти: моногр. 2-е вид. доопрац. і доп. Київ: Ваіте, 2020. 530 с.

8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 2006. № 30. Ст. 260.

9. Продивус С. В. Правомірне обмеження права на свободу пересування: міжнародно-правові стандарти та практика Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Т. 2. № 78. С. 365-371.

ПРАВО НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ СУДДІВ У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Марія Плотнікова

*кандидат юридичних наук, доцент,
Сумський державний університет*

Свобода вираження поглядів гарантується кожному на підставі ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У цій же статті наголошується, що здійснення

цього права пов'язане з обов'язками і відповідальністю і може підлягати формальностям та обмеженням зокрема й для підтримання авторитету і безсторонності суду. Це дозволяється за умови встановлення законом і якщо такі обмеження є необхідними в демократичному суспільстві [1]. Обмеження права, передбаченого ст. 10, за цією підставою пов'язане з необхідністю забезпечення справедливого судочинства та захисту репутації судової системи, адже негативні висловлювання щодо суду чи суддів може вплинути на судовий розгляд конкретної справи, викликати зневагу до суду чи судової системи в цілому.

У §129 Рішення у справі Моріс проти Франції ЄСПЛ зазначив, що поняття «авторитет судової влади» включає в себе, зокрема, поняття того, що суди є, і здебільшого сприймаються суспільством як належний майданчик для вирішення правових спорів та встановлення винуватості чи невинуватості особи у кримінальному обвинуваченні, а також ідею, що суспільство в цілому поважає суди і впевнене в їх можливості виконувати зазначені функції [2].

Характеризуючи авторитет суду як легітимну мету для обмеження свободи слова у практиці ЄСПЛ, В. Якубенко підсумовує, що Суд дотримується правової позиції, що журналістам та іншим особам слід утримуватися від публічних висловлювань щодо конкретних суддів та образливих слів, особливо якщо це стосується особистого життя або компетентності суддів. При цьому для адвокатів межі свободи вираження поглядів щодо судової влади є значно вужчими ніж для журналістів. [3]. Узагальнюючи огляд практики ЄСПЛ Н. Сташків зазначає, що судді, при здійсненні своїх офіційних повноважень, можуть підлягати допустимій критиці в ширших межах, ніж звичайні громадяни, якщо у публікації є достатні обґрунтування та відсутні образи, тому що це створює можливості громадськості визначити потенційні недоліки судової системи [4].

Але висловлюватися про діяльність суду чи функціонування судової влади можуть не тільки журналісти чи адвокати, самі судді також є членами суспільства, які можуть мати

думку стосовно організації судової системи чи діяльності колег. Проте для суддів з огляду на їх роль у суспільстві не тільки запроваджуються гарантії реалізації ними функцій правосуддя, але й встановлюються деякі обмеження, що стосуються можливості реалізації ними прав.

У контексті права на свободу вираження поглядів для суддів насамперед слід згадати Бангалорські принципи поведінки суддів. Так, у п. 4.6 передбачено, що «судді, як і будь-якому громадянину гарантується право вільного вираження думок, віросповідання, участі в зібраннях та асоціаціях, однак у процесі реалізації таких прав суддя завжди турбується про підтримку високого статусу посади судді і не допускає дій, що не сумісні з неупередженістю і незалежністю судових органів» [5].

Якщо звернутися до практики ЄСПЛ стосовно свободи вираження поглядів суддею, то як важливе значення для визначення меж висловлювань судді має рішення у справі Паніюглу проти Румунії. У цій справі заявниця опублікувала статтю з критикою роботи прокуратури за комуністичних часів, яка поєднувалася з роздумами про добросовісність Голови касаційного суду, з прокурорським минулим. Через припущення про сумнівну моральну поведінку була заподіяна шкода професійній репутації голови Касаційного суду, тому Дисциплінарна комісія для суддів притягнула заявницю до відповідальності. Розглядаючи обставини справи Суд визнав втручання у право заявниці на свободу вираження поглядів було законним, необхідним у демократичному суспільстві та пропорційним. Суд вирішив, що національні органи влади встановили справедливий баланс між необхідністю захисту авторитету судової влади, з одного боку, та необхідністю захисту права заявника на свободу вираження поглядів з іншого [6].

Нещодавно ЄСПЛ розглядаючи справу Данілеца проти Румунії у на першій погляд схожій ситуації прийшов до протилежного висновку. Так, на заявника за публікацію дописів у соціальній мережі Facebook Дисциплінарна комісія суддів наклала дисциплінарне стягнення. В одному дописі на своїй

особистій сторінці заявник на думку уряду поставив під сумнів довіру до державних установ, натякаючи на те, що вони контролюються певною політичною групою. У другому дописі разом із схвальним коментарем було розміщене посилання на статтю румунського прокурора, у якій обговорювалася важлива для суспільства проблема. Суд встановив порушення права на свободу вираження поглядів заявника у зв'язку з притягненням його до дисциплінарної відповідальності, оскільки національні суди не приділили достатньої уваги широкому контексту, в якому були зроблені заяви заявника, участі заявника у важливій суспільній дискусії та дослідженню висловлених думок на предмет оціночних суджень чи фактичних тверджень [7].

Підсумовуючи, можна зазначити, що Важливу роль у визначенні меж свободи вираження поглядів суддями відіграє судова практика, зокрема практика Європейського суду з прав людини. Обмеження права на свободу вираження поглядів суддів у контексті висловлювань про систему правосуддя спрямовані на захист справедливого судочинства, репутації судової системи та забезпечення громадського порядку. Судді повинні бути стриманими стосовно поширення інформації про справи, які розглядають, чи критично висловлюватися щодо колег та ухвалених судових рішень, судової системи в цілому, що може вплинути на рівень авторитету та безсторонність суду. Проте з огляду на обставини справи Данілеца проти Румунії судді не позбавляються можливості брати участь у широкій суспільній дискусії стосовно загроз для системи правосуддя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод? 1950 р.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. CASE OF MORICE v. FRANCE - [Ukrainian Translation] by the Ukrainian Helsinki Human Rights Union,

URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-204512>.

3. Якубенко В. Авторитет правосуддя vs свобода слова. Де шукати баланс? *JustTalk*.

URL: <https://justtalk.com.ua/post/avtoritet-pravosuddya-vs-svoboda-slova-de-shukati-balans>.

4. Сташків Н. Авторитет правосуддя vs свобода вираження поглядів (практика Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Випуск 3(15). С. 45-52.

URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/31277/1/Сташків.pdf>.

5. Бангалорські принципи поведінки суддів: схвалено Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27.07.2006 № 2006/23.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text.

6. CASE OF PANIOGLU v. ROMANIA.

URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-206352>.

7. AFFAIRE DANILEȚ c. ROUMANIE.

URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-231084>.

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА ПІД ЧАС ВІЙНИ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД США

Наталія Руденко

*доктор філософії, викладач
Сумський державний університет*

Збереження прав та свобод є найвищою цінністю сучасного громадянського суспільства. Проте свобода слова не є абсолютною, тобто існують встановлені законодавством межі висловлювань (письмових чи усних), які можуть спричинити цивільну чи кримінальну відповідальність.

У світовій практиці обмеження діють щодо таких повідомлень, які містять: 1) порнографічні матеріали, які порушують сучасні суспільні стандарти і не мають серйозної літературної, художньої, політичної чи наукової цінності; 2) наклеп; 3) підбурювання до насильства та беззаконних дій; 4) погрози (заяви або дії, які явно або неявно погрожують насильством щодо інших); 5) порушення авторських прав (виключенням є

"добросовісне використання"); 6) розголошення секретної інформації (секретні державні документи, медичні записи, особи жертв у певних випадках, приватну інформацію непублічних осіб та інформацію про адвокатську таємницю); 7) шахрайські заяви різних видів, які зазвичай визначаються як неправдиві заяви, спрямовані на те, щоб змусити інших згубно покладатися на них (шахрайство з метою крадіжки грошей, неправдиву рекламу, лжесвідчення, і т.п.)

Історія підтверджує, що під час війни свобода слова може піддаватись більшим обмеженням. Поштовх до безпеки і порядку часто призводить до переслідувань багатьох інакомислячих як нелояльних. Ця закономірність була незмінною, наприклад, в американській історії, починаючи з війни за незалежність і закінчуючи сучасною війною з тероризмом після сумнозвісних терористичних ударів по території США 11 вересня 2001 року.

Епоха війни за незалежність ознаменувалася численними обмеженнями свободи слова та вільної преси. Ті, хто вважався лояльним до короля Англії - лоялісти - піддавалися безлічі обтяжливих обмежень з боку колоніальних лідерів. У деяких колоніях були прийняті закони, які оголошували зрадою підтримку британського короля. Закон про заколот 1798 року встановлював кримінальну відповідальність за «написання, друк, виголошення або публікацію будь-яких неправдивих, скандальних і зловмисних творів або творів про уряд Сполучених Штатів» [1].

Перша світова війна характеризувалася моделлю серйозного придушення висловлювань, які вважалися нелояльними. Історик права Пол Мерфі пояснив у своїй науковій роботі, що репресії за висловлювання під час Першої світової війни створили сучасний рух за громадянські свободи. Роуз Пастор Стоукс, активістка і письменниця, була притягнута до відповідальності відповідно до Закону про шпигунство 1917 року, зокрема, за те, що написала в газету: «Я за людей, а уряд за спекулянтів». Закон передбачав кримінальну відповідальність за спробу спричинити непокору військовим зусиллям, навмисну спробу викликати повстання та перешкоджання

вербуванню або набору потенційних добровольців. Інший розділ закону надавав генеральному поштмейстеру повноваження забороняти на пошті будь-які матеріали, «що пропагують або закликають до державної зради, повстання або насильницького опору будь-якому закону Сполучених Штатів» [2]. Конгрес прийняв поправку до Закону про шпигунство, названу Законом про заколот 1918 року, яка ще більше порушила свободи, передбачені Першою поправкою. Закон забороняв: вимовляти, друкувати, писати або публікувати будь-які нелояльні, нецензурні, лайливі або образливі висловлювання, спрямовані на те, щоб викликати презирство, зневагу... що стосується форми правління Сполучених Штатів або Конституції, або прапора, або уніформи армії або флоту... заклик до будь-якого згортання війни з наміром перешкодити її веденню; пропаганда, навчання, захист або дії, що підтримують або сприяють справі будь-якої країни, що перебуває у стані війни зі Сполученими Штатами, або виступають проти справи Сполучених Штатів [3].

Під час Другої світової війни уряд продовжував надмірно реагувати та обмежувати громадянські свободи та права, передбачені Першою поправкою до Конституції. Наступного дня після нападу на Перл-Харбор президент Франклін Д. Рузвельт надав директору ФБР Едгару Гуверу надзвичайні повноваження цензурувати всі новини та контролювати всі комунікації в країні та за її межами.

Перед початком Другої світової війни Конгрес прийняв перший в країні закон про заколот мирного часу, названий Законом про реєстрацію іноземців 1940 року. Закон забороняв пропагувати або навчати «доречності повалення або знищення будь-якого уряду в Сполучених Штатах силою або насильством» [4], а також друкувати або публікувати будь-які матеріали, що пропагують або навчають насильницькому поваленню країни.

Під час війни у В'єтнамі уряд знову атакував свободу слова в багатьох вимірах. Мабуть, у найважливішій справі Першої поправки до Конституції США в цей період Верховний суд США у справі «Нью-Йорк Таймс Ко. проти Сполучених Шта-

тів» (1971 р.) [5] постановив, що уряд не може заборонити газетам «Нью-Йорк Таймс» і «Вашингтон пост» публікувати серію статей про деякі суворо засекречені документи, які називаються «Документи Пентагону», про роль уряду США у війні у В'єтнамі.

Терористичні атаки 11 вересня 2001 року стали приводом для урядових законодавців, щоб проштовхнути всеосяжне федеральне законодавство, відоме як «Об'єднані зусилля» і «Зміцнення Америки шляхом надання відповідних інструментів, необхідних для перехоплення і перешкоджання тероризму». Закон, прийнятий лише через 45 днів після терактів, більш відомий як Патріотичний акт США [6].

Кілька положень Патріотичного акту фундаментально впливали на свободи, передбачені Першою поправкою. Одне з положень - так званий Розділ 215 - дозволяло державним службовцям читати ділові записи, бібліотечні записи, медичні записи, журнали інтернет-провайдерів та інші документи і папери без традиційного захисту, який мають фізичні особи.

Зазначені приклади законодавчих обмежень показують, що війною можуть виправдовуватися надмірні обмеження свободи слова та в доступі до інформації. Щоб уникнути зловживань зі сторони уряду, необхідне встановлення чітких меж свободи вираження поглядів, а також доведення необхідності та законності їх обмеження під час воєнного стану згідно міжнародного пакту про громадянські і політичні права [7]. У Конституції України допускається можливість обмеження свободи слова під час війни заради національної безпеки. Зокрема ЗМІ зобов'язані дотримуватись правил висвітлення війни та обмежень, які містяться в наказі Головнокомандувача ЗСУ. Законодавчо встановлені обмеження свободи слова мають також контролюватись відповідними органами (експертною комісією).

Аналіз історичного досвіду різних країн дозволить визначити загрози, які можуть виникнути через надмірне (непропорційне загрозам) обмеження свобод, та віднайти ефективні способи їх уникнення.

ЛІТЕРУРА:

1. Sedition Act of 1798.

URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/sedition-act-of-1798/>

2. Espionage Act of 1917.

URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/espionage-act-of-1917/>

3. Sedition Act of 1918.

URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/sedition-act-of-1918/>

4. Hudson, David L. (2024) Free Speech During Wartime.

URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/free-speech-during-wartime/>

5. New York Times Co. v. United States (1971).

URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/new-york-times-co-v-united-states/>

6. USA Patriot Act of 2001.

URL: https://www.justice.gov/archive/ll/what_is_the_patriot_act.pdf

7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ПІДХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Анна Славко

*кандидатка юридичних наук, доцентка
Сумський державний університет*

Мережа інтернет вже протягом тривалого часу є невід'ємною частиною повсякденного і професійного життя мільярдів людей. Майже неможливо уявити аспект людської життєдіяльності, який наразі не має зв'язку з мережею. Дос-

туп до інтернету змінив або модифікував безліч юридичних процесів і процедур - від онлайн-голосування на виборах до отримання адміністративних послуг.

Особливості реалізації права на свободу вираження поглядів не стали винятком: поширення доступу до інтернету критично вплинуло на доступність інформації, способи її поширення і можливості пропаганди. Інтернет став як інструментом контролю за населенням з боку деяких урядів, так і «острівцем» анонімності, яка в окремих випадках виливається в безкарність та анархію. Відтак, свобода вираження поглядів в інтернеті стала предметом зацікавленості багатьох теоретиків і практиків прав людини.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) не стоїть осторонь розвитку прав людини поряд з розвитком сучасних технологій. Більше того, з огляду на концепцію «Конвенції як живого організму» ЄСПЛ поширює дію раніше сформульованих прав на нові суспільні відносини, які виникають завдяки науково-технічному прогресу. Відповідно, інтернет розглядається як ще один інструмент вираження і поширення поглядів, якими раніше виступали, наприклад, газети чи радіо. Тим не менш, практика ЄСПЛ щодо свободи вираження поглядів в мережі дещо вирізняється через специфіку інтернету.

Загалом, у численних справах ЄСПЛ повторював, що «завдяки своїй доступності та здатності зберігати та передавати величезні обсяги інформації Інтернет зараз став одним із основних засобів, за допомогою яких особи здійснюють своє право на свободу вираження поглядів та інформації. Інтернет надає необхідні інструменти для участі в заходах і дискусіях, що стосуються політичних питань і проблем загального інтересу, він покращує доступ громадськості до новин і сприяє поширенню інформації в цілому. Стаття 10 Конвенції гарантує «кожному» свободу отримувати та поширювати інформацію та ідеї. Це стосується не лише змісту інформації, а й засобів її розповсюдження, оскільки будь-яке обмеження, накладене на останні, обов'язково заважає цій свободі» (справа *Engels v. Russia*, § 24) [1].

Зважаючи на широке застосування інтернету, практика ЄСПЛ щодо особливостей застосування статті 10 Конвенції про захисту прав людини та основоположних свобод в мережі пішла кількома напрямками:

- 1) Протидія мові ненависті та загальний контроль висловлювань в мережі і їх балансування зі свободою вираження поглядів;
- 2) Право на доступ до мережі і його легітимні обмеження;
- 3) Право на висловлювання в інтернеті, в тому числі - через створення і підтримку діяльності веб-сайтів чи сторінок.

Протидія мові ненависті та загальний контроль висловлювань в мережі і їх балансування зі свободою вираження поглядів. За першим напрямком майже класичною стала справа *Delfi AS v. Estonia*. Заявником у справі став новинний портал, що публікував понад 300 матеріалів щодня. Читачі цього порталу мали змогу опублікувати власні коментарі до новин або прочитати коментарі інших користувачів. Попередня модерація коментарів була відсутньою, проте бот автоматично видаляв коментарі, які містили ненормативну лексику. Також на сайті було вбудовано можливість поскаржитись на коментар. *Delfi AS* опублікували статтю, в якій йшлося про компанію, яка «руйнує крижані дороги». Користувачі були збентежені новиною і залишили низку негативних коментарів, які містили образливі висловлювання. Ці коментарі були доступні протягом шести тижнів з моменту публікації, згодом їх було видалено, бо на них надійшли скарги. Компанія, про яку йшлося в матеріалі, звернулась до суду з вимогою відшкодувати шкоду, завдану їх репутації матеріалом і коментарями. Національні суди вирішили, що хоч стаття і була збалансованою, коментарі були образливими і зобов'язала *Delfi AS* виплатити компанії заявнику 320 євро відшкодування завданої шкоди [2].

В ЄСПЛ згадану справу розглядали і палата, і Велика палата. Аналізуючи обставини справи, Велика палата нагадала, що «експресивна діяльність в Інтернеті, створена користувачами, забезпечує безпрецедентну платформу для реалізації

свободи вираження поглядів... Однак поряд із цими перевагами можуть виникнути й певні небезпеки. Наклепницькі та інші типи явно незаконних висловлювань, у тому числі мова ненависті та мова, що підбурює до насильства, можуть поширюватися, як ніколи раніше, у всьому світі за лічені секунди, а іноді залишатися постійно доступними в Інтернеті. Ці дві суперечливі реальності лежать в основі цієї справи. Пам'ятаючи про необхідність захисту цінностей, які лежать в основі Конвенції, і враховуючи, що права, передбачені статтями 10 і 8 Конвенції, заслуговують на однакову повагу, необхідно знайти баланс, який зберігає суть обох прав. Таким чином, незважаючи на те, що Суд визнає, що Інтернет може отримати важливі переваги для здійснення свободи вираження поглядів, він також пам'ятає, що можливість накладення відповідальності за клепницькі чи інші види протиправних висловлювань, у принципі, повинна бути збережена, становлячи ефективний засіб захисту від порушень прав особистості» (§ 110) [2].

Оцінюючи пропорційність втручання у свободу вираження поглядів заявника з боку національних судів, ЄСПЛ врахував кілька факторів, зокрема (1) контекст, в якому створювались коментарі; (2) відповідальність авторів коментарів; (3) заходи, вжиті компанією-заявником і; (4) наслідки для компанії-заявника. Зрештою, ЄСПЛ вирішив, що у вказаній справі не відбулось порушення права, гарантованого статтею 10 Конвенції [2].

Схожа ситуація склалась у справі *Sanchez v. France*. Заявник був місцевим політиком у Франції. На його публічній сторінці в Фейсбук з'явилися ксенофобські та расистські коментарі інших осіб, які були відкриті для всіх користувачів. Політика притягли до кримінальної відповідальності - зрештою він був змушений сплатити штраф у розмірі 3000 євро. Аналізуючи обставини згаданої справи ЄСПЛ врахував контекст політичних дебатів і вчергове вказав на особливості реалізації свободи вираження поглядів в мережі. Серед факторів, які взяв до уваги Суд, були також природа коментарів, подальші дії заявника, можливість притягнення до відповіда-

льності авторів коментарів та наслідки для заявника. Зрештою, ЄСПЛ вирішив, що у вказаній справі не відбулось порушення державою зобов'язань за статтею 10 Конвенції [3].

Право на доступ до мережі і його легітимні обмеження. Окремі аспекти доступу до мережі Суд аналізував у справах *Kalda v. Estonia* [4] та *Jankovskis v. Lithuania* [5]. Обоє заявників відбували покарання у вигляді позбавлення волі і у них виникла необхідність отримати доступ до певних веб-сторінок. Заявник у першій справі вимагав у тюремної адміністрації забезпечити йому доступ до *Riigi Teataja* (місцевої газети, в якій публікуються зміни до законодавства), сайту з рішеннями Верховного суду Естонії та бази рішень ЄСПЛ HUDOC. Для заявника у другій справі критичним був доступ до ресурсу Міністерства освіти і науки Литви, адже він мав бажання вступити до університету.

Суд нагадав, що «ув'язнення неминуче передбачає низку обмежень на спілкування ув'язнених із зовнішнім світом, у тому числі на їх здатність отримувати інформацію. Суд вважає, що статтю 10 не можна тлумачити як таку, що накладає загальний обов'язок надавати ув'язненим доступ до Інтернету або до конкретних Інтернет-сайтів. Однак він вважає, що за обставин справи, оскільки доступ до певних сайтів, що містять правову інформацію, надається відповідно до законодавства Естонії, обмеження доступу до інших сайтів, які також містять правову інформацію, є втручанням у право на отримання інформації» (§ 45) [4]. Крім того, Суд нагадав, що «в ряді документів Ради Європи та інших міжнародних інструментів було визнано суспільну цінність Інтернету та його важливість для здійснення низки прав людини. Доступ до Інтернету все частіше розуміють як право, і лунають заклики до розробки ефективної політики для досягнення загального доступу до Інтернету та подолання «цифрового розриву». Суд вважає, що ці події відображають важливу роль, яку відіграє Інтернет у повсякденному житті людей, зокрема, оскільки певна інформація доступна виключно в Інтернеті» (§ 62) [5]. Відповідно, на думку Суду, обмеження доступу заяв-

ників до мережі не було необхідним у демократичному суспільстві.

Право на висловлювання в інтернеті. Доступ до інтернету дає можливість поширювати інформацію для майже необмеженого кола осіб. Відповідно, створення особистих сторінок чи веб-сайтів можна загалом прирівняти до висловлювань у широкому сенсі слова. У вже класичній справі *Ahmet Yıldırım v. Turkey* сайт заявника був заблокований місцевим регулятором відповідно до рішення у сторонній кримінальній справі. У відповідь на скарги заявнику було повідомлено, що єдиним способом заблокувати доступ до сайту, що містив образливу інформацію, є блокування всіх сайтів, створених за допомогою сервісу Google Sites. Аналізуючи те, наскільки втручання у право заявника було передбачене законом, Суд зауважив, що «захід, про який йде мова, спричинив довільні наслідки та не можна сказати, що він був спрямований виключно на блокування доступу до веб-сайту-порушника, оскільки він полягав у повному блокуванні всіх сайтів, розміщених на Google Sites. Крім того, процедури судового перегляду щодо блокування Інтернет-сайтів є недостатніми для відповідності критеріям уникнення зловживань, оскільки національне законодавство не передбачає жодних гарантій того, що наказ про блокування щодо конкретного сайту не використовується як засіб блокування доступу взагалі» [6]. Відповідно, було порушено право, гарантоване статтею 10 Конвенції.

У справі *Engels v. Russia* заявником був активіст, який просуває ідею «вільного інтенету». Відповідно, він створив і підтримував діяльність сайту, на якому, в тому числі, були розміщені поради як обійти блокування сайтів. Місцевий регулятор наказав видалити цей матеріал, що і було зроблено заявником. Згодом заявник оскаржив наказ регулятора до місцевого суду, проте його скарга не була задоволена. У цій справі Суд наголосив, що «це несумісно з верховенством права, якщо правова база не встановлює гарантії, здатні захистити осіб від надмірних і свавільних наслідків масштабних заходів блокування, таких як ті, що розглядаються в цій справі. У світлі дослідження російського законодавства, за-

стосованого в цій справі, Суд дійшов висновку, що втручання стало результатом застосування процедури згідно з підпунктом (5)(2) статті 15.1 Закону про інформацію, яка не задовольняла вимогу передбачуваності відповідно до Конвенції та не надала заявнику того ступеня захисту від зловживань, на який він мав право згідно з верховенством права в демократичному суспільстві. Відповідно, втручання не було «передбаченим законом», і немає необхідності перевіряти, чи були дотримані інші вимоги пункту 2 статті 10» [1].

Отже, підсумовуючи, можна вказати на такі загальні висновки щодо практики ЄСПЛ у сфері свободи вираження поглядів в інтернеті.

По-перше, на мережу інтернет загалом поширюються гарантії статті 10 Конвенції щодо свободи вираження поглядів. При цьому, доступ до інтернету є важливим як для отримання інформації, так і для її поширення.

По-друге, уряд має навести дуже серйозні аргументи на користь обмеження доступу окремих категорій осіб (наприклад, ув'язнених) до офіційних ресурсів щоб таке обмеження вважалось необхідним у демократичному суспільстві.

По-третє, уряд має встановити прозорі і передбачувані правила щодо блокування окремих ресурсів в мережі. Такі правила, крім іншого, мають містити гарантії від свавільного блокування і передбачати можливість ефективного оскарження дій місцевого регулятора.

По-четверте, висловлювання, які мають ознаки мови ненависті, не захищаються нормами Конвенції. Ресурси, які дають змогу оприлюднити расистські, ксенофобські коментарі чи коментарі, які закликають до насильства, мають нести відповідальність за такі висловлювання, навіть якщо їх авторами є треті особи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Case of Engels v. Russia, judgment of 23 June 2020. European Court of Human Rights HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-203180>.

2. Case of Delfi AS v. Estonia, judgment of 16 June 2015. European Court of Human Rights HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-155105>.

3. Case of Sanchez v. France, judgment of 15 May 2023. European Court of Human Rights HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-224928>.

4. Case of Kalda v. Estonia, judgment of 19 January 2016. European Court of Human Rights HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-160270>.

5. Case of Jankovskis v. Lithuania, judgment of 17 January 2017. European Court of Human Rights HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-170354>.

6. Case of Ahmet Yildirim v. Turkey, judgment of 18 December 2012. European Court of Human Rights HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-115705>.

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В АСПЕКТІ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА НАЦІОНАЛЬНІСТЮ ЧИ ОЗНАКОЮ МОВИ

Мілана Степка

*студентка ННІ Права
Сумський державний університет*

Свобода вираження поглядів є одним із базових прав людини, закріплених у багатьох міжнародних договорах, включаючи Загальну декларацію прав людини ООН. Це право забезпечує можливість висловлювати свої думки, переконання та ідеї без страху переслідування чи цензури. Воно є ключовим для розвитку демократичного суспільства, сприяючи плюралізму, толерантності та відкритості. Однак, на практиці це право часто стикається з обмеженнями, особливо коли мова йде про національність або мовну ознаку. У багатьох країнах, де проживають етнічні та мовні меншини, ці обмеження можуть бути особливо жорсткими. Наприклад, уряди

деяких держав можуть запроваджувати закони, які обмежують використання певних мов у публічній сфері, включаючи освіту, медіа та державні установи. Така політика може призводити до асиміляції меншостей та втрати їхньої культурної ідентичності.

Згідно з міжнародним правом, свобода слова регулюється такими документами, як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього, а також Загальна декларація прав людини, яка є інструментом м'якого права. Регіональні угоди щодо захисту прав людини в Європі забезпечують аналогічне регулювання через Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод [1].

Свобода вираження поглядів вважається одним із основоположних елементів демократії та плюралізму і всебічно захищається. Вона охоплює не лише «інформацію» чи «ідеї», які сприймаються позитивно або вважаються нешкідливими чи нейтральними, але й ті, що можуть ображати, шокувати або тривожити. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що це є вимогами плюралізму, толерантності та відкритості, без яких не може існувати демократичне суспільство. Не менш важливим аспектом є те, що межа між свободою вираження поглядів та мовою ненависті є розмитою. Мова ненависті, що спрямована на розпалювання ворожнечі та дискримінації щодо певних груп, може завдати значної шкоди суспільству. Багато країн запровадили законодавчі акти, спрямовані на боротьбу з мовою ненависті, проте важливо, щоб ці закони не використовувалися для обмеження законної критики [2].

В Україні свобода вираження поглядів гарантується Конституцією та іншими законами. Зокрема, стаття 34 Конституції України проголошує, що "Ніхто не може бути обмежений у праві вільно висловлювати свої думки та переконання". Цей принцип доповнюється іншими статтями, які забороняють дискримінацію за національністю чи ознакою мови. Війна в Україні загострила проблеми, пов'язані з мовою ворожнечі та

дискримінацією за мовною ознакою. З одного боку, зростає ризик поширення мови ворожнечі, яка може призвести до насильства та розпалювання ворожнечі. З іншого боку, важливо захищати свободу вираження поглядів, навіть якщо вони є суперечливими або образливими. Свобода вираження поглядів залишається фундаментальним правом людини, навіть в умовах війни. Однак, важливо використовувати це право відповідально, уникаючи мови ворожнечі, яка може призвести до насильства та розпалювання ворожнечі.

Дискримінація за національністю чи мовною ознакою є серйозним порушенням прав людини і може мати значні соціальні наслідки. Етнічні та мовні меншини часто стикаються з обмеженнями в доступі до освіти, праці, медицини та участі в громадському житті. Це створює бар'єри для їхнього розвитку і призводить до соціальної ізоляції. Наприклад, у багатьох країнах мовні меншини стикаються з упередженнями та дискримінацією, що призводить до самоцензури і зниження рівня їхньої участі у суспільному житті [3].

Наприклад, Італія є багатомовною країною, де, крім італійської, яка є офіційною мовою, вживаються регіональні мови, такі як німецька, французька, словенська, албанська, грецька, сардинська, фріульська, ладинська та інші. За даними перепису 2011 року, близько 8% населення Італії володіє однією з регіональних мов, а 2,5% використовують її як основну мову спілкування. Італія підписала та ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, яка передбачає захист та сприяння використанню таких мов у сферах освіти, судочинства, адміністрації, ЗМІ та інших. Італійська конституція визначає італійську мову як мову республіки, але також визнає права лінгвістичних меншин та надає регіонам автономію у сфері мовної політики. Закон про захист історичних мовних меншин 1999 року встановлює критерії визнання та підтримки таких мов, а також передбачає створення спеціальних органів та фондів для їх збереження та розвитку [4].

Франція, як член Ради Європи, визнає та підтримує регіональні мови та діалекти, такі як бретонська, каталонська,

баскська. Існує ряд заходів для їхнього збереження та просування. Ця країна є однією з небагатьох країн Європи, яка не ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, яка передбачає захист та сприяння використанню таких мов у сферах освіти, судочинства, адміністрації, ЗМІ та інших. Однією з причин цього є те, що французька конституція визначає французьку мову як єдину офіційну мову республіки, яка є символом її єдності та суверенітету. Ця країна також прагне забезпечити рівний доступ до освіти для всіх громадян, незалежно від їх мовної приналежності. Закон про освіту 1989 року дозволяє навчання регіональних мов як предметів або мов навчання за бажанням батьків і учнів. Існують двомовні та іммерсійні програми, що сприяють білінгвізму та міжкультурній компетентності. Закон про децентралізацію 2002 року надає регіонам більше повноважень у сфері освіти та культури, що дозволяє підтримувати та розвивати регіональні мови. Франція визнає значення регіональних мов для збереження культурної різноманітності та спадщини, тому закріпила право громадян на використання регіональних мов у громадському житті, включаючи адміністрацію, судочинство, охорону здоров'я та соціальні послуги [5].

У висновку можемо зазначити, що свобода вираження поглядів є невід'ємною складовою демократичного суспільства і повинна захищатися від дискримінації за національністю чи мовною ознакою. Це право забезпечує можливість кожній людині висловлювати свої думки, ідеї та переконання, що сприяє розвитку плюралізму, відкритості та толерантності. Без цього фундаментального права неможливий реальний суспільний діалог та ефективне функціонування демократичних інститутів. Міжнародні та національні правові механізми відіграють ключову роль у забезпеченні захисту свободи вираження. Міжнародні договори, такі як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Європейська конвенція з прав людини, встановлюють стандарти, яких повинні дотримуватися держави. Національні законодавства мають не лише відповідати цим стандартам, але й передбачати ефективні механізми для захисту прав громадян. Однак, для

досягнення реальної рівності необхідно не тільки приймати відповідні закони, але й створювати умови для їх ефективного застосування. Такими заходами можуть бути заходи для збереження культурної спадщини, посилення аналізу та моніторингу ситуації з дотриманням прав людини у сфері мови, залучення до дискусій та співпраці з недержавними організаціями, експертами, представниками національних меншин та іншими зацікавленими групами суспільства, що би сприяло формуванню довіри, діалогу та консенсусу між різними мовними громадами чи національностями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Recommendation No. 10. On how to prevent hate speech against protected groups and stereotypes in the media - Centre for Democracy and Rule of Law. Centre for Democracy and Rule of Law - URL: <https://cedem.org.ua/en/library/hate-speech-media/> (date of access: 29.05.2024).

2. Freedom of Expression and Hate Speech: Human Rights Standards and Their Application in Poland and Slovenia. MDPI. URL: <https://www.mdpi.com/2075-471X/12/4/64> (date of access: 29.05.2024).

3. Prejudice and discrimination: Barriers to social inclusion | United Nations iLibrary. United Nations iLibrary. URL: <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210577106c009> (date of access: 29.05.2024).

4. Minoranze linguistiche storiche | Dipartimento Libertà Civili e Immigrazione. Dipartimento Libertà Civili e Immigrazione. URL: <http://www.libertaciviliimmigrazione.dlci.interno.gov.it/it/minoranze-linguistiche-storiche> (date of access: 29.05.2024).

5. Les droits à l'instruction dans la langue de la minorité à la lumière des décisions des Cours d'appel de l'Ontario et de l'Alberta. Cultivez votre savoir. URL: <https://www.erudit.org/en/journals/cd1/1989-v30-n3-cd3780/042973ar.pdf> (date of access: 29.05.2024).

ПРОЯВИ НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХУ У ТВОРЧОСТІ ГЕОРГІЯ НАРБУТА

Діана Струпінська

*студентка Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

Одним з яскравих представників українського державотворення на культурному фронті є Георгій (Юрій) Нарбут. Він народився 9 березня 1886 року на хуторі Нарбутівка поблизу Глухова у родині нащадків козацької старшини. Митець прожив всього 34 роки, але зробив неоціненний внесок в розвиток української графіки. Відчуття Г. Нарбутом українського національного духу безпосередньо відбилосся на його творчому доробку.

Напередодні революції 1917-1921 рр. Нарбут ніби відчував її наближення. У 1916 р. у нього з'являється ідея для створення «Української абетки», на яку були спрямовані усі сили та ресурси митця. Протягом 1917 р. він виконує для неї 15 композицій. В «Абетці» можна побачити усі можливі засоби графічної техніки, які митець опанував за своє життя і вміло втілює у такому задумі для українських дітей. На кожному аркуші було зроблено по дві літери: одна виглядала вельми гордовито та пишно, виконана в дрібних деталях рослинного орнаменту, а інша була доволі проста та з чіткими обрисами [2]. Більша частина зображень кожної композиції була зроблена в українських мотивах. На сторінках можна зустріти образи козаків, українських народних інструментів та хатин, а одна з них містить реальну історичну сцену: феєрверк, влаштований останнім гетьманом К. Розумовським у Батурині. В інших малюнках прослідковується гумор, щирість, місцями фантастика та фольклор, що характеризують стиль Нарбути. Кількість використаних жанрів дійсно вражає. «Українська абетка» вважається однією з найкращих робіт митця, робота над якою була перервана початком Лютневої революції. Загалом у 1917 р. його «Абетка» складалася з 14 літер та об-

кладинки, а через два роки він додав до неї ще три літери. Закінчити цю книжечку Нарбут так і не встигне [1, с.17-18].

Коли в Україні почалася революція, на патріотичних почиттях Нарбут їде до Києва. У нього псуються товариські відносини зі знайомими росіянами на ґрунті самостійницьких ідей. Як можуть довести сучасники Нарбута, він за 11 років життя у Петербурзі не навчився досконало говорити російською мовою, постійно у нього чулася чернігівська говірка. Дійшли до наших часів і слова, які в цьому революційному вирі сказав митець: «Я Московщину не люблю, хочу оддати Україні всі свої сили» [6, с.31-32].

По приїзду до рідної країни, Нарбут починає входити до центральних органів управління, стає професором графічного відділу в Українській Академії Мистецтв, співзасновником якої був, бере участь у комісіях Генерального секретаріату - для створення державного гербу України, запровадження мистецьких гуртків, друкарської школи. Також має змогу бути членом комісії щодо побудови пам'ятника Т.Г. Шевченку.

Влітку 1917 р. М. Грушевський оголошує конкурс на ескізи паперових українських грошей, на якому перемагає Георгій Нарбут. Він виконав ескіз купюри у 100 карбованців, де використав гармонійні орнаменти українського бароко та різноманітні етнічні символи. Головним моментом стало те, що митець додав до своєї банкноти зображення тризуба як національного символу. За основу він взяв «тризуб Володимира Великого» і став першою людиною, яка після нього та Ярослава Мудрого ілюструвала українські гроші цим знаком. Уже через 52 дні цей тризуб буде затверджено як Державний Герб України, у зв'язку з цим можна вважати, що такий вибір пов'язаний зі створеною купюрою Георгія Нарбута. До речі, виготовляли ці білети в київській друкарні С.В. Кульженка [7, с.119-120].

Ключовим моментом також було те, що художник-графік створював свої символи, а не копіював загальноприйняті світові. Тому зроблені Нарбутом ескізи грошей є унікальним витвором мистецтва. Тільки на одній зі сторін першої української банкноти він задіяв цілих 9 різновидів оригінального

шрифту. Люди взяли собі за звичку називати її «горлинкою» за схожість з рідною та давно знайомою їм вишиванкою. Загалом все це дійство було першим кроком до фінансової незалежності України. Саме купюра у 100 гривень вважається найбільш коштовною та впізнаваною з банкнот, що виконана за проектами Нарбути. Вона справді дуже цінна з позиції мистецтва. На лицьовому боці є напис «Українська Народна Республіка», одразу під ним розміщується вінок з квітів та плодів з тризубом в центрі. На лівій та правій межі банкноти образи українського селянства - дівчина у традиційному одязі з серпом і снопом пшениці та чоловік у фартусі, який спирається на молот. Задня сторона білету ілюстрована колонами та лавровим віночком з черговим зображенням герба посередині [2].

Через те, що грошовий знак номіналом у 100 карбованців друкувався на папері та не мав водяних знаків, блискавично швидко почали з'являтися підробки. У зв'язку з цим 16 січня 1918 р. друк та випуск «горлинки» було припинено, але захват від її шедевального виконання не був забутим чи втраченим [7, с.122].

1 березня 1918 р. Центральна Рада прийняла закон про гривню як єдину грошову одиницю УНР, а також про початок карбування монет - шагів. Із 24 видів банкнот та дзвінких грошей, які були випущені, дванадцять належали авторству Георгія Нарбути. Це три кредитові білети (10, 100, 500) та чотири облігації (50, 100, 200, 1000) у гривнях, три монети (шаги; 30, 40, 50) та два білети (50, 1000), емісію яких так і не було завершено [4, с.105].

Окрім них, в тому числі, у незакінченому рисунку збереглися 250 та 50 карбованців і 1 гривня. До того ж Нарбут також був автором поштових марок Української Народної Республіки. Він мав наміри зробити марки із зображеннями князя К. Острозького, Г. Сковороди, П. Дорошенка та Б. Хмельницького. Після Першої світової війни один з мистецьких часописів Парижу репродукував поштові марки Нарбути як приклад високого творчого підходу, який треба наслідувати [6, с.54-55].

До речі, ще одна купюра номіналом у 100 карбованців була створена художником-графіком під час правління Гетьмана П. Скоропадського на замовлення уряду. Їхньою особливістю була печатка Б. Хмельницького на алонжі аверсу, через що ці гроші у народі прозвали «богданівками» [7, с.122].

Митець працював і над українськими державними символами: гербом та печаткою для Української Держави. Роботу над цією важливою справою йому було доручено 19 червня 1918 р. Вже у серпні печатка була готова, Георгій Нарбут виконав її в дусі «козаччини». У восьмикутнику синього кольору, який обрамовував бароковий картуш і увінчував Тризуб, було розміщене зображення козака з мушкетом, а по колу йшов напис «Українська Держава». У якості прототипу виступила печатка І. Скоропадського. Невідомо чи це було бажанням гетьмана чи доречною задумкою самого графіка [3, с.101-102].

Ми маємо відомості, що Георгій Нарбут планував створення великого герба, але ескізи чи готові роботи є невідомі, єдине, що ми маємо - обкладинку проекту. На ній з однієї сторони зображені гетьман, козак Мамай та вчений, а позаду них геральдичне дерево. Вірогідно що митець обрав ті образи, які особисто для нього були віддзеркаленням державного управління, освіченості та ментальності. На іншій стороні зображено обеліск та робітник з щитом, на якому розміщений Тризуб [5].

Окрім державних символів та банкнот, художник-графік створював військову уніформу, грамоти, меблі, ювелірні вироби, прапори для українського війська та ратифікаційні акти Міністерства закордонних справ, але нічого з цього не збереглося [7, с.120].

Георгій Нарбут у 1919 р. також мав можливість долучитися до комісії у справах вироблення проекту нового герба УНР у зв'язку з Актом злуки із ЗУНР, де були розглянуті подані ним раніше ескізи. Головним завданням митця після проведення цієї комісії, було вирішити питання внесення до державного символу гербів Слобожанщини, Буковини та інших те-

риторій. На жаль, нічого із запланованого не було втілено в реальність [3, с.105].

Після цього митець відходить остаточно від політичного спрямування своєї творчості і занурюється в інші мистецькі проекти. Але 23 травня 1920 р. після тяжкої хвороби він помирає.

За коротке життя Г. Нарбут встиг суттєво збагатити культурно-мистецький спадок України, проявивши справжній талант у тому числі й на державотворчому ґрунті. Він дуже добре відчував національний дух українства, що відбилося у його проектах зі створення української національної валюти, символіки тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білецький П.О. Георгій Нарбут. Київ: Мистецтво, 1983. 118 с.
2. Георгій Нарбут - найвідоміший графік сучасності. Рідна країна - світоглядний портал. URL: <https://ridna.ua/2013/03/heorhij-narbut-najvidomishyj-hrafik-suchasnosti/> (дата звернення: 26.02.2024).
3. Гречило А. Проекти герба та печатки Української Держави Павла Скоропадського. *Український археографічний щорічник*. 2007. Вип. 12. С. 99-106.
4. Дорофеєва Н.В., Комаринська З.М. З історії грошей України. Львів : ЛБІ НБУ, 2000. 165 с.
5. Ігор Дудник. Від книжки до гривні. Український стиль Георгія Нарбута. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/08/26/53367/> (дата звернення: 27.02.2024).
6. Січинський В.Ю. Юрій Нарбут, 1886-1920. Краків; Львів: Українське видавництво, 1943. 62 с.
7. Тріфонова Н.О. Георгій (Юрій) Нарбут та його роль у розбудові незалежної України. *Історичний архів*. 2016. Вип. 16. С. 119-125.

МЕДІА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ

Марина Ткаченко

*студентка
Сумський державний університет*

Валентина Опанасюк

*доцент, кандидат політичних наук, доцент кафедри психології,
політології та соціокультурних технологій
Сумський державний університет*

Актуальність. У сучасному суспільстві медіа не є засобом контролю по суті; як будь-яка технологія, медіа розширює людину. Таке, на перший погляд, суперечливе судження висунув М. Мак-Люен у праці «Розуміння медіа: розширення людини». Контроль не визначає сутність медіа, оскільки «в операційному та практичному сенсі медіа є повідомленням» [9]. Це означає, що в результаті застосування медіа відбувається розширення людини, яке виявляється в зміні середовища людського існування і, як наслідок, у зміні ставлення людини до світу та самої себе. Проста істина з визначення, - медіа впливають на свідомість, а не просто здійснюють контроль за державною владою, - є основою для розуміння впливу медіа на національну безпеку.

Особливого значення в Україні проблема впливу медіа на психоемоційний стан населення та громадську думку набула у 2014 р., із початком російської агресії проти України. У сучасних умовах повномасштабної війни ця проблема залишається, адже від впливу медіа залежить світ, в якому живе людина. Медіа створюють інформаційний простір, від змістовного наповнення якого залежить донесення інформації до громадськості, формування суспільної свідомості як на емоційному, так само, на теоретичному рівні, зокрема, його вищому щаблі формування ідеології.

Метою даної роботи є проаналізувати вплив медіа на національну безпеку в умовах воєнного стану в Україні на осно-

ві виявлення сильних і слабких сторін, можливостей і загроз для медіа.

Медіа є збірним поняттям, яке, на відміну від традиційних ЗМІ, охоплює мовлення, друковані засоби інформування та інтернет.

Розпочати виклад основного матеріалу необхідно зі заваження про аналітичний характер даного дослідження, що зумовлено доцільним застосуванням відповідних методів та можливостями отримання інформації. Дане дослідження враховує фактор дії воєнного стану [6], що передбачає втручання у приватне життя осіб, перевірку житла, речей, документів, контроль засобів зв'язку та інше, що може супроводжуватися обмеженням прав і свобод громадян, зафіксованих у Конституції України.

Використання SWOT-аналізу дозволяє виявити сильні сторони медіа в умовах воєнного стану. Так, українські медіа в умовах воєнного стану активно інформують громадян про ситуацію на фронті, необхідну допомогу під час війни, викривають корупційні схеми, організують і закривають благодійні збори тощо. Зокрема, канали «1+1», «ICTV», «Інтер», «Рада» та «Перший» є платформами для загальноукраїнського інформаційного телемарафону, який запущений із початку повномасштабного російського вторгнення для об'єктивного інформування населення про ситуацію в Україні. Таке інформування в умовах бойових дій в Україні ефективно протистоїть російській дезінформації. Особливу роль у цьому відіграють незалежні платформи для розслідування, такі як «Bellingcat» та «StopFake», які розкривають неправдиву інформацію (фейки) та маніпуляції.

Українські медіа мають також слабкі сторони, які обмежують їх вплив. Суттєвого значення у цьому зв'язку набуває обмеження свободи слова.

Дійсно, в умовах воєнного стану існує тенденція до втручання та обмеження діяльності медіа, особливо, традиційних ЗМІ. Втручання держави може порушувати принцип свободи слова та призводити до цензури. Це викликає занепокоєння серед міжнародних організацій, таких як «Reporters Without

Borders» (далі - «Репортери без кордонів»). Так, в Україні запроваджено заборону на діяльність проросійських медіа-сервісів, що, з одного боку, захищає інформаційний простір, а з іншого, - гостро порушує питання про свободу слову та медіа загалом. У 2023 р. «Перелік медіа-сервісів держави агресора» (далі - Перелік) поповнили ще 16 медіа-сервісів [3]. У цілому, починаючи з 2022 року, національний регулятор медіапростору Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення внесла до Переліку 22 медіа-сервіси [5].

Обмеження та тиск к боку держави поглиблює самоцензуру, про яку як явище в українській журналістиці ще в 2016 р. писала І. Чулівська [8]. Самоцензура виявляється в тому, що журналіст самостійно, без вказівок «згори», визначає, які теми та з якими акцентами висвітлювати, або взагалі обійти увагою, щоб не потрапити під санкції. Існування «білих», «сірих» і «чорних» тем в українській журналістиці відображає явище «мовчазної згоди», що зумовлено інстинктом самозбереження ще з часів цензурування та так званих «темників» у ЗМІ.

Втім, навіть в умовах воєнного стану журналісти намагаються критикувати позицію державного втручання. Всесвітній Індекс свободи преси, визначений «Репортерами без кордонів» у 2024 р. показує неочікуване зростання в загальному рейтингу показника України до 61 місця (+18 позицій). Такий стрибок аналітики цієї міжнародної організації пояснюють, зокрема, політичними факторами - погіршенням позицій зі свободою преси у Східній Європі та засудженням політичного тиску самими ЗМІ в межах України [10].

Іншою слабкою стороною медіа в умовах воєнного стану є фінансові труднощі. У зв'язку зі значними фінансовими проблемами, які посилилися в умовах повномасштабного вторгнення більшість медіа-організації регіонального рівня змушені скоротити штат працівників. Це привело до зниження якості контенту. Місцеві медіа відчують особливо значний тиск у фінансуванні. Внаслідок цього, значна частина газет вимушено перейшла на цифрові формати. Додатковими труднощами для місцевих друкованих ЗМІ виявилися відсут-

ність паперу та порушена логістика. Частина місцевих медіа в цих умовах взагалі припинила існування. Дійсно, згідно з останнім дослідженням стану українських регіональних медіа, проведеним Media Development Foundation у 2024 р. журналісти називають основними проблемами нестачу працівників (22%), психоемоційне вигорання (18%) та дефіцит коштів (16%) [7].

Переходячи до можливостей зростання впливу медіа на національну безпеку варто зазначити, що війна стимулювала розвиток нових медіа та технологій. Зростає популярність подкастів, стрімінгових платформ і соціальних мереж, платформ для оперативного інформування. Онлайн-платформи, такі як «YouTube» та «Telegram» є доступними джерелами новин та аналітики. Зокрема, серед подкастів популярним джерелом аналітичної інформації про хід війни є подкаст «Українська правда». Звідси, у сучасних умовах прицільне орієнтування на розвиток інформаційних ресурсів на згаданих платформах є закономірним рішенням для ЗМІ та незалежних журналістів.

Дійсно, відповідно до опитування, яке провів у травні 2022 р. Київський міжнародний інститут соціології (далі - КМІС) на замовлення громадської мережі «Опора» 76,6% респондентів на контрольованих Україною територіях отримує новини з соціальних мереж. У віковому розрізі результати виявилися очікувано прогнозованими. Так, понад 92% респондентів віком від 18 до 39 років читають новини в соціальних мережах. Серед опитаних віком від 40 до 69 років таких понад 64%. Відповідно до результатів цього опитування, наступний рейтинг по кількості споживачів розподілили такі джерела інформації: телебачення (66,7% респондентів), інтернет, за винятком соціальних мереж (61,2%), радіо (близько 28,4%), друковані ЗМІ (15,7% респондентів) [4].

Тепер, нарешті, перейдемо до загроз, що є особливо значимим у дослідженні про вплив медіа на національну безпеку. Одна із загроз названа в дослідженні КМІС, про яке вже згадано вище [4]. Такою загрозою при споживанні інформаційного контенту соціальних медіа є низька надійність інфор-

мації через зростання інформаційних потоків і обсягів споживаної інформації, інформаційні шуми, складність перевірки інформації на достовірність. Все це сприяє поширенню дезінформації, створює можливості для маніпулювання інформацією тощо. Таким чином, медіа здатні перетворюватися на джерело навіювання протиріч у суспільстві, провокувати підозрілість і конфліктність.

Як зазначає К. Гранатова, «розгойдування психіки, вплив на настрої і емоції, дискредитація союзників - усе це складники інформаційно-психологічних операцій, якими в умовах повномасштабної війни окупанти намагаються підірвати бойовий дух українців та посіяти панічні настрої у суспільстві» [1]. Ведення гібридної війни з застосуванням спеціальних операцій інформаційного характеру впливає на зниження довіри населення до медіа. У цих умовах однаково впливовими факторами зниження довіри є як маніпулювання, так само й цензура ЗМІ. Віднесемо до руйнівних наслідків таких впливів порушення політичної стабільності та суспільної рівноваги, послаблення готовності громадян підтримувати державу в надважких умовах війни.

Дослідження КМІС, проведене на основі моніторингу рівня довіри до соціальних інституцій протягом 2021-2023 рр. показує, що рівень довіри до медіа в Україні знизився. Водночас зросли обсяги недостовірних новин і пропаганди [2]. Із одного боку, медіа намагаються знаходити ексклюзивні теми та новини, привертати увагу до власного контенту. Із іншого, знижується якість журналістських кадрів, обмеженим є доступ до достовірної інформації. У цих умовах неможливість перевірити інформацію сприяє дезінформації.

Споживач медіапродукту за обмеженості або недовіри до офіційної інформації шукає відповідь на свої запити на сумнівних онлайн платформах. Іноді самі медіа поширюють недостовірну інформацію, яка стає «вірусною». Держава-агресор за допомогою медіаресурсів намагається деморалізувати цивільне населення, посіяти паніку. Якщо недостовірною інформація підхоплена і передається далі в міжособистісних контактах, вона стає вкрай небезпечною. Люди схильні довіряти

іншим, особливо, якщо інформація з оточення набуває широкого розголосу. Водночас як єдине достовірне джерело той самий споживач використовує сумнівний пропагандистський телеканал, Telegram-канал чи Viber-чат без достатнього факт-чекінгу отриманої інформації. Така ситуація створює ризики для суспільно-політичної стабільності та несе загрозу національній безпеці.

Висновки. В умовах воєнного стану медіа є засобом суттєвого впливу на національну безпеку держави. Медіа забезпечують інформаційну підтримку та протидію ворожій пропаганді. Водночас, медіа в Україні зустрічаються з серйозними вразливостями, а саме, - з обмеженням свободи слова, фінансовими труднощами, перманентними інформаційно-психологічними атаками ворога, і, як наслідок, послабленням довіри населення. Забезпечення ефективного використання потенціалу медіа у протистоянні ворожим наративам є прогнозовано можливим. Шляхами для посилення ресурсної стійкості держави у використанні потенціалу медіа є збалансування суспільно значимих цінностей безпеки та свободи слова, а також стимулювання інвестицій у перспективні платформи для розвитку та популяризації медіа серед усіх груп населення. Подальшого дослідження потребує вимірювання рівня навичок громадськості виявляти та використовувати достовірну інформацію, відрізнити її від недостовірної. Іншим значимим аспектом проблеми, який потребує подальшого дослідження є підвищення результативності заходів із розширення елементів громадянської свідомості, зорієнтованих на стимулювання громадської активності для реагування на виявлену недостовірну інформацію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гранатова К. Що таке ІПСО та як Росія використовує їх у війні проти України. Chas.News. URL: <https://chas.news/current/scho-take-ipso-ta-yak-rosiya-vikoristovue-ih-u-viini-proti-ukraini> (дата звернення: 21.05.2024).
2. Грушецький А. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2023 роках. Київський міжнародний інститут соціології (KMIC). 2023, 18 груд. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=>

ukr&cat=reports&id=1335&page=1 (дата звернення: 21.05.2024).

3. Медіарегулятор вніс 16 медіасервісів до переліку сервісів держави-агресора. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. 2023, 09 листоп. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/mediaregulyator-vnis-16-mediасervisiv-do-pereliku-servisiv-derzhavy-agresora/> (дата звернення: 20.05.2024).

4. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування Опори. Опора. 2022, 01 чер. URL: https://oporaua.org/polit_ad/mediaspzhivannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povno-masshtabnoyi-viini-opituvannia-opori-24068 (дата звернення: 23.05.2024).

5. Перелік сервісів держави-агресора. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/perelik-servisiv-derzhavy-agresora/> (дата звернення: 21.05.2024).

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.05.2024).

7. Стан українських регіональних медіа 2024 року. Media Development Foundation.

URL: <https://research.mediadevelopmentfoundation.org/> (дата звернення: 23.05.2024).

8. Чулівська І. П'ять проблем української місцевої журналістики. Детектор медіа. 2016, 21 січ.

URL: <https://detector.media/regionalna-presaonline/article/165138/2016-01-21-pyat-problem-ukrainskoi-mistsevoi-zhurnalistyky/> (дата звернення: 20.05.2024).

9. McLuhan M. Understanding Media: the extensions of man. London; New York, [N. d.].

URL: <https://designopendata.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf> (дата звернення: 25.05.2024).

10. 2024 World Press Freedom Index - journalism under political pressure. Reporters Without Borders. URL: <https://rsf.org/en> (дата звернення: 23.05.2024).

АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНУ ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ІНСТИТУТ РЕЄСТРОВАНИХ ПАРТНЕРСТВ»

Альбіна Туровська

*студентка 2-го курсу спеціальності 293 «Міжнародне право»
Університет митної справи та фінансів*

Науковий керівник: Стрижак Ія Володимирівна

*доцент кафедри міжнародного права,
Університет митної справи та фінансів*

Аналіз питання, стосовно легалізації одностатевих відносин, в контексті розширення прав та свобод людини в Україні, є актуальним. Україна є державою з глибокими традиціями та консервативними цінностями, де питання одностатевих партнерств викликає суперечки. Частина українців проти таких партнерств через свій світогляд. Спроби легалізації одностатевих шлюбів в Україні почалися ще 2015 року, проте мали негативну динаміку [5]. Досвід інших країн, де одностатеві партнерства вже легалізовані, може слугувати прикладом для українських законодавців.

Більше ніж 30 країн, серед яких Іспанія, Німеччина, Бельгія, Швеція, Данія, Чорногорія та Канада, офіційно визнали одностатеві шлюби. Наприклад, Німеччина визнала одностатеві партнерства ще у 2001 році та фінально легалізувала одностатеві шлюби у 2017 році, коли був ухвалений "Закон про шлюб для всіх". Цей закон також дозволив одностатевим парам всиновлювати дітей, що призвело до значного зростання кількості всиновлень в країні. На сьогоднішній день, одностатеві сімейні пари мають рівні права з гетеросексуальними сім'ями [7].

Проект закону про реєстрацію одностатевих партнерств в Україні є предметом бурхливої дискусії в суспільстві. Деякі аспекти стану проблематики проекту №9103 «Про інститут реєстрованих партнерств» від 13 березня 2023 року (далі Законопроект), який передбачає легалізацію одностатевих союзів в Україні, а також визнання на території України зареєстрованих в інших країнах одностатевих партнерств і «шлюбів» викликають питання, що обговорюються у сучасній науковій спільноті. Законопроект так і не було розглянуто у Верховній Раді [4].

Законопроект дозволяє будь-якому органу державної реєстрації актів цивільного стану реєструвати партнерства на підставі заяви двох чоловіків або двох жінок. Ця законодавча ініціатива фактично пропонує повністю прирівняти в Україні союз гомосексуалістів до шлюбу та сім'ї. Більше того, навіть всиновлення дітей дозволяється одному з учасників одностатевого партнерства [1].

Вперше ідея одностатевих цивільних партнерств в Україні виникла у 2015 році. Тоді уряд Арсенія Яценюка затвердив документ під назвою Національна стратегія у сфері прав людини на період до 2020 року [14]. Згідно плану дій з реалізації тієї стратегії передбачалося, що у 2017 році Кабінет міністрів України подасть до Верховної Ради відповідний законопроект. Але цього не сталося через дуже поважні причини, згідно якої передбачалося, що Кабінет міністрів України подасть до Верховної Ради відповідний законопроект щодо одностатевих партнерств. Однак, цього не сталося через негативний настрій впливової кількості населення [2].

У 2016 році відповідно до скандальних пунктів Національної стратегії українське суспільство стало свідком масштабної національної кампанії під назвою "Не вирізайте сім'ю в Україні". Ця кампанія відзначалася двома основними напрямками діяльності: проведенням вуличних заходів та прийняттям рішень на рівні місцевих рад [3]. У 2016 році вони набули ознак національного руху під єдиним гаслом "Всі разом - за сім'ю!". Ці заходи були спрямовані на підтримку традиційної сім'ї та виступали проти будь-яких змін, які могли б порушити тради-

ційне розуміння сімейних цінностей. Крім того, кампанія "Не вирізайте сім'ю в Україні" включала ініціативи не тільки стосовно одностатевих шлюбів, а й транссексуальних сімей та ВІЛ-інфікованих осіб, яким надавалося право всиновлення дітей на підставі п. 7 статті 105 Плану дій [6].

Проте, динаміка відношення населення до обговорюваних питань у 2022 році показала більш лояльне ставлення суспільства до даної ініціативи. Через повномасштабне вторгнення російської федерації багато українців вступили до лав ЗСУ, в тому числі й представники ЛГБТ+ спільноти. Медійне джерело УНІАН у тому ж році повідомило, що електронна петиція №22/144562-еп про легалізацію одностатевих шлюбів в Україні набрала необхідні 25 тисяч голосів [5]. Слідом за цим була опублікована петиція №22/156266-еп про заборону легалізації одностатевих шлюбів, яка не була підтримана (всього було зібрано 1204 голоси) [9].

У відповіді на петицію щодо легалізації одностатевих шлюбів від Президента України Володимира Зеленського було зазначено, що відповідно до статті 51 Конституції України шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. В умовах воєнного або надзвичайного стану Конституція України не може бути змінена, проте уряд розглядає можливість легалізації цивільного партнерства для забезпечення прав та свобод людини [6]. Таким чином, Президент України офіційно висловив підтримку у питанні легалізації одностатевих партнерств.

На теперішній момент Уряд не подавав такий законопроект. Проте, група народних депутатів, яка складалася з семи депутатів від фракції "Голос" і одинадцяти від фракції "Слуга народу", зареєстрували Законопроект у березні 2023. Зазначимо, що статті Законопроекту уникають вживання слова «шлюб» [2]. За задумом Законопроекту, «партнерство – це добровільний сімейний союз двох повнолітніх осіб однієї або різної статі, заснований на взаємній повазі, взаєморозумінні, підтримці, взаємних правах та обов'язках». Таке визначення, по суті, відтворює поняття сім'ї за Сімейним кодексом України. Станом на сьогодні, українські військові, що перебувають

в одностатевих стосунках, не мають можливості офіційно зареєструвати свої партнерства. Це означає, що вони не отримують правового захисту та підтримки у разі надзвичайних ситуацій, таких як, наприклад, інформація про перебування у полоні партнера, про те, що він зник безвісти, не можуть мати право на офіційне впізнання тіла, тощо. В умовах воєнного часу така ініціатива є особливо важливою для ЛГБТ+ солдатів. Законопроект передбачає, що зареєстровані партнери будуть вважатися близькими родичами першої лінії. Зрештою, закон має на меті допомогти парам визначити взаємні права та обов'язки, право власності на майно, питання спадкування, соціальний захист та права у разі смерті чи зникнення партнера [2]. Вирішення таких питань можливе лише у випадку визнання сімейних стосунків таких осіб.

Міністерство оборони України висловило своє негативне ставлення до Законопроекту. Екс-міністр оборони Олексій Рєзніков заявив, що цей Законопроект суперечить конституційним нормам. Він також зазначив, що інформація про військовослужбовців, які бажають офіційно оформити відносини з одностатевими партнерами, потребує додаткового вивчення [10].

На сьогодні, опублікована достатня кількість наукових досліджень, які підтверджують, що гендер не передається у спадок, не набувається протягом життя й не є результатом пропаганди. Вплив на сексуальну орієнтацію майбутньої людини чинять гени та умови, в яких розвивається ембріон під час вагітності [12].

Перші дослідження питання гомосексуальності закріплені за доктором Евелін Хукер у 50-х роках. Вона тестувала 30 гомосексуальних та 30 гетеросексуальних чоловіків, які мали однакові рівні інтелекту, освіти та були приблизно одного віку. Суть дослідження полягала у тому, що доктор Хукер провела три проєктивні тести, які вимірюють патерни думок, ставлення і емоцій людей. Тест Роршаха, у якому люди описують, що вони бачать у абстрактних плямах чорнила, тест тематичного аперцепції [ТАТ] і тест створення картинки-історії [MAPS], в яких люди розповідають історії про різні кар-

тинки. Не знаючи про сексуальну орієнтацію кожного з учасників, два незалежних експерта з Роршаха оцінили загальну адаптацію чоловіків за допомогою 5-бальної шкали. Вони класифікували дві треті гетеросексуалів і дві треті гомосексуалів у трьох найвищих категоріях адаптації. Попросивши визначити, які результативні протоколи Роршаха отримано було від гомосексуалів, експерти не змогли відрізнити сексуальну орієнтацію респондентів. Третій експерт використовував протоколи TAT і MAPS для оцінки психологічної адаптації чоловіків. Як і з відповідями на Роршаха, оцінки адаптації гомосексуалів і гетеросексуалів не відрізнялися. На підставі цих висновків доктор Хукер запропонувала теорію, що гомосексуали мають таку ж психологічну нормальність, як і гетеросексуали. Робота Хукер показала, що немає кардинальної психічної різниці між цими чоловіками [11].

У 1973 році Американська психіатрична асоціація виключила гомосексуальність з переліку психічних захворювань. ВООЗ - у 1992 році, оскільки не існує жодних підтверджень, що така сексуальна орієнтація є психічною проблемою [12].

Також, дослідники, що працювали на замовлення Американської академії педіатрії, провели аналізи, що стосуються дітей, які виростили у гомосексуальних родин, та прийшли до висновку, що ці діти не відрізняються від тих, що виростили у гетеросексуальних сім'ях. В ході огляду 500 дітей, вихованих матерями-лесбійками, було виявлено, що їх самооцінка повністю відповідала їхній біологічній статі. Додатково, не було виявлено жодних відмінностей у сексуальній орієнтації цих дітей, ще раз підкреслюючи факт того, що орієнтацію неможливо нав'язати. Було також зазначено, що загалом діти розвиваються краще, коли вони живуть з двома взаємно зобов'язаними батьками, які поважають і підтримують один одного, мають достатні соціальні та фінансові ресурси, і обидва активно залучені до їхнього виховання, незалежно від статі обох батьків [13].

Таким чином, ЛГБТ спільнота є повноцінними членами суспільства на рівні з гетеросексуальними людьми. Гомосексуали не лише мають сексуальний потяг до партнера такої

самої статі - вони прагнуть мати базові людські права, в яких соціум їм й досі відмовляє: відвідати близьку людину у реанімації, мати спільну власність і триматись за руки у кав'ярні без страху засудження, мати можливість створювати власну сім'ю та мати дітей. Цьому будуть сприяти усвідомлення широким загалом людей природи гомосексуальності та розвиток культури сексуальної освіти громадян.

Ми впевнені, що легалізація одностатевих партнерств (шлюбів) є важливим та необхідним кроком у розвитку європейського майбутнього України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Проект Закону про інститут реєстрованих партнерств №9103 від 13.03.2023. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41497> (дата звернення: 28.05.2024).

2. Кухарчук Р. Правовий аналіз законопроекту №9103 про цивільні партнерства. Кабінет експертів. URL: <https://vartalife.com.ua/pravovyyj-analiz-zakonoproiektu-9103-pro-tsyvilni-partnerstva/> (дата звернення: 28.05.2024).

3. Сергієнко О. Законопроект №9103: Шлюб незареєстрованих партнерів. Дзеркало тижня. від 29.03.2023 URL: <https://zn.ua/ukr/reforms/zakonoproiekt-9103-shljub-nezarejestrovanikh-partneriv.html> (дата звернення: 28.05.2024).

4. Стрижак І. Окремі питання проекту Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств». *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики*. матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції від 26 травня 2023 р., м. Дніпро: УМСФ, 2023. С. 412-414.

5. Зеленський відповів на петицію про легалізацію одностатевих шлюбів. Інформаційне агенство УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/zelenskiy-vidpoviv-na-peticiyu-pro-legalizaciyu-odnostatevih-shlyubiv-novini-ukrajini-11926998.html> (дата звернення: 28.05.2024).

6. Легалізація одностатевих шлюбів. Електронна петиція №22/144562-еп. Офіційне інтернет-представництво Президента України

URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/144562> (дата звернення: 28.05.2024).

7. Кравцова Т., Корнієнко М. Легалізація цивільного партнерства: світовий досвід та українські перспективи. *Юридична газета онлайн*. Від 30 вересня 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/legalizaciya-civilnogo-partnerstva-svitoviy-dosvid-ta-ukrayinski-perspektivi.html> (дата звернення: 28.05.2024).

8. Пресреліз підготовлений Виконавчим директором КМІС Антоном Грушецьким. Сприйняття ЛГБТ людей та їх прав в Україні: Результати телефонного опитування, проведеного 26 травня - 5 червня 2023 року. Київський міжнародний інститут соціології.

URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1248&page=1> (дата звернення: 28.05.2024).

9. Просимо не підтримати петицію №22/144562-еп про легалізацію одностатевих шлюбів. Електронна петиція №22/148126-еп. Офіційне інтернет-представництво Президента України.

URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/156266> (дата звернення: 28.05.2024).

10. Лілія Гончарук. Коли поранений дізнався, що медик – гей, він не скаже: "Зупиніть евакуацію". ЛГБТ-військові про реєстровані партнерства. *Суспільне новини*. Від 26 червня 2023 року. URL: [<https://suspilne.media/514399-koli-poranimij-diznavsa-so-medik-gej-vin-ne-skaze-zupinit-evakuaciju-lgbt-vijskovi-pro-reestrovani-partnerstva/>] (дата звернення: 28.05.2024).

11. Hooker, E. (1957). The adjustment of the male overt homosexual. *Journal of Projective Techniques*, 21, 18-31.

12. Наталія Бушковська «Звідки беруться геї і лесбійки? Як природу гомосексуальності пояснює наука і до чого тут Київпрайд». *Життя*. Від 22 червня 2019 року. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/06/22/237267/> (дата звернення: 28.05.2024).

13. Pawelski, JG, Perrin EC, Foy, JM, et al: The effects of marriage, civil union, and domestic partnership laws on the health and well-being of children. *Pediatr* 2006; 118:349.

14. Указ про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини від 25 серпня 2015 року. Відомості Верховної Ради України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015#Text> (дата звернення: 28.05.2024).

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ЩОДО ЗАХИСТУ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Анатолій Чернявський

*кандидат юридичних наук, доцент
Сумський державний Університет*

Свобода вираження поглядів є необхідною передумовою та елементом реального функціонування демократії, що передбачає повноправну участь кожного індивіда у громадському та політичному житті країни. У той же час, в умовах зовнішньої воєнної агресії як інтереси збереження державності, так і потреби охорони життя та здоров'я громадян часто вимагають збалансованого обмеження багатьох громадянських, політичних, соціальних, економічних та культурних прав і свобод. У таких випадках особливої важливості набуває питання пошуку та встановлення меж втручання з боку держави, що перебуває в стані війни, у права та свободи індивіда, у тому числі у свободу вираження поглядів.

Незважаючи на деяку термінологічну відмінність у тестах Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та Конституції України 1996 р., слід вважати, що свобода вираження поглядів, закріплена ст. 10. Конвенції, відповідає праву на свободу думки і слова, на

вільне вираження своїх поглядів і переконань, визначеному ст. 34 Конституції України.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 10 Європейської конвенції з прав людини кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів [1]. Аналогічно цьому, ч. 1 та ч. 2 ст. 34 Конституції України визначають, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [2].

У вітчизняній та іноземній юридичній науці практично не виникає сумнівів щодо того, що свобода вираження поглядів не є чимось абсолютним, а за певних умов може або навіть і повинна обмежуватися. При цьому саме на державу, яка застосовує такі обмеження, покладається обов'язок забезпечити пропорційність втручання у цю свободу.

У цілому, підстави для правомірного обмеження свободи вираження поглядів (свободи думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань) можна поділити на загальні, які застосовуються у звичайний час, та спеціальні, які можуть застосовуватися виключно в особливих умовах, зокрема, в умовах воєнного стану.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 34 Конституції здійснення права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Згідно з ч. 2 ст. 10 Європейської Конвенції здійснення свободи вираження поглядів, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням

або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

При цьому ч. 1 ст. 15 Конвенції визначає, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Так само, ст. 64 Конституції України відносить право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань до числа прав і свобод, які можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Однак важливо зауважити, що ні Європейська конвенція, ні Конституція України, хоча і допускають можливість обмеження свободи вираження поглядів (свободи думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань), але не визначають меж їх допустимості. Як зазначають А. Славко та В. В'юник, аналіз практики Європейського суду з прав людини доводить, що навіть існування підстав для дерогації та формальне оголошення про неї не зумовлюють автоматичне схвалення випадків втручання у свободу вираження поглядів. Навпаки, Суд вважає, що гострі соціальні події (наприклад, бунт, повстання, спроба воєнного перевороту) потребують особливо ретельного національного діалогу, який неможливий без діяльності засобів масової інформації та свободи преси [3, с. 78].

Загалом, на формування правових позицій щодо меж пропорційності втручання у свободу вираження поглядів Європейського суду з прав людини найбільше вплинули чотири збройні конфлікти: турецько-курдський конфлікт (з 1984 року, активна фаза якого тривала з 1984 по 2000 роки), Перша

та Друга російсько-чеченські війни (1994-1997; 1999-2000), Перша карабаська війна (1989-1994), а також Боснійська війна (1992-1995).

Справа *Zana v. Turkey*, заява № 69/1996/688/880 стосувалася випадку, коли Мехді Зана, екс-мера Дійарбакіра під час зустрічі із журналістами у 1987 році заявив, що він підтримує рух національного визволення Робітничої Партії Курдистану; з іншого боку, він виступає за масові вбивства; будь-хто може робити помилки і РПК вбиває жінок і дітей помилково. Мехді Зана був засуджений до 12 міс. позбавлення волі за захист діяння, за яке законом передбачено суворе покарання. Під час процесу Зана відмовився виступати турецькою та виступав курдською мовою. Національні суди констатували, що Зана не висував доводів на свій захист. У рішенні від 25.11.1997 ЄСПЛ констатував відсутність порушення ст. 10 Конвенції. Суд визначив, що вислови особи, яка займає певне становище в політиці, могли призвести до обґрунтованих побоювань з боку державних органів стосовно активізації терористичної діяльності в країні. Якщо під час серйозних заворушень, що мали місце на той момент у вказаному регіоні, зазначені заяви висловлені добре відомим на південному сході Туреччини політичним діячем, вони могли мати наслідки, які за своїм характером виправдовують прийняття турецькою владою заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки та громадського порядку [4].

У справі *Sürek v. Turkey* (no. 1), заява №. 26682/95 Суд розглядав ситуацію, коли у газеті, що належала Камілю Текіну Сюреку, були опубліковані два листи з підтримкою курдського народу та описом Ширнакської різанини. К.Т. Сюрек був засуджений за поширення ідей проти цілісності держави до 5 місяців позбавлення волі та штрафу. Суд констатував відсутність порушення ст. 10 Конвенції, врахувавши, що листи були викладені мовою насильства та мали чіткий намір затаврувати турецьку сторону. Суд також вказав, що видавці та журналісти є суб'єктами додаткових обов'язків та відповідальності під час збору і поширення інформації, які стають більш важливими в умовах конфлікту [5].

За обставинами справи *Erdođdu and Ince v. Turkey*, заяви № 25067/94 та № 25068/94, у 1992 р. в стамбульській опозиційній газеті було опубліковано інтерв'ю з доктором соціології Інсе щодо ситуації у Курдистані. Відповідальний редактор номера Ердогду та д-р Інсе були засуджені за поширення пропаганди проти неподільності держави до 5 місяців позбавлення волі та штрафу (Ердогду), а також до 20 місяців позбавлення волі та штрафу (д-р Інсе). У рішенні від 08.07.1999 Суд констатував порушення ст. 10 Конвенції, вказавши, що інтерв'ю на містило мови ворожнечі, а національні органи в цьому випадку не врахували право суспільства бути поінформованим про іншу точку зору на ситуацію на південному сході Туреччини. Таким чином, втручання у свободу вираження поглядів не було необхідним у демократичному суспільстві [6].

Справа *Stomakhin v. Russia*, заява № 52273/07 стосувалася випадку розповсюдження видавцем підпільної газети Стомахінім у 2004 році матеріалів з героїзацією чеченських збройних сил, схваленням захоплення заручників, закликами збирати докази злочинів путінського режиму в Чечні, зневажливими звертаннями до росіян та православних. Стомахіна було засуджено за екстремістську діяльність з використанням ЗМІ та розпалювання релігійної та національної ненависті до 5 років позбавлення волі. ЄСПЛ констатував порушення ст. 10 Конвенції. Суд визначив, що публікації, хоча і містили мову насильства, стосувалися складної ситуації у Чечні, що призвела до численних жертв у Чечні та терористичних актів на території рф. Суд також встановив неспроможність національних органів влади довести «гостру суспільну необхідність» для втручання у право Заявника на свободу вираження, а також жорсткість покарання, накладеного на нього [7].

Аналіз наведених та деяких інших рішень Європейського суду з прав людини дозволяє зробити висновок про певну еволюцію підходів ЄСПЛ щодо захисту свободи вираження поглядів в умовах збройних конфліктів. Практично в усіх випадках однією із найважливіших кваліфікувальних ознак про-

порційності або непропорційності втручання держави у свободу вираження поглядів є встановлення факту наявності у тих чи інших публікаціях мови ворожнечі та закликів до насильства. Однак, якщо початково Суд таку наявність розглядав у якості достатньої підстави для визнання втручання у свободу вираження поглядів пропорційним, то після двох російсько-чеченських воєн, що ознаменувалися масовими воєнними злочинами проти цивільного населення, ЄСПЛ почав оцінювати і дії сторін збройного конфлікту, які за умов масових жертв серед цивільного населення можуть до певної міри виправдовувати використання мови насильства у поширюваних публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.05.2024).

2. Конституція України від 28.06.1996.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.05.2024).

3. Славко А. С., В'юник В. В. Свобода вираження поглядів за умови дії режиму воєнного стану. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 70-82.

4. Case of Zana v. Turkey (App. 69/1996/688/880), judgment of 25 November 1997. HUDOC.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58115> (дата звернення: 26.05.2024).

5. Case of Sürek v. Turkey (no. 1) (App. 26682/95), judgment of 8 July 1999. HUDOC.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58279> (дата звернення: 26.05.2024).

6. Case of Erdoğan And İnce v. Turkey (App. 25067/94 and 25068/94), judgment of 8 July 1999. HUDOC.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58275> (дата звернення: 26.05.2024).

7. Case of Stomakhin v. Russia (App. 52273/07), judgment of 9 May 2018. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-182731> (дата звернення: 26.05.2024).

ДО ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ УКРАЇНОЮ СВОЇХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В РАМКАХ ОРХУСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ

Тетяна Чурилова

*кандидат юридичних наук, доцент
Сумський державний університет*

Сутність екологічної демократії полягає у можливості доступу громадськості до інформації про стан довкілля, участі у прийнятті рішень, які потенційно можуть вплинути на якість довкілля, доступу до правосуддя, з тим щоб оскаржувати рішення, прийняті державними чи приватними суб'єктами, які можуть завдати шкоди довкіллю чи порушити екологічні права.

Доступ до екологічної інформації можливий за умови наявності відповідних правових механізмів, які забезпечують відкриті, зрозумілі, легкі у використанні формати отримання інформації. Поінформованість надає можливість громадськості ефективно брати участь у прийнятті рішень та впливати на їх відповідність законодавству.

Одним із найбільш відомих процесів участі громадськості в прийнятті рішень, що можуть вплинути на довкілля є оцінка впливу на довкілля (ОВД), яка вимагає проведення консультацій з громадськістю перед розробкою проектів, які потенційно матимуть негативний вплив. Ефективність такої участі залежить від якості правового забезпечення консультацій.

Якщо права на доступ до інформації та участі порушені, громадськість має бути забезпечена можливістю звернутися до органів правосуддя. Як дієвий механізм, що забезпечує доступ до правосуддя, варто уваги Індійський національний зелений трибунал (NGT). Він був заснований у 2010 році у

зв'язку з великою кількістю екологічних спорів, для ефективного та оперативного вирішення справ, пов'язаних із захистом довкілля, збереженням природних ресурсів, відшкодуванням збитків та відновленням довкілля. NGT не керується Цивільним процесуальним кодексом та правилами доказування, має власну процедуру та повноваження суду [1].

На міжнародному рівні ці інструменти екологічної демократії були закріплені в Конвенції ЄЕК ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. Орхуська конвенція (скорочена назва) прийнята в датському місті Орхус 25 червня 1998 року на Четвертій конференції міністрів в рамках процесу «Довкілля для Європи». Ця угода встановлює юридичні зобов'язання щодо екологічних прав для 47 сторін. До них належать Європейський Союз та всі його країни-члени, переважна більшість країн Східної Європи та Центральної Азії, усі країни Кавказу, Південно-Східної та Північної Європи, а також Гвінея-Бісау після її приєднання у 2023 році [2,3]. Мета Конвенції викладена у ст. 1 та полягає у сприянні захисту права кожної людини нинішнього і прийдешніх поколінь жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту, кожна зі Сторін гарантує права на доступ до інформації, на участь громадськості в процесі прийняття рішень і на доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, відповідно до положень Конвенції [4].

Україна підписала Орхуську конвенцію 25 червня 1998 року, а Верховна Рада України ратифікувала 6 липня 1999 року [5]. Враховуючи набуття чинності для України - 30 жовтня 2001 року, минуло майже 24 роки, проте стан дотримання навіть мінімальних стандартів, впроваджених Орхуською конвенцією навряд чи можна вважати задовільним, про що свідчать висновки Комітету з дотримання Орхуської конвенції.

Так, в законодавчих актах, що регулюють відносини доступу до екологічної інформації (Закон України «Про доступ до публічної інформації», Закон України «Про охорону навколи-

шнього природного середовища», Закон України «Про інформацію») відсутній єдиний термін «екологічна інформація», що негативно позначається на праворозумінні та практиці.

Крім того, з огляду на Орхуську конвенцію та Директиву № 2003/4/ЄС про доступ громадськості до екологічної інформації та про скасування Директиви № 90/313/ЄЕС [4,6] є важливим, з практичної точки зору розмежувати поняття «екологічна інформація» та «інформація про стан довкілля», з тим щоб закріпити на законодавчому рівні правило, за яким інформація про стан довкілля не може бути віднесена до інформації із обмеженим доступом.

Слід відмітити й відсутність в Україні будь якого позасудового механізму оскарження, що відповідав би вимогам Орхуської конвенції й Директиви щодо надання адекватних і ефективних засобів правового захисту, справедливості і безсторонності [7].

З метою забезпечення зацікавленої громадськості актуальною інформацією про стан довкілля та природні ресурси була створена онлайн платформа ЕкоСистема [8]. Між тим, отримати інформацію можливо лише шляхом авторизації за допомогою системи ID.GOV.UA, застосунку Дія або особистого ключа, що навряд чи відповідає принципу відкритості та доступності екологічної інформації [8].

В різні роки Нарада Сторін Орхуської конвенції ухвалювала рішення про недотримання Україною положень Конвенції за результатами розгляду відповідних справ Комітетом з дотримання [9]. Так, у листопаді 2014 року МБО «Екологія-Право-Людина» (надалі - ЕПЛ), вичерпавши можливі національні засоби судового захисту, подала звернення до Комітету із дотримання Орхуської конвенції. Це звернення стосувалося можливих порушень Україною її міжнародних зобов'язань за Орхуською конвенцією під час розробки та укладення угод про розподіл вуглеводнів щодо Юзівської та Олеської площ у 2013 році. Попри прямі норми національного і міжнародного законодавства уряд України тримає засекреченими і жодним чином не допускає громадськості до згаданих угод про розробку родовищ сланцевого газу в Україні. 21

жовтня 2021 року в рамках роботи Високого Сегменту 7-ма сесія Наради Сторін Орхуської конвенції офіційно схвалила рішення щодо дотримання Україною положень Конвенції за результатами розгляду справи АССС/С/2014/118 Комітетом з дотримання. У рішенні Нарада Сторін рекомендувала Україні вжити необхідних законодавчих, нормативних, адміністративних чи інших заходів, подати до 1 липня 2022 року план дій (із відповідним графіком) на виконання рекомендацій, а також до 1 жовтня 2023 року та 1 жовтня 2024 року подати докладні звіти про прогрес щодо вжитих заходів та результатів, досягнутих у виконанні плану дій та рекомендацій. Нарада Сторін також зобов'язалася переглянути цю ситуацію на своїй восьмій сесії у 2025 році [10, 11].

У визначені терміни, план дій як і звіт про виконання рішення Наради Сторін Орхуської конвенції не був поданий. Слід зазначити, що рекомендації Наради Сторін стосуються, серед іншого Директиви 2003/4/ЄС про доступ громадськості до екологічної інформації та Директиви 2011/92/ЄС про оцінку впливу деяких публічних і приватних проєктів на довкілля, імплементація яких передбачена Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Тим більше, на порозі офіційних переговорів про вступ України до ЄС ці питання мають бути пріоритетними.

Отже, попри певні досягнення у сфері впровадження Орхуської конвенції, зокрема прийняття законів «Про оцінку впливу на довкілля», «Про стратегічну екологічну оцінку», «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів», створення реєстру з ОВД (оцінки впливу на довкілля) та РВПЗ (реєстр викидів та перенесення забруднювачів), залишаються проблеми як у сфері правового забезпечення так й реалізації прав, закріплених Орхуською конвенцією. Довкіллява політика здебільшого залишається непріоритетною в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. National Green Tribunal.

URL: <https://www.greentribunal.gov.in/> (дата доступу 01.04.2024).

2. Guinea-Bissau accedes to the Aarhus Convention, opening new horizons for environmental democracy in Africa and worldwide. URL: <https://unece.org/media/press/377878> (дата доступу 01.04.2024).

3. Aarhus Convention. URL: <https://unece.org/environment-policy/public-participation/aarhus-convention/introduction> (дата доступу 01.04.2024).

4. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. Міжнародний документ від 25.06.1998.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.

5. Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. Закон України від 06.07.1999 № 832-XIV.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832-14#Text>.

6. Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32003L0004> (дата доступу 08.04.2024).

7. Алексєєва Є. Доступ до екологічної інформації: аналітична записка. URL: <https://epl.org.ua/eco-analytics/dostup-do-ekologichnoyi-informatsiyi-analitychna-zapyska/> (дата доступу 01.05.2024).

8. ЕкоСистема. URL: <https://eco.gov.ua/> (дата доступу 15.05.2024).

9. Нарада сторін Оргуської конвенції. Нотатки ЕПЛ. URL: <https://epl.org.ua/environment/narada-storin-orguskoyi-konventsiyi/> (дата доступу 21.05.2024).

10. Звернення до Комітету з дотримання Оргуської конвенції щоо угод про розподіл вуглеводнів. URL: <https://epl.org.ua/law-posts/oskarzhennya-ugod-pro-rozpodil-vuglevodniv-do-komitetu-z-dotrymannya-orguskoyi-konventsiyi/> (дата доступу 01.04.2024).

11. ACCC/C/2014/118 Ukraine.

URL: https://unece.org/env/pp/cc/accc.c.2014.118_ukraine (дата доступу 28.04.2024).

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ БІЛІНГВІВ У КОНТЕКСТІ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ

Мар'яна Шаповалова

*студентка 1-го курсу
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Термін «білінгвізм» має латинське походження і сформувався з двох складових: *bi* (*bis*) – два (двічі) та *lingua* – мова, що власне, і дає певне уявлення про його зміст. Білінгвізм або двомовність визначається дослідниками як здатність мовця використовувати дві мови для спілкування [1, с. 9]; як практика індивідуального або колективного використання двох мов у рамках однієї державної чи соціальної спільності у відповідних комунікативних сферах [2]. Досліджуючи підходи до визначення білінгвізму (та мультілінгвізму як його різновиду) у вітчизняній та зарубіжній літературі, Л. Король зазначає, що дефініції суттєво відрізняються – від простої констатації володіння двома і більше мовами, до включення у визначення певного рівня такого володіння («грамотне володіння», «творче володіння», «повністю збалансований білінгвізм», тобто володіння двома мовами на рівні носія, тощо) [3].

М. Госовська аргументує думку про те, що білінгвізм не виникає на ґрунті просто доброго вивчення іноземної мови – це саме мовні практики на рівні носія. Зокрема, авторка виділяє ранній симетричний або природній білінгвізм (обидві мови є рівнозначними, зазвичай, формується у віці до 3-х років у двомовних сім'ях або іншому двомовному оточенні) та пізній асиметричний білінгвізм із однією домінантною мовою (формується у віці до 12 років, як правило, в соціальних комунікаціях в дитячому садочку, школі тощо) [4].

Відтак, визначитися з тим, хто ж такий «білінгв», є доволі складним завданням, адже в одних джерелах ми бачимо, що це особа-носії двох мов (або більше - мультилінгв), а в інших - що це особа, яка досягла певного рівня володіння мовними компетентностями (читання, говоріння, аудіювання, письмо). З огляду на мету цього дослідження, приєднаємося до думки М. Госовської, адже специфічна мовна поведінка притаманна саме носіям двох мов і навряд чи може бути визначена у людини, яка вивчила іноземну мову і вільно нею комунікує. Очевидно, що в другому випадку рідна мова залишиться основною, пріоритетною як для міркувань, формулювання власних думок, так і для вираження їх зовні у вербальному вигляді. Також варто погодитися з дослідницею в аспекті відмежування білінвізму і дисгłosії. Дисгłosія передбачає «вибір мови спілкування у ручному режимі», осмислений і усвідомлений, який залежить не мовних уподобань, а в від вимог суспільства у конкретний момент [4].

Описаний підхід дає нам змогу чітко розмежувати білінгвів від людей, які використовують дисгłosію як стратегію комунікації. Так, в СРСР (і, навіть, за інерцією та через цілеспрямовані російські наративи після його розпаду) прямо і непрямо пропагувалося твердження про те, що українська мова є мовою «сільською», не призначеною для творення культурних шедеврів, наукового мовлення. Відтак, якщо людина хотіла вдавати з себе «культурну», «інтелігентну», бути своєю в середовищі великого міста, вона переходила на російську (часто не дуже грамотну і досить відмінну від тієї мови, якою спілкуються в автохтонному середовищі росіян). Безумовно, такі ситуації ніяк не вписуються у рамки поведінки білінгвів. З іншого боку, у дітей, які опинилися в російськомовному дитсадку чи школі (як, наприклад, авторка цієї роботи до 4-го класу) формувався асиметричний пізній білінгвізм, який уже досить серйозно впливає на мовну поведінку особи.

Мова є одним з найважливіших засобів для реалізації свободи вираження поглядів. Вона є кодом, за допомогою якого людина виявляє назовні свої ідеї та переконання, дозволяє іншим зрозуміти їх.

З одного боку білінгвальність (і, безумовно, дисглосія) як наслідок імперського впливу є проблемою для нашої держави, оскільки робить білінгвів більш вразливими до ворожої пропаганди. Багато з них продовжують дивитися російські серіали, читати російських блогерів чи слухати російську музику. Яким би низьким сьогодні не був якісний рівень російського контенту (історією доведено, що люди, які живуть в умовах тоталітарного середовища і вимушені під нього адаптуватися, а також ізольовані від світових процесів, більшою мірою втрачають здатність до продуктивної творчості), його просто більше, ніж українського. Відтак, існує серйозний ризик повернення під вплив ворожої імперії, а отже, ризик для самого існування України як суверенної держави і українців як політичної нації. Однак, це лише констатація конкретно історичної ситуації.

Загалом же, білінгвальність має низки переваг, доведених науковими дослідженнями. Так, двомовні люди мають кращу пам'ять та увагу, швидше реагують на сигнали зовнішнього світу, оперативніше виконують поставлені завдання, особливо складні, такі що потребують певної взаємодії виконавчих функцій. Вони менше піддаються ризику деменції, та швидше відновлюються після інсультів. Цей базис формується в дитинстві, саме тоді, коли дитина опиняється в білінгвальному середовищі і адаптується до нього [5]. Таким чином, у мозок дитини «завантажуються» дві різні програми мовлення, які створюють передумови для ефективнішого розвитку через різні формати взаємодії та їхню синергію. Кожна мова виконує роль культурного коду, що формує особистість та особливості сприйняття світу.

Невипадково українці і білоруси, які часто є двомовними, прекрасно розуміють одне одного, коли говорять на національних мовах. І справа не лише в близькості мов, а в навичках сприйняття і мовлення другою російською. У той же час, для «мономовних» росіян і українська, і білоруська, зазвичай, видаються дуже складними та незрозумілими. Зокрема, авторка цієї роботи мала досвід спілкування з суто російськомовною людиною, яка переклала вираз «літня добродійка»,

приблизно, як «особа, що займається благодійництвом винятково в літню пору року». Наша білінгвальність дає нам змогу бути більш успішними у вивченні інших слов'янських мов, ба більше, створює можливості розуміти контекст висловлювань польською, чеською, словацькою, навіть за відсутності мінімального рівня володіння. Здатність білінгва розуміти тонкощі кожної мови також дозволяє йому вибирати найвідповідніший спосіб вираження думки під час комунікації.

Однак, з багатомовністю приходять і виклики. Мовна поведінка білінгва може стати об'єктом упередженої оцінки або ставлення. Дехто може сприймати перехід між мовами як недбалість або недостанню повагу до власної культури.

І все ж, варто зазначити, що переваг білінгвальності набагато більше, ніж проблем, пов'язаних з нею. Мовна поведінка білінгва є важливим аспектом його життя та взаємодії зі світом. Володіння кількома мовами розширює горизонти сприйняття, комунікативні і освітні можливості та культурне розмаїття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Verplaetse L.S., Schmitt E. Bilingualism and Learning / Editors: Penelope Peterson P., Baker E., McGaw B. International Encyclopedia of Education (Third Edition). Elsevier, 2010. Pp. 355-360. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-044894-7.00508-X>.
2. Білінгвізм // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Білінгвізм> (дата звернення: 18.12.2023).
3. Король Л. Д. Білінгвізм: психолінгвістичний вимір. *Психолінгвістика*. 2011. Вип. 8. С. 46-51.
4. Госовська М. Всі плутають диглосію з білінгвізмом. У чому різниця? BBC News Україна. 2019. 29 вересня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-49849244> (дата звернення: 18.12.2023).
5. Morales J., Calvo A., Bialystok E. Working memory development in monolingual and bilingual children. *Journal of Experimental Child Psychology*. №114(2). 2013. Pp. 187-202. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2012.09.002>.

ЗАХИСТ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ВІД НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Ольга Швагер

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри міжнародного, європейського права та
порівняльного правознавства
Сумський державний університет*

Ілона Панченко

*студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

Відповідно до статті 201 Цивільного кодексу України, особистими немайновими благами, які охороняються цивільним законодавством, є: здоров'я, життя; честь, гідність і ділова репутація; ім'я (найменування); авторство; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також інші блага, які охороняються цивільним законодавством.

Ділова репутація - це своєрідна «честь» та «гідність» юридичної особи, немайнове благо, якому може бути завдана шкода неправомірними діями з боку інших осіб, у зв'язку з цим юридична особа має право на захист цього особистого немайнового права [5, с. 4].

Керуючись положеннями Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», ми можемо визначити наступні види неправомірного використання ділової репутації суб'єкта господарювання: неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання (стаття 4); неправомірне використання товару іншого виробника (стаття 5); копіювання зовнішнього вигляду виробу (стаття 6); порівняльна реклама (стаття 7). Також у статті 8 зазначеного закону, визначається питання дискредитації суб'єкта господарювання як поширення у будь-якій формі неправдивих, неточних або неповних відомостей, пов'язаних з особою чи діяльністю суб'єкта гос-

подарювання, у тому числі щодо його товарів, які завдали або могли завдати шкоди діловій репутації суб'єкта господарювання.

Питання захисту ділової репутації від недостовірної інформації в наш час стосуються кожної юридичної особи. Саме ділова репутація стає об'єктом посягань з боку конкурентів, а інструментом частіше за все стають засоби масової інформації. Ділова репутація формується, з одного боку, завдяки інформації, яка надається юридичною особою за допомогою таких інструментів суспільного впливу, як реклама, різноманітні акції, PR-технології, а з іншого боку, - за допомогою характеристик, наданих іншими суб'єктами права - незалежними рейтинговими й аналітичними компаніями, засобами масової інформації та споживачами. Отже, репутація формується внаслідок власних дій юридичної особи або суб'єкта, що її представляє (керівник підприємства, прес-секретар та інші), та завдяки діяльності оточуючих суб'єктів. Ділова репутація є стабільною, оскільки в її основу закладено свідоме ставлення оточення до юридичної особи [6, с. 133].

Розглядаючи в цілому ділову репутацію як особисте немайнове право юридичної особи, що підтверджується змістом частини 1 статті 94 Цивільного кодексу України: «Юридична особа має право на недоторканність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати», ми можемо зробити висновок про існування цивільно-правового механізму захисту ділової репутації юридичної особи. Відповідно та ж сама стаття визначає, особисті немайнові права юридичної особи захищаються відповідно до глави 3 цього Кодексу.

Таку ж думку поділяють й інші дослідники питання захисту ділової репутації юридичної особи.

Зокрема, О. Шинкарук зазначає, що цивільно-правові способи захисту ділової репутації юридичної особи - це передбачені у межах форм цивільно-правової охорони ділової репутації юридичної особи заходи, які забезпечують відновлення, компенсацію і реалізацію права на ділову репутацію юридичної особи. Судово-процесуальні способи захисту у механізмі

охорони цивільного права юридичної особи на ділову репутацію є важливими, але не єдиними. Судово-процесуальними способами вирішуються судові справи, що передбачає певну процедуру реалізації заінтересованими особами права на захист, а судами - юрисдикційних повноважень [7, с. 197].

Відповідно до положень пункту 3 Постанови Верховного суду України від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи», вибір способу захисту особистого немайнового права, зокрема права на повагу до гідності та честі, права на недоторканість ділової репутації, належить позивачеві. Разом із тим, особа, право якої порушено, може обрати як загальний, так і спеціальний способи захисту свого права, визначені законом, який регламентує конкретні цивільні правовідносини. У зв'язку з цим суди повинні брати до уваги, що відповідно до статті 275 Цивільного кодексу України захист особистого немайнового права здійснюється у спосіб, встановлений лавою 3 цього Кодексу, а також іншими способами відповідно до змісту цього права, способу його поширення та наслідків, що їх спричинило це порушення. До таких спеціальних способів захисту відносяться, наприклад, спростування недостовірної інформації та/або право на відповідь (стаття 277 Цивільного кодексу України), заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (стаття 278 Цивільного кодексу України) тощо.

У пункті 15 зазначеної Постанови зазначається: при розгляді справ зазначеної категорії суди повинні мати на увазі, що юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, є сукупність таких обставин: а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб; б) поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або пе-

решкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право.

Під поширенням інформації слід розуміти: опублікування її у пресі, передання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів масової інформації; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; викладення в характеристиках, заявах, листах, адресованих іншим особам; повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах, а також в іншій формі хоча б одній особі. Поширенням інформації також є вивішування (демонстрація) в громадських місцях плакатів, гасел, інших творів, а також розповсюдження серед людей листівок, що за своїм змістом або формою порочать гідність, честь фізичної особи або ділової репутації фізичної та юридичної особи.

Із прийняттям Закону України «Про медіа», було врегульовано питання щодо запровадження такого інструменту захисту ділової репутації як «право на відповідь та спростування». Так, у статті 43 визначено, що особа, яка вважає, що суб'єктом у сфері аудіовізуальних, друкованих або онлайн-медіа щодо неї було поширено відомості, які не відповідають дійсності (викладені неповно чи неточно) та принижують її честь, гідність чи ділову репутацію, має право вимагати спростування недостовірної інформації або реалізації права на відповідь. Заяву про спростування або реалізацію права на відповідь має бути подано упродовж 20 днів з дня поширення відповідної інформації.

Слід зазначити, що законодавець у статті 43 Закону України «Про медіа» унормував порядок розгляду заяву про спростування та реалізації права на відповідь, тим самим забезпечивши баланс інтересів обох сторін конфлікту щодо поширення недостовірної інформації.

До способів захисту права юридичної особи на ділову репутацію в суді слід віднести також відшкодування моральної шкоди. Стаття 23 Цивільного кодексу України визначає, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Пункт 4 частини 2 цієї статті деталізує, що моральна шкода полягає у приниженні честі та

гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Якщо інше не встановлено законом, моральна шкода відшкодовується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб.

Враховуючи вище викладене можна зробити наступні висновки. Честь, гідність і ділова репутація є охоронюваними законом соціальними благами, порушення яких завдає шкоди свободі діяльності юридичної особи, зокрема, та суспільству в цілому. Розвиток сучасних медіа, цифрових технологічних можливостей, які забезпечують швидке, безмежне, і іноді й анонімне поширення інформації, зумовлюють вразливість права на ділову репутацію. Тому важливо на законодавчому рівні забезпечити її належний захист, визначити доступні та справедливі інструменти захисту. На сьогоднішній день в національному законодавстві України передбачено можливість для юридичних осіб обрати як загальний, так і спеціальний способи захисту свого права. До спеціальних способів захисту відносяться, зокрема, спростування недостовірної інформації та/або право на відповідь, заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права тощо. Щодо загальних, то це перш за все відшкодування моральної шкоди. Однак, крім визначених способів захисту, вбачаємо, що доцільним було б закріпити на рівні Цивільного кодексу України поняття «ділова репутація юридичної особи», що дозволило б визначити її як самостійний інститут цивільного права та спростити як для суб'єктів захисту, так і для суду розуміння змісту цієї категорії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1514>.
2. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 року № 236/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Постанова Верховного суду України від 27.02.2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та

честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи».

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text.

4. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 року № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n638>.

5. Апаров А. М., Лобченко В. В. Актуальні проблеми захисту ділової репутації суб'єктів господарювання в Україні. *Право та державне управління*. 2016. № 1. С. 3-9.

6. Машевська К. О. Поняття ділової репутації юридичних осіб в українському законодавстві. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 132-136.

7. Шинкарук О. В. Цивільно-правові способи захисту ділової репутації юридичної особи. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 194-198.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ДЕЗІНФОРМАЦІЯ» ТА «ФЕЙКОВІ НОВИНИ»

Тетяна Шуть

студентка 3-го курсу Сумського державного університету

Нинішня епоха - це епоха необмеженого доступу до інформації. Інформація має великий вплив на маси, а її неправильна інтерпретація може завдати шкоди державі загалом та споживачу зокрема.

Поняття «фейкові новини» та «дезінформація» не є чимось принципово новим. В історичній ретроспективі є багато прикладів, коли дезінформація посприяла тому чи іншому ходу подій. Так, наприклад, за правління короля Великої Британії та Ірландії Георга II повстанці поширювали серед населення чутки про його хворобу, друкарні передруковували цю новину ніяк її не перевіряючи та тільки сприяли розповсюдженню фейку, народ почав активно підтримувати заколотників. Хоча повстання зазнало поразки, однак цей факт чітко

ілюструє, як швидко розповсюджується неправдива інформація та як вона впливає на настрої суспільства. Близчим до сучасності прикладом є публікація популярним німецьким журналом Stern так званих «щоденників Гітлера». Журналісти були такі захоплені «сенсацією», що не приділили достатньої уваги верифікації документів.

В умовах постійного динамічного розвитку інформаційних технологій, цифрових медіа та платформ ці два поняття - «дезінформація» та «фейкові новини» постійно присутні в нашому житті. Зараз це багатогранна проблема, яка не має ні єдиної першопричини, ні єдиного рішення. Власне, самі споживачі і є тими, хто поширює її із блискавичною швидкістю, використовуючи соціальні мережі. Дослідники Массачусетського технологічного інституту виявили, що оманлива інформація поширюється в два рази швидше, ніж правдива [4]. Варто також зазначити, що часто дезінформація в соціальних мережах поширюється за допомогою ботів або спам-акаунтів. Так, під час президентських виборів у США в 2016 році Twitter виявив понад 50 000 подібних ботів, які були напряму пов'язані із Російською Федерацією. Вони поширювали фейкову інформацію щодо виборів, російського вторгнення на територію України, війни в Сирії, заперечували зміну клімату [3].

Дезінформація - це недостовірна, оманлива, маніпулятивна інформація, створена навмисно заради отримання економічних, політичних або інших вигод. Вона поширюється, щоб заподіяти шкоду суспільству чи з метою отримання прибутку. В зоні ризику знаходяться демократичні політичні цінності та свободи, громадський порядок, охорона здоров'я, освіта, наука, фінанси тощо.

Фейкові новини - це «неправдиві історії, які видаються за новини, поширюються в інтернеті або за допомогою інших засобів інформації та створюються із метою впливу на політичні погляди людей або як жарт». Загалом новини подібного стибу поширюються із різною метою: щоб посіяти паніку серед населення, заплутати, замінити одну інформацію іншою, розпалити міжнаціональну, міжрасову, міжрелігійну ворожне-

чу, змінити громадянську думку, змусити громадськість повірити у щось, що вигідне авторам, збільшити охоплення через клікбейтні заголовки [5].

Тобто фейкові новини є одним із видів дезінформації, методів її поширення. Варто зауважити, що фейкові новини не завжди є повністю неправдивими. Часто в їх основу закладено правдивий факт, подію однак сама новина подається уже з погляду, який вигідний її автору. Також цей тип дезінформації не завжди з'являється з негативним умислом, сюди входять форми і з відносно низьким рівнем ризику, такі як неумисні помилки журналістів.

У 2016 році словосполучення «фейкові новини» («fake news») стала словом року за версією видавництва, яке випускає тлумачний словник англійської мови Collins English Dictionary. Його використання зросло на 365 % порівняно із попереднім роком. Згідно зі звітом аналітичної організації Freedom House 32 країни із 65 досліджуваних використовують інтернет-ботів, які створюють фейкову інформацію задля маніпуляції масами [2].

В умовах повномасштабної війни постійна верифікація отриманої інформації є особливо важливою, адже ворог маніпулює читачами задля власної вигоди. Поширення його наративів може завдати серйозної шкоди національній безпеці країни та моральному стану населення.

Явища розповсюдження дезінформації є настільки поширеними, що держави-члени Європейського Союзу співпрацюють в рамках, передбачених Хартією Європейського Союзу про основоположні права та Європейською конвенцією з прав людини, а також спільними рамковими документами, директивами та положеннями.

Спільна декларація 2017 року щодо «фейкових новин», містить найбільш сфокусований і сучасний підхід до застосування міжнародних стандартів у галузі прав людини до явища дезінформації. В ній сформульовані загальні принципи і стандарти, а також ролі та обов'язки держав, цифрових посередників і засобів масової інформації. Зокрема, у Спільній декларації підкреслюється «позитивний обов'язок» держав

створювати «сприятливе середовище для свободи вираження поглядів» і визначаються широкі напрямки державної політики з цією метою [1].

Варто завжди пам'ятати, що не вся опублікована інформація в соціальних мережах чи медіа є достовірною і споживаючи її, завжди треба вмикати критичне мислення. Великою проблемою сучасності в умовах поширення дезінформації є те, що окремі уряди можуть користуватися цим і під приводом боротьби із фейками обмежувати свободу вираження поглядів та інших основоположних свобод. Так, наприклад, впровадити цензуру.

Задля зменшення впливу фейкових новин та дезінформації в цілому впроваджуються практики, серед яких підвищення прозорості, медіаграмотності та довіри до засобів масової інформації.

Таким чином, фейкові новини є одним із методів поширення дезінформації, одним із її типів. Вони часто базуються на реальних фактах, але з певним маніпулятивним підтекстом. Дезінформація ж охоплює ширший контекст. Однак обидва ці поняття загалом означають недостовірну, оманливу інформацію, яка провадиться навмисно та має на меті певну вигоду, вплив, заподіяння шкоди публічним інтересам тощо. Розвиток інформаційних технологій сприяє швидкому поширенню фейків, яке, у свою чергу, є серйозною загрозою у сучасному інформаційному просторі. Загрози вимагають активних дій, підвищення медіаграмотності, прозорості та рівня довіри до медіа.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Joint declaration on freedom of expression and “fake news”, disinformation and propaganda. Organization for Security and Co-operation in Europe | OSCE.
URL: <https://www.osce.org/fom/302796>.

2. 32 країни оплачують ботів, щоб маніпулювати користувачами в інтернеті. MediaSapiens. 2018. 1 листопада.
URL: <https://ms.detector.media/mediadoslidzhennya/post/22018/2018-11-01-32-krainy-oplachuyut-botiv-shchob-manipulyuvaty-korystuvachamy-v-interneti-freedom-house/>.

3. Swaine J. Twitter admits far more Russian bots posted on election than it had disclosed. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2018/jan/19/twitter-admits-far-more-russian-bots-posted-on-election-than-it-had-disclosed>.

4. Vosoughi, S., Roy, D., Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*. 359 (6380). 1146-1151. URL: <https://doi.org/10.1126/science.aar9559>.

5. Пригорницька О. Фейкова інформація в соціальних медіа: виявлення, оцінка, протидія. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 311-321.

Електронне наукове видання

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ В УКРАЇНІ

Матеріали

науково-практичного круглого столу

(м. Суми, 24 травня 2024 року)

Відповідальна за випуск В. М. Завгородня
Комп'ютерне верстання М. В. Плотнікової

Матеріали друкуються в авторській редакції.
Організаційний комітет не несе відповідальності за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей, не завжди поділяє позицію авторів.

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 6,13. Обл.-вид. арк. 7,98.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.